

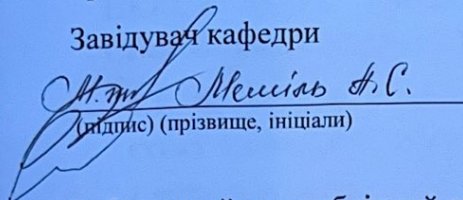
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет управління, адміністрування та інформаційної діяльності
Кафедра права і соціальної роботи

РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СІМЕЙ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
напряму підготовки (спеціальності)
231 Соціальна робота
освітньої програми Соціальна робота
Соціальна педагогіка
Нідельчу Валентини Василівни
Керівник: проф. Кічук Я.В.
Рецензент
к.пс.н., доц. Мазоха І.С.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри права і соціальної роботи
протокол № 7 від «08» січня 2024 р.

Завідувач кафедри

(підпис) (прізвище, ініціали)

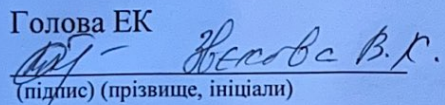
Робота пройшла публічний захист

На відкритому засіданні ЕК

«30» січня 2024 р.

Оцінка «сво», кількість балів відмінно

Голова ЕК

(підпис) (прізвище, ініціали)

Анотація до магістерської роботи

на тему:

Регіональний досвід процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців

У магістерській роботі розкрита актуальна проблема сучасності – регіональний досвід процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

Об'єкт дослідження – виступають діти сімей вимушених переселенців.

Предмет дослідження – специфіка соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців в умовах соціально-освітнього середовища.

Мета дослідження – надання об'єктивної інформації, відносно життєдіяльності дітей сімей вимушених переселенців, а також їх соціальних гарантій.

У *першому розділі* проаналізовано теоретичні основи та соціокультурні передумови дослідження сучасності категорії «діти сімей вимушених переселенців», а також, умови та фактори соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

У *другому розділі* проаналізовано технології соціально-педагогічної роботи у процесі соціалізації дітей сімей вимушених переселенців. Також, проаналізовано проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців.

У *третьому розділі* проаналізовано специфіку потреб та видів соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців, а також, проаналізовано результатів експериментальної роботи з підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

Ключові слова: вимушені переселенці, соціалізація дітей, соціальний супровід дітей, соціально-педагогічна робота.

. Abstract for the master's thesis
on the topic:
Regional experience of the process of socialization of children of families of
forced migrants

The master's work reveals an actual problem of our time - the regional experience of the process of socialization of children from families of forced migrants.

The object of the study is the children of the families of forced migrants.

The subject of the research is the specifics of socio-pedagogical work with children of families of forced migrants in the conditions of a social and educational environment.

The purpose of the research is to provide objective information about the life of children of families of forced migrants, as well as their social guarantees.

In the first chapter, the theoretical foundations and sociocultural prerequisites of the study of the modernity of the category "children of families of forced migrants" are analyzed, as well as the conditions and factors of socialization of children of families of forced migrants.

The second chapter analyzes the technologies of socio-pedagogical work in the process of socialization of children of families of forced migrants. Also, the problems of socio-pedagogical work with children of families of forced migrants were analyzed.

The third chapter analyzes the specific needs and types of social support for children of families of forced migrants, as well as the results of experimental work on increasing the effectiveness of the effects of the social and educational environment on the process of socialization of children of families of forced migrants.

Key words: forced migrants, socialization of children, social support of children, socio-pedagogical work.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ДІТИ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ»	10
1.1. Характеристика соціально-правового та психолого-педагогічного стану соціалізації дітей сімей вимушених переселенців	10
1.2. Умови та фактори соціалізації дітей сімей вимушених переселенців	18
Висновки до 1-го розділу	28
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	32
2.1. Технології соціального супроводу дітей сімей вимушених переселенців	32
2.2. Аналіз проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців	455
Висновки до 2-го розділу	61
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	644
3.1. Специфіка потреб та видів соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців	644
3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи з підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців	788
Висновки до 3-го розділу	9090
ВИСНОВКИ	933
Список використаної літератури	939
Додатки	Error! Bookmark not defined. 11

ВСТУП

Актуальність теми. Бурхливі події останніх місяців показали важливість і величезну цінність особистості та її ролі в історичній трансформації суспільства. Водночас стала очевидною потреба в соціально-педагогічному захисті та виховній допомозі окремих осіб і соціальних груп у цілому. Під час соціальних потрясінь реалізується повний потенціал індивідів. У такі моменти кожна людина «проявляє себе» і розкриває весь свій особистий потенціал. Вони мають соціальні наслідки, що призводять до великої кількості внутрішньо переміщених осіб і порушень прав людини. Зараз цих українських громадян називають вимушеними мігрантами, підкреслюючи мотивацію їхнього переміщення – вони були змушені покинути свої домівки, щоб врятувати своє життя та життя своїх близьких, а також уникнути насильства та політично вмотивованого переслідування своїх переконань. .

За даними соціологічного дослідження, проведеного у грудні 2022 року Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, було з'ясовано, що близько 40% дітей 7-12 років і більше половини дітей 13-18 років були безпосередніми свідками воєнних подій. Відповідно, 14% і 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% і 22% бачили бійки та сутички, 4% і 15% бачили побиття знайомих людей, 6% і 5% бачили погрози застосувати зброю. Деякі з опитаних дітей були свідками вбивств і поранень: 76% дітей у віці 7-12 років 43% дітей у віці 13-18 років відчували страх після того, як стали свідками описаних вище подій.

Враховуючи кількість громадян, що були в координаційних центрах Луганщини, кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб в Україні наближається до 1,8 млн. осіб. Дітей шкільного віку з родин вимушених переселенців з окупованих районів Донецької і Луганської областей нараховується нині понад 55 тисяч осіб.

Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Український науково-методичний центр соціальної роботи вказали всім працівникам соціальної служби, керівникам освітніх установ і закладів освіти на необхідність якнайшвидше розгорнути на базі навчальних закладів пункти надання соціально - педагогічної допомоги усім учасникам подій, постраждалим та переселеним. Особливо гостро зростає потреба усвідомлених діячів керівників навчальних закладів, спрямованих на підтримку, координацію та формування здорового соціально-психологічного клімату педагогічного колективу та закладу цілому.

Необхідна тісна взаємодія між керівниками навчальних закладів та фахівцями з соціально-педагогічної роботи для подолання негативних психолого-педагогічних наслідків подій, що сталося з усіма, хто брав участь у навчальному процесі в цій країні.

Особливо вразливими групами є жінки та діти із соціально незахищених верств населення, сім'ї, члени яких загинули чи постраждали внаслідок трагічних подій, особливо вдови, які залишаються єдиними годувальниками сім'ї, сім'ї військових, які стали внутрішніми мігрантами. Особливої уваги потребують діти з сімей, де померли родичі, друзі, знайомі. Фахівцям соціальної сфери необхідно знати про такі сім'ї, своєчасно надати необхідну соціально-педагогічну та психологічну допомогу.

При цьому повноцінна соціалізація розуміється не тільки як соціальна адаптація зростаючого покоління, але і як процес його активної самореалізації та самобудови. Таке прочитання категорії соціалізації склалося в працях учених (Ю.Ф. Аносова [3], Н.М. Лавриченко [69], М.П. Лукашевича [74], А. Малько [78], І.В. Музиченко [82], В. Надрага [83] та ін). У роботах J. Binner [117], L.Kohlberg [121], McCraty R.M. [122] та ін. затверджується виховне розуміння сім'ї, в якій дитина розвивається як об'єкт і суб'єкт соціалізації.

Теоретичні засади педагогічних підходів до соціалізації дітей та молоді склали праці О.Безпалько [8], А. Капської [51], Н. Лавриченко [68], М. Лукашевича [74], А.Макаренка [76] та ін.

Проблеми первинної соціалізації дитини висвітлюються в роботах Л.М. Завадська [39], В. Голіна [26] та ін. Соціальний і виховний досвід сім'ї є важливою областю досліджень у соціальній педагогіці (В. Буткевич [16], І. Музиченко [82] та ін.) і отримує своє наукове узагальнення в сімейній педагогіці як самостійному напрямку (А.М. Бойко [13], Б. Ковбас [57] та ін.). У вирішенні практичних завдань сімейного виховання істотний внесок вносять роботи в галузі психології та психотерапії сім'ї (Ю. Акименко [2], І. Петрюк [93], І.М. Трубавіна [107], В. Кравець [64], Д. Струннікова [106] та ін.).

На сьогодні найактуальнішою проблемою є створення сприятливого соціально-педагогічного та соціально-психологічного середовища в закладах освіти та оптимізація змісту і форм педагогічної освіти та психології педагогічних працівників та батьків; не допускати вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу своїми діями чи бездіяльністю та, за необхідності, направляти дітей, батьків та педагогів до інших спеціалістів (психотерапевтів), психолога, нейробіолога тощо); Залучення до психолого-соціально-педагогічного супроводу висококваліфікованих соціальних педагогів, практичних психологів та психотерапевтів.

Актуальність проблеми, доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір *теми* магістерської роботи: «**Регіональний досвід процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців**».

Рішення даної проблеми становить мета дослідження: аналіз досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців та виділення результатів експериментальної роботи з підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

З огляду на актуальність нашої проблеми, ми спробували, виділити **об'єкт нашого дослідження**, яким виступають діти сімей вимушених переселенців.

Предметом дослідження виступає специфіка соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців в умовах соціально-освітнього середовища.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що ефективність процесу соціалізації дітей сімей переселенців складається в рамках організації простору зміцнення соціально-виховного потенціалу цих сімей, яка передбачає впровадження технологій соціально-педагогічної роботи у процесі соціально-освітнього середовища.

З огляду виявленої мети, ми спробували, окреслити **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність термінів «переселенці», «вимушені переселенці», «діти сімей переселенців» та охарактеризувати особливості процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

2. Визначити умови соціалізації дітей сімей вимушених переселенців в умовах соціально-освітнього середовища.

3. Охарактеризувати досвід соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців в умовах соціально-освітнього середовища.

4. Здійснити експериментальне дослідження з виявлення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять загальні підходи до виховання (І.Д. Бех [10], В.О. Білоусова [12], С.Д. Максименко [76], В. Омеляненко [90], А. Кузьмінський [67] та ін.); концепції соціальної педагогіки (О.Безпалько [8], Р. Вайнола [17], В. Надрага [83], А. Капська [51] та ін.); теорії впливу соціальних інститутів на розвиток особистості (А. Алексюк [4], С. Архипова [6], В. Білоусова [12], І. Григоренко [27], J. Gross [120], R. McCraty [121] та ін.); та теорії соціалізації дітей та молоді в

сучасних умовах (Н. Лавриченко [68], М.Лукашевич [74], та ін.); теорії соціально-педагогічної роботи з сім'єю (А.Капська [51], Н.Заверико [40]).

Нормативно-правову базу дослідження склали: Конвенція про права дитини, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», жовтень 2014 рік де найактуальніше: «.. завданням і метою цього Закону є забезпечення реалізації гарантованих Конституцією, прав і свобод внутрішньо переселених осіб, забезпечення для них належних умов соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, у т.ч. - з боку міжнародних установ, організацій та закордонних країн». А також, Закон України «Про охорону дитинства», Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Національні програми: «Діти України», «Репродуктивне здоров'я»; Державні програми: «Програма запобігання дитячої безпритульності та бездоглядності на 2006-2010 роки», «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» та ін.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки вихідних гіпотез використано комплекс методів дослідження. Теоретичні методи: комплексний теоретичний аналіз, історичні методи аналізу, моделювання, проектування. Експериментальні методи: спостереження (пряме, опосередковане, комплексне спостереження), діагностичні (анкетування, тестування, експертні оцінки), взаємодія (ігри, тренінгові групи, методи дослідження), формування (соціально-педагогічний експеримент). Математичні статистичні методи: порівняльний аналіз даних, аналіз достовірності відмінностей.

Наукова новизна дослідження полягає у конкретизації сутності понять «переселенці», «вимушені переселенці», «діти сімей переселенців» та у виявленні особливостей процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані педагогами, соціальними педагогами та студентами практикантами при організації виховної та соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців.

Експериментальна база дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Ізмаїльської спеціалізованої загальноосвітньої школи № 1 ім. О.В. Суворова I-III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови. Об'єм вибірки - 25 респондентів, серед них 8 дітей з сімей вимушених переселенців та 17 підлітків з благонадійних, стабільних сімей.

Публікації. Основні результати магістерської роботи відображено у 2 статтях. З них:

1. Оpubлікована стаття: Технології соціально-педагогічного супроводу дітей сімей ВПО. // Збірник наукових праць Ізмаїльського державного гуманітарного університету, 2023.–С.296-300.

2. Оpubлікована стаття: «Діти сімей вимушених переселенців» як наукова проблема. // Збірник наукових праць Університету Григорія Сковороди в Переяславі, 2023.– С. 103-106.

Структура і обсяг магістерської роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 125 найменувань, у тому числі 6 іноземною мовою, 3 електронних ресурсів та 8 додатків. Основний зміст викладено на 110 сторінках, робота містить 2 малюнки, 12 діаграм, 8 додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 159 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ДІТИ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ»

1.1. Характеристика соціально-правового та психолого-педагогічного стану соціалізації дітей сімей вимушених переселенців

Визначення терміну «переселенці», узятий нами за основу дослідження, з нормативно-правових документів України. Переселенці - це: «люди, що свідомо та з власної волі перетинають державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або без такої зміни» [84].

Поняття «вимушені переселенці», застосовується в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Вимушені переселенці-це: «громадяни України, які постійно проживають в Україні, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [42].

За обставинами, які передбачені цим Законом, вимушеним переселенцем визнається:

- 1) громадянин України, який змушений залишити місце проживання на території іноземної держави і прибув на територію України;
- 2) громадянин України, який змушений залишити місце проживання на території одного суб'єкта України і прибув на територію іншого суб'єкта України.

Через окупацію Російською Федерацією Криму та серйозні порушення прав людини в Кримській автономії сепаратистські та проросійські терористичні групи вчинили численні злочини, включаючи вбивства,

викрадення, тортури, пограбування чи напади, а також збройні напади на військові частини, державні та комунальні установи, приватні помешкання.

Проблема міграції населення — це не просто переїзд людей з одного місця в інше, а радше охоплює більш широкі економічні, політичні, громадські, соціально-економічні, етнічні та релігійні сфери. Проблема вимушених мігрантів має глобальний масштаб.

Вивченню проблем міграції присвятили свої праці науковці: М.Д. Бойко [15], В.О. Новік [86], які розробили новий напрямок у педагогіці - мігрантська педагогіка. Мігрантська педагогіка досліджує проблеми адаптації та соціалізації, педагогічної підтримки та захисту дітей сімей вимушених переселенців, що мають проблеми у зв'язку з міграцією.

Міжнародна організація з міграції є важливою міжнародною організацією, яка займається питаннями міграції населення. МОМ було засновано в 1951 році як Європейський міжурядовий комітет з міграції, перейменованій на Міжурядовий комітет з міграції в 1980 році та на Міжнародну організацію з міграції в 1987 році.

Вимушено переміщені особи – це громадяни України, які змінили місце проживання, уникаючи негативних наслідків збройного конфлікту, насильства щодо них чи їхніх сімей, інших форм переслідувань чи загрози реальних переслідувань на території України. за ознакою громадянства, расової чи етнічної приналежності, релігії, мови або за ознакою приналежності до певної соціальної групи чи політичних переконань, що є підставою для проведення ворожої кампанії проти певної особи чи групи; Порушення громадського порядку, порушення прав людини та основних свобод внаслідок масового голоду, епідемій або надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [48].

Таким чином, сформована в Україні в останні роки напружена ситуація, пов'язана з масовим припливом вимушених мігрантів, розвивається на тлі складної і несприятливої соціально-економічної обстановки. Багато сімей біженців та вимушених переселенців мають неповнолітніх дітей,

причому більше однієї третини цих сімей складають неповні та багатодітні сім'ї. Такі сім'ї, які втратили звичного способу життя та виховують дітей у вкрай обмежених фінансових і матеріальних умовах, за відсутності постійного житла та роботи, надзвичайно уразливі. У зв'язку з цим Президент України Закон України «Про правовий статус осіб, змушених залишити місця проживання внаслідок окупації АРК і Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України».

Закон розкриває категорію «вимушені переселенці» наступним чином: «Вимушені переселенці - особи, які вимушено залишили місце проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя або обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України» [41].

Закон визначає правовий статус вимушених переселенців, економічні, соціальні та правові гарантії для таких осіб.

Глава держави також зазначив, що, згідно із законом, визначення поняття «вимушена зміна місця проживання особами» поширюється на осіб, які перебувають у певних ситуаціях, незалежно від того, де в Україні така ситуація мала місце", - зазначив він. Тому він охоплює ширший спектр відносин, а не лише ті, що пов'язані з анексією Криму та проведенням антитерористичної операції.

Варто відзначити, що правовим забезпеченням організації в закладах освіти соціально-правового захисту дітей є такі законодавчі документи:

- Конвенція ООН про права дитини;
- Загальна декларація прав людини; Конституція України;
- Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року;
- Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року;
- лист Міністерства освіти і науки України від 02.04.2014 №1/9-186 «Щодо навчання дітей військовослужбовців, які переїхали з Автономної

Республіки Крим та м. Севастополя на постійне місце проживання до інших населених пунктів України»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2014 №1/9-135 «Про надання педагогічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу»; Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України (затверджено наказом Мінмолодьспорту 09.09.2005 №1965);

– інші нормативно-правові документи з питань професійної діяльності соціального педагога закладу освіти.

Соціально-педагогічна діяльність для дітей, які пережили психотравмуючі події, носить переважно захисно-профілактичний характер, розв'язуючи проблеми, пов'язані з дотриманням прав дитини, виявляючи негативні чинники та важливо розуміти, що протидія має на меті викликати або запобігати можливості . викликати загострення кризи.

Особливість роботи із захисту дітей соціальних педагогів у скрутний час зумовлена новими викликами суспільно-політичної ситуації в Україні і, насамперед, порушенням таких основних прав і свобод людини. Права дитини, визначені Загальною декларацією прав людини та Організацією Об'єднаних Націй - гарантовані Конвенцією про права дитини:

- право на життя, на свободу і на особисту недоторканність;
- свобода від тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження і покарання;
- право на рівний захист законом;
- свобода від безпідставного арешту, затримання або вигнання;
- право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими; право на свободу переконань і на вільне їх виявлення;
- право на захист від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї;

- право на якнайкраще забезпечення інтересів дитини, захист і піклування, які необхідні для її благополуччя;
- право дитини не розлучатися з батьками всупереч їх бажанню;
- право на захист від свавільного або незаконного втручання в особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на честь і гідність;
- право дитини на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації;
- право дитини на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку;
- право дитини на освіту; право дитини, яка належить до етнічних, релігійних або мовних меншостей чи корінного населення, спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою;
- право дитини на незалучення до участі у воєнних діях.

При здійсненні захисної діяльності, особливу увагу слід приділяти дітям з числа сімей переселенців - це діти, які разом зі своєю сім'єю перемістилися з одного соціокультурного середовища в інше, в яких думка і позиція батьків відрізняється від позиції громади, в якій вони тимчасово мешкають або у яку змушені інтегруватися. Небезпека полягає у можливих випадках дискримінації, утисків, різних форм насильства щодо цих людей, а також стосовно їхніх дітей у навчальних закладах чи місцевих громадах.

Науковець А.І. Корецька [63] вважає, що ефективно вирішення проблем навчання і виховання дітей-переселенців може бути забезпечено в соціально-освітньому середовищі. На основі теоретико-методологічного аналізу наукових досліджень дослідники вважають, що соціоосвітнє середовище – це система взаємодії різноманітних соціальних інститутів, яка сприяє накопиченню соціального досвіду індивідів і розвитку особистості як структурної одиниці. виявив це суспільства. Компонентами соціально-

виховного середовища є: Сім'я як соціальний інститут (традиції, звичаї, цінності, стиль виховання). Загальноосвітні навчальні заклади (навчальний процес, виховний процес, час позакласної роботи). Мікрорайони (позашкільні, навчальні та оздоровчі заклади). Виявлено особливості навчальної діяльності дітей-іммігрантів у соціально-освітньому середовищі: Вплив на особистість дітей іммігрантів зумовлений безпосередніми умовами та факторами найближчого оточення. тобто мікросередовище (неформальні опікуни, неофіційні опікуни, друзі тощо). Налагоджувати взаємодію між усіма суб'єктами освітньої діяльності. Планування та здійснення виховного процесу з урахуванням обмеженості сімейного спілкування, батьківської турботи та захисту дітей. Налагодити освітню діяльність за принципом добровільної участі дітей іммігрантів. Створення нового позитивного соціального середовища для дітей-іммігрантів, де їхня індивідуальність проявляється більш інтенсивно та повно.

Культурна відповідність шкільного середовища є необхідною умовою для зменшення та часткового подолання напруги, дискомфорту, страху, безпорадності та інших стресових ситуацій, у яких потрапляють діти-іммігранти.

Вчений Н.С. Гевчук [25] зазначає, що міграційна ситуація особливо складна для дітей та молоді, які інакше були б інтегровані в суспільство через систему освіти. Однак система на них не запрограмована і ставиться до них з підозрою. Їм доводиться працювати більше, ніж їхнім колегам, і часто зазнають невдач. Тривалий час вважалося, що зусилля адаптуватися повинні докладати виключно самі діти-переселенці. Сьогодні допускається, що приймаюча спільнота зобов'язана полегшити їм цей процес. Шкільна система повинна враховувати їх положення, їх рубежі і потреби, особливо враховувати дві обставини:

- 1) дитина-переселенець не знає або погано знає мову і психологію шкільної системи;

2) у процесі інтеграції дитина ризикує втратити власну мову і культурні особливості своєї особистості.

Сучасні вчені [33; 35; 39] розрізняють конструктивні і неконструктивні поведінкові реакції у дітей вимушених мігрантів. Ознаками неконструктивних реакцій є агресія, регресія, прихильність до стану. Ці реакції є неусвідомленими і спрямовані на усунення неприємних переживань зі свідомості без фактичного вирішення самої проблеми. Ознаками конструктивної реакції є зосередженість на розв'язанні конкретної проблеми, чітко поставлені цілі, визнання поведінки, наявність певних змін у внутрішньоособистісних і міжособистісних взаємодіях.

Дослідники О. Лещенко, Л. Міщик та М. Олійник все більше уваги стали приділяти вивченню результатів зіткнення мігрантів з чужою культурою. Вони назвали стан, який часто відчувають іммігранти в інших країнах, «культурним шоком» і стверджували, що кожен, хто вступає в нову культуру, збентежений. Таке сильне нервово потрясіння може статися під впливом нової ситуації, в якій перестають нормально функціонувати сенсорні, символічні, вербальні та невербальні системи, які безперервно забезпечували нормальне життя вдома. Сформульована концепція культурного шоку була заснована на вивченні процесів адаптації в іншій культурі. Надалі культурний шок вважався нормальною реакцією і частиною нормального процесу адаптації до нового культурного середовища. Багато дослідників намагалися уточнити розуміння культурного шоку, наголошуючи на різних аспектах перебування в іншій культурі. Для цього використовувалися терміни «культурне стомлення», «мовний шок», «рольовий шок». А.М. Алексюк [4, с.50] описує культурний шок як емоційну реакцію, що виникає внаслідок нездатності зрозуміти, проконтролювати і передбачити поведінку інших. У зв'язку з цим виникає тривожність, замішання і апатія, що тривають до тих пір, поки не сформується нові когнітивні конструкти для розуміння іншої культури і вироблення відповідних моделей поведінки.

Щодо дітей, які перемістилися з одного соціокультурного середовища в інше виникає необхідність соціалізуватися до нових умов життя, причому успішність такої соціалізації залежить від багатьох факторів, стверджує С. Архипова [6].

Зокрема, індивідуальні особливості - демографічні та особистісні (переважно вікові). Правда, маленькі діти швидко адаптуються, але для школярів цей процес виявляється більш болючим. Бо в класі треба бути схожим на своїх однокласників у всьому: зовнішністю, манерами, манерою говорити. Зміна культурного середовища, очевидно, є важким випробуванням для дорослих.

Найважливішими ознаками адаптивності внутрішньо переміщених осіб, які визначають стратегії поведінки внутрішньо переміщених осіб у новому соціально-освітньому середовищі, є емоційний стан переміщеної особи (з урахуванням його інтенсивності, тривалості та вікових особливостей) та особа переміщеної особи. Це може бути характеристикою Емоційні реакції в стресових ситуаціях, стверджує дослідник Л.Г. Ковальчук [56]. Особливо вразливими категоріями є жінки та діти із соціально незахищених категорій населення, сім'ї, члени яких загинули чи постраждали внаслідок трагічних подій, особливо вдови, які залишилися єдиними годувальниками своїх сімей, вимушені переселенці.

Діти сьогодні взяли активну участь у заходах, які проводяться в країні в зоні АТО. Вони пройшли через те саме, що й дорослі, і у них був вихор емоцій. Крім того, їхні скарги свідчать про те, що вони стикаються з проблемами, пов'язаними з нездатністю говорити про свої почуття та події. Заклад прийняв рішення не обговорювати суспільно-політичні події в школі, виходячи з потреби бути аполітичними. Батьки вважали цей випадок зовсім не дитячим. Можливо, він приховував власне незнання, як реагувати. Поширеним явищем став розрив родинних зв'язків через оцінки подій та політичні уподобання. Батьки й діти, брати й сестри, бабусі й дідусі й онуки можуть стати ворогами.

У деяких ситуаціях це може бути приводом для розриву, оскільки причини такої поведінки лежать глибше і давніше. Тому як у таких випадках допомогти пережити такі події та відновити родинні зв'язки, медіацію, формування толерантного ставлення до оточуючих, у тому числі протилежних точок зору з дитинства, та Важливо надати інформацію щодо пошуку рішень. Діалог у контексті та пошук розбіжностей у думках.

У цілому, соціально-правовий стан соціалізації дітей сімей вимушених переселенців визначається величезною кількістю нормативно - правових актів. У цієї категорії населення думка і позиція батьків відрізняється від позиції інших людей, в якій вони тимчасово мешкають або у яку змушені інтегруватися. Небезпека полягає у можливих випадках дискримінації цих людей, а також стосовно їхніх дітей у навчальних закладах чи місцевих громадах. В них спостерігається бурхливий емоційний стан та індивідуальні особливості емоційного реагування в умовах стресової ситуації.

1.2. Умови та фактори соціалізації дітей сімей вимушених переселенців

Вивченням процесу соціалізації особистості на різних етапах розвитку суспільства займалися багато вчених. Серед них Н.М. Лавриченко [69], О. Леднева [70], В.І. Полтавець [94]. Кожен з них у відповідності зі своєю концепцією давав різні визначення поняттю «соціалізація». У підручнику зі соціальної педагогіки [101, с.129] дається таке визначення: «соціалізація - це еволюційний процес, з орієнтацією на підсумок оволодіння і відтворення суб'єктом соціального досвіду, який сам суб'єкт здійснює у факторах комунікації, в індивідуальній діяльності».

Сучасне розуміння соціалізації як процесу трансформації людини в особистість в результаті засвоєння соціальних норм та інтеграції в соціальні інститути наведено О. Ледневою. На його думку, початок процесу соціалізації особистості лежить у набутті самосвідомості та свідомості.

Результатом соціалізації є структурування поля свідомості особистості під інформаційним впливом інституціоналізованого соціального середовища. Так, вчений писав, «що основний характер структури окремої особистості склався у процесі соціалізації на основі структури систем соціальних об'єктів, з якими вона мала зв'язок протягом свого життя, включаючи, звичайно, культурні цінності й норми, інституційовані в цих системах» [70, с.20].

У процес соціалізації залучається все оточення людини: сім'я, сусіди, однокласники в дитячому садку, школа, ЗМІ. На думку Д. Смелцера, для успішної соціалізації необхідна дія трьох факторів: очікувань, соціальних змін. дії та бажання відповідати цим очікуванням. На його думку, процес розвитку особистості проходить у три різні стадії.

- Етапи наслідування та наслідування дітьми поведінки дорослих.
- Етап гри, на якому діти сприймають дії як виконання ролі.
- На стадії групової гри діти вчаться розуміти, чого від них чекає вся група.

Випадковий соціальний вплив виникає в будь-якій соціальній ситуації, коли взаємодіють двоє або більше людей. Наприклад, розмова дорослих про свої проблеми може сильно вплинути на дітей, але це не можна назвати виховним процесом.

Соціалізується дитина, не пасивно приймаючи різні дії (у тому числі виховні), а поступово переходячи від позиції об'єкта соціального впливу до позиції активного суб'єкта. Діти стають активними, тому що у них є потреби, і коли освіта враховує ці потреби, це сприяє розвитку активності дітей. Коли вихователі намагаються усунути діяльність дітей, змушуючи їх «сидіти тихо» під час «навчальних занять», вони формують недоліки, а не ідеальну, гармонійну особистість, що може призвести до формування спотвореної, пасивної особистості. Діяльність дитини або повністю пригнічується і формується соціально дезадаптивна і боязлива особистість, або (при наявності певних особистісних особливостей, наприклад сильної нервової

системи) її діяльність зводиться до різних компенсаторних дій (Приклад: Дитина таємно намагається робити те, що заборонено) [59].

Науковець С. Андрійчук [5] надає характеристику процесу соціалізації як зміна психіки і формування особистості. Хоча як розвиток психіки не вичерпується соціальними процесами, так і розвиток особистості не зводиться лише до соціалізації. Такий розвиток здійснюється, як мінімум, за допомогою двох процесів:

- соціалізації;
- саморозвитку особистості.

Соціалізація починається з впливів на індивіда, оскільки батьки дитини вже соціалізовані, а дитина може на них впливати спочатку лише як біологічна істота, потім вона стає здатною взаємодіяти з дорослими і, далі, відтворювати наявний у ній соціальний досвід у своїй діяльності. Розвиваючись, особистість стає суб'єктом соціальних відносин, здатним впливати на іншу людину, але, в силу діалогічності свідомості, рефлексії, людина може впливати і на себе як соціальний об'єкт. Такі дії не вважаються соціалізацією, але можуть становити основу розвитку особистості.

Процес соціалізації нерозривно пов'язаний із спілкуванням та спільною діяльністю людей. Сутність соціалізації полягає в поєднанні пристосування і відособлення людини в умовах конкретного суспільства. Процес соціалізації та адаптації тісно взаємопов'язані. Адаптація передбачає узгодження вимог і очікування соціального середовища по відношенню до людини з його установками і соціальною поведінкою; узгодження самооцінок і домагань людини з його можливостями і з реаліями соціального середовища. Таким чином, адаптація - це процес і результат становлення індивіда соціальною істотою.

Тому в процесі соціалізації виникає внутрішній конфлікт між ступенем пристосованості людини до суспільства та ступенем ізоляції в суспільстві.

Сучасний вчений А.І. Кузьмінський [67, с.135] вважає, що соціалізація особистості має структуру, яка полягає в статичному аналізі і динамічному.

Відповідно можна умовно виділяти статичну і динамічну структуру соціалізації. Елементами структури є стійкі, відносно константні освіти. При цьому не враховується різна ступінь їх власної внутрішньої мінливості. До них слід віднести, перш за все, особистість і суспільство, а також ті соціальні утворення, які сприяють процесу їх взаємодії. Визначальним фактором він стверджує, що у процесі соціалізації виступає мікросередовище - та об'єктивна реальність, яка представляє собою сукупність економічних, політичних, ідеологічних і соціально-політичних чинників, безпосередньо взаємодіючих з особистістю в процесі життєдіяльності.

Статична структура соціалізації особистості дозволяє конкретно-історичним підходом аналізувати стійкі елементи цього процесу на конкретних етапах суспільного розвитку. Проте всі перераховані вище елементи статичної структури не дані раз і назавжди, а є незмінними, без особливої зміни чи розвитку. Отже, аналізуючи основні елементи статичної структури в рухах, змінах і взаємодіях соціалізації особистості, можна переходити до вивчення динамічної структури цього процесу. Динамічна структура соціалізації особистості ґрунтується на визнанні мінливості елементів, що утворюють статичну структуру цього процесу, з акцентом на зв'язках і взаємозв'язках між конкретними елементами..

Таким чином, процес соціалізації особи здійснюється упродовж усього життя людини і має кілька етапів і стадій. Розглянемо докладніше.

На думку вітчизняних соціологів [99; 110], процес соціалізації особи складається з двох етапів: перший етап - первинна соціалізація, другий - вторинна соціалізація.

Перша соціалізація відбувається в дитинстві. Це перша соціалізація, під час якої індивід стає формальним членом суспільства шляхом ідентифікації з іншими та суспільством загалом, засвоюючи соціальні норми, знання та цінності та поступово входячи в певну культуру. Загалом, первинна соціалізація триває доти, доки людина не досягне повноліття.

Другий етап соціалізації - це подальший процес, який допомагає раніше соціалізованому індивіду входити в нову сферу світу, його організацію. На етапі вторинної соціалізації дорослі засвоюють соціальні ролі та виконують їх у житті. При цьому дорослі поповнюють і поглиблюють свої знання, засвоюють нові суспільно-політичні та моральні норми, розширюють соціальний досвід і вдосконалюють уявлення про свою роль. Поняття вторинної соціалізації було введено, щоб відокремити зміни особистості в подальшому житті (наприклад, у професійній сфері) від процесу навчання основним навичкам спілкування в ранньому дитинстві. При цьому основна увага приділяється ситуаціям, коли невдачі або недоліки в ранній соціалізації стають очевидними в змінених умовах і індивіди відчують дистрес.

Кожна епоха характеризується певними персонажами. Тому соціалізація в дорослому віці спрямована на зміну поведінки в нових ситуаціях, а в дитинстві акцент робиться на формування цінностей. Дорослі можуть лише критично оцінювати та сприймати на основі власного досвіду, а діти – лише переробляти. У молодшому віці процес набуття власності відбувається найбільш інтенсивно, а, як правило, найважливіші основні життєві функції відбуваються навпаки в більш пізньому віці. Соціалізація як цілеспрямований, конструктивний процес має починатися з дитинства, коли формується майже 70% особистості людини [70]. Якщо запізнитися, може початися незворотній процес. Раннє дитинство - це час, коли закладаються основи соціалізації, але це також найменш захищений етап соціалізації. Процес набуття певних соціальних якостей відбувається за допомогою інших, агентів соціалізації (певних людей, відповідальних за вивчення та засвоєння культурних норм і соціальних ролей). Інститути соціалізації (інститути, заклади, що впливають і спрямовують процес соціалізації). Розрізняють первинну соціалізацію та вторинну соціалізацію, тому агенти та інститути соціалізації класифікуються на первинні (найближче оточення людини: батьки, родина, родичі, друзі, вчителі тощо) і вторинні (усі люди),

по-друге, на менш важливому рівні впливу на людину (школи, інститути, компанії, армія, церкви, правоохоронні органи, засоби масової інформації, різноманітні офіційні організації, керівники державних установ).

Сучасний науковець С.Б. Фурдуй [112] у своїх дослідженнях надає характеристику аспектам процесу соціалізації; обґрунтовує модель процесу соціалізації особистості у навчальному закладі та розкриває етапи її впровадження; серед джерел соціалізації виокремлює: у широкому плані - всю сферу суспільних відносин, в яких індивід удосконалюється як особистість; у вузькому - безпосереднє оточення індивіда. Тому соціалізацію, з одного боку доцільно розглядати як механізм пробудження у молодій людині потенційних можливостей, а з іншого - спиратися на активність індивіда у процесі його соціалізації; констатує педагогічні умови що впливають на соціалізованість особистості; визначає функції і стадії процесу соціалізації особистості в умовах навчального закладу.

Соціалізація особистості залежить від величезної кількості різноманітних умов, які з різною інтенсивністю впливають на її розвиток. Ці умови називаються факторами соціалізації, стверджує дослідник М.П. Лукашевич [74, с.66]. Фактори соціалізації умовно можна об'єднати в чотири групи.

Перша - мегафактори (мега - дуже великий, загальний) - космос, планета, світ, - що певною мірою через різні групи факторів впливають на соціалізацію всіх жителів планети Земля.

До широкого контексту розвитку дитини-переселенця відносяться макрофактори (макро - великий) - країна, етнос, суспільство, держава, - які впливають на соціалізацію всіх, хто проживає в певних країнах.

Науковець І.В. Музиченко [82, с.19] розцінює групу факторів, як характеристики суспільства, в якому проживає дитина, так і характеристики походження суспільства. Відмінні особливості цих спільнот можуть включати соціокультурні, політичні та економічні фактори, такі як бідність в країні, насильство, утиски в рідній країні, військові та міжетнічні конфлікти в

рідній країні, соціокультурна дистанція, різне віросповідання, релігійні конфлікти, міжетнічна напруженість, етнічний склад суспільства, рівень культурного плюралізму.

Перша соціалізація відбувається в дитинстві. Це перша соціалізація, під час якої індивід стає формальним членом суспільства шляхом ідентифікації з іншими та суспільством загалом, засвоюючи соціальні норми, знання та цінності та поступово входячи в певну культуру. Загалом, первинна соціалізація триває доти, доки людина не досягне повноліття.

Другий етап соціалізації - це подальший процес, який допомагає раніше соціалізованому індивіду входити в нову сферу світу, його організацію. На етапі вторинної соціалізації дорослі засвоюють соціальні ролі та виконують їх у житті. При цьому дорослі поповнюють і поглиблюють свої знання, засвоюють нові суспільно-політичні та моральні норми, розширюють соціальний досвід і вдосконалюють уявлення про свою роль. Поняття вторинної соціалізації було введено, щоб відокремити зміни особистості в подальшому житті (наприклад, у професійній сфері) від процесу навчання основним навичкам спілкування в ранньому дитинстві. При цьому основна увага приділяється ситуаціям, коли невдачі або недоліки в ранній соціалізації стають очевидними в змінених умовах і індивіди відчувають дистрес.

Сучасне суспільство характеризується нестабільністю. Зараз відомо, що навіть незначні соціальні зриви найбільше б'ють по найбільш незахищених верствах суспільства, а саме по дітям, які переживають особливо важкі умови міграції. Діти-мігранти часто наражаються на ризики, пов'язані з безпосередніми загрозами їхньому життю, так звані «соціальні ризики» та позбавлені соціально-психологічних умов, необхідних для нормального подальшого розвитку.

У контексті міграції діти опиняються на культурних кордонах і стикаються з двома найважливішими особистими проблемами: збереження своєї культурної ідентичності та адаптація до нового середовища. Будь-який підвищений ризик може призвести до різноманітних розладів, розладів

поведінки та дезадаптації, які часто виражаються у пристрасті до девіантної поведінки. Така ситуація може призвести до того, що діти стануть злочинцями або схильні до суїциду. Однак труднощі можна подолати, якщо вчасно надати правильну підтримку. Тому діти, які не мають можливості реалізувати свої культурні цінності, будуть характеризуватися як етнічно незахищені та потенційно дезадаптивні в нинішніх і майбутніх поколіннях. Наступною перешкодою в адаптації до нового середовища в ситуації імміграції може бути інше віросповідання. Релігійні протиріччя впливають на розвиток світогляду дитини, формують її поведінку відповідно до певних догм і вірувань. А бажання захистити свою релігію лише погіршує становище дітей у різних етнокультурних середовищах, особливо у школі. Прикладами порушень адаптаційного балансу, які спричиняють стрес і різноманітні проблеми розвитку дітей іммігрантів, є перебудова особистого та життєвого простору, розрив домашніх та родинних зв'язків, звичного середовища та національних традицій. Такі діти живуть ніби між двома будинками. Домівки, які ми залишили, і домівки, в які ми хотіли б увійти, але залишаємося недоступними. Цей стан позбавляє їх ідентичності та культурної приналежності. Щоб діти-іммігранти успішно інтегрувалися в нове культурне середовище, їм необхідно терпляче підтримувати встановлені заклади та приймати їх такими, якими вони є.

Третя група - мезофактори (мезо - середній, проміжний) - умови соціалізації великих груп людей, класифікованих: за місцевістю і типом поселення, де вони мешкають (регіон, місто, селище, село); за належністю до аудиторії тих чи інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення тощо); за належністю до певних субкультур.

У процесі входження дитини в іншу культуру має значення правильно організована соціально-педагогічна підтримка і супровід. Соціальна підтримка з боку співвітчизників і з боку місцевого населення розглядається як один з основних факторів, що позитивно впливають на психологічне благополуччя, поліпшують фізіологічні, емоційні, інформаційні та

матеріальні ресурси мігрантів. Соціальна підтримка сприяє збереженню адекватної самооцінки і самоповаги, успішної адаптації в новому середовищі. Спілкування з співвітчизниками має певні емоційні переваги, даючи можливість поділитися думками про життя в новому оточенні. Крім того, безумовно, ті, хто перебуває в подібному становищі, можуть бути джерелом корисних відомостей про те, як подолати проблеми, що виникають в новій обстановці. Відсутність турботи про дитину-переселенця з боку родини, освітніх установ і суспільства в цілому.

Четверта група - мікрофактори. До них належать сім'я, сусіди, групи однолітків, державні, релігійні та приватні організації, мікросоціум.

Сім'я, як відомо, відноситься до найважливішого соціального інституту соціалізації дитини, де рано закладаються всі основні структури соціальної поведінки. Сім'я відіграє ключову роль у когнітивному, емоційному і соціальному розвитку дитини, у передачі дітям цінностей, віри і норми, властивих даній культурі [15].

Випадкові соціальні впливи мають місце в будь-якій соціальній ситуації, тобто коли взаємодіють два або більше індивідів. Наприклад, розмова дорослих про свої проблеми може досить сильно вплинути на дитину, але це наряд чи можна назвати виховним процесом.

На соціальне становлення дітей сімей вимушених переселенців пріоритетну роль відіграють і механізми соціалізації.

Дослідник L. Kohlberg [121], аналізує, що механізм соціалізації особи, це поєднання чинників, що характеризують умови соціального середовища, з чинниками, які характеризують індивіда. На думку багатьох вчених, М.П. Лукашевича, Л.І. Гриценка та В.В. Дейна існують універсальні механізми соціалізації, які обумовлюють особливості цього процесу у кожній конкретної особистості.

Французький соціальний психолог Габріель Тард вважає головним наслідування, котре підводив як до психологічних основ (бажанням,

біологічними потребами), так і до соціальних факторів (престиж, практична вигода).

Сучасний науковець І.В. Музиченко відносить до соціально-психологічних механізмів соціалізації такі: імпринтинг - фіксування людиною на рецепторному та підсвідомому рівні особливостей об'єктів, що на неї впливають; наслідування - копіювання людиною певних зразків поведінки та діяльності інших; ідентифікація - ототожнення себе з іншими людьми, групою, спільнотою; рефлексія - оцінка особистістю різних проявів свого «Я»; інтеріоризація - процес перетворення зовнішніх, реальних операцій соціальної діяльності у внутрішні, ідеальні, формування внутрішньої структури психіки та свідомості індивіда за допомогою засвоєння знань, соціальних норм і цінностей; екстеріоризація - процес переходу від внутрішньої, психічної діяльності до зовнішньої, практичної.

А до соціально-педагогічних механізмів соціалізації вчений відносить традиційний - засвоєння людиною норм, зразків поведінки, поглядів, стереотипів, які притаманні їй найближчому оточенню (сім'я, сусіди, родичі, друзі); інституційний - функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства та різноманітними організаціями, а також засобами масової інформації. В процесі такої взаємодії особистість набуває знань та досвіду соціально схвалюваної поведінки та конфліктного чи безконфліктного дотримання певних соціальних норм; стилізований - діє в межах певної субкультури як комплекс певних цінностей та особливостей поведінки, притаманний для людей певного віку, професії, національної чи соціальної групи, що в цілому впливає на стиль життя та мислення особистості; міжособистісний - функціонує в процесі взаємодії людини з авторитетними для неї особистостями, рефлексивний - тобто, внутрішній діалог, у якому людина розглядає, оцінює, приймає чи не приймає ті чи інші цінності, притаманні різним інститутам суспільства, сім'ї, ровесникам, значимим людям тощо.

Тому кожен механізм по-своєму функціонує у внутрішньому світі дитини. Соціалізується вона, не пасивно приймаючи різні дії (у тому числі виховні), а поступово переходячи від позиції об'єкта соціального впливу до позиції активного суб'єкта. Дитина активна тому, що у неї існують потреби, і якщо виховання враховує ці потреби, то це буде сприяти розвитку активності дитини. Якщо ж вихователі постараються усунути активність дитини, примушуючи її «спокійно сидіти», поки вони здійснюють свою «виховну діяльність», то цим вони можуть домогтися формування не ідеальної і гармонійної, а ущербної, деформованої, пасивної особистості, особливо дитини-переселенця [123]. Активність дитини буде повністю пригнічена, і тоді особистість сформується як соціально неадаптована, тривожна.

Таким чином, можна сказати, що діти-переселенці часто піддаються ризику, пов'язаному з прямою загрозою для їх життя чи так званому "соціальному ризику", при якому вони позбавлені життєво необхідних соціальних і психологічних умов для нормального подальшого розвитку. Тому саме у процесі соціалізації формуються конкретно-історичні риси особистості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Важливими складовими процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців являються механізми, фактори та стадії, вони визначаються структурою конкретного суспільства і варіюють у різні історичні та сучасні періоди життя.

Висновки до 1-го розділу

У першому розділі проаналізовано результати аналізу наукової літератури, які дають змогу зробити деякі ствердження про наявність значного обсягу нормативних документів, з'ясовуючи соціально-правовий та психолого-педагогічний стан соціалізації дітей сімей вимушених переселенців, варто відзначити, що правовим забезпеченням організації в закладах освіти соціально-правового захисту дітей є такі законодавчі

документи: Конвенція ООН про права дитини; Загальна декларація прав людини; Конституція України; Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та ін.

З'ясовано, що вивченню проблем міграції присвятили свої праці - З.П. Бондаренко, О.В. Гукаленко, Г.У. Солдатова, які розробили новий напрямок у педагогіці - мігрантська педагогіка. Дослідники І.Г. Ковалишин, Н.С. Гевчук та Л.Г. Ковальчук значну увагу приділили вивченню категорії «вимушені переселенці» та висунули сучасні проблеми цих осіб, а саме: бурхливий емоційний стан, утиски, агресія.

Розкрито сутність термінів «переселенці», «вимушені переселенці», «діти сімей переселенців», спрямовуємо наше дослідження на те, аби таким дітям надати право на отримання всього комплексу послуг із соціального захисту та виявлено особливості процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

В цілому соціалізація дітей сімей вимушених переселенців залежить ще й від умов та факторів, які впливають на становлення особистості. До широкого контексту розвитку дитини-переселенця відносяться саме макрофактори, які впливають на розвиток всіх, хто проживає в певних країнах.

Результати аналізу наукової літератури дали змогу зробити висновок, що важлива складова соціально-педагогічної роботи з дітьми із сімей вимушених переселенців у навчально-виховних закладах виявляється в організації форм соціально-педагогічної взаємодії виховних інституцій з метою створення умов для всебічного розвитку таких дітей; надання цим дітям емоційної підтримки; сприяти участі вихованців у технічній, художній творчості, спортивній, суспільно корисній діяльності, виявленню задатків, обдарувань, розкриттю здібностей, талантів.

Таким чином, проблема соціально-педагогічної роботи сімей вимушених переселенців у сфері покращення життєдіяльності населення стала однією з найгостріших соціальних проблем в сучасному суспільстві.

Вона вимагає системного підходу та об'єднання зусиль кількох галузей науки та суспільного життя: соціально-педагогічної роботи з дітьми-переселенцями; регіональної, державної і соціальної політики в реалізації прав та інтересів дітей-переселенців; юриспруденції.

РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

2.1. Технології соціального супроводу дітей сімей вимушених переселенців

Однією з умов, що забезпечують результативність соціально-педагогічної роботи в різних сферах життєдіяльності людини, є розробка і впровадження технологій, за допомогою яких забезпечується досягнення певних цілей соціальної роботи, необхідних суспільних змін по відношенню до окремої людини або групі осіб, вдається здійснити широкий спектр соціальних, соціально-економічних, соціально-психологічних, медико-соціальних та інших заходів для вирішення проблем клієнтів.

Поняття "соціально-педагогічна технологія" пов'язане з такими поняттями як "педагогічна технологія" та "соціальна технологія".

На сучасному етапі педагогічна технологія (від гр.techne - мистецтво, майстерність, вміння + logos - вчення) - сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і композицію форм, методів, способів, прийомів, засобів (схем, креслень, діаграм, карт) у навчально-виховному процесі.

Термін «педагогічні технології» вперше з'явився у працях В. Бехтерева, А. Ухтомського, С. Шацького та ін. як наслідок використання технічних засобів навчання у школі в 20-х роках ХХ століття. З плином часу сутність терміну досліджувалася і змінювалася (В. Беспалько, І. Лернер, В. Паламарчук, Г. Селевко та ін.). У даний час під педагогічними технологіями у широкому розумінні цього слова розуміють застосування людських і технічних методів навчання з метою досягнення ефективності навчання і виховання. За твердженням В.В. Голіна [26] педагогічні технології

передбачають системний аналіз, відбір, конструювання і контроль усіх компонентів педагогічного процесу з метою досягнення кінцевого результату

Поняття «соціальні технології» виникло у соціології і пов'язується з відтворенням і програмуванням результатів, які закладені у соціальних процесах. Різновидністю соціальних технологій є технології діяльності соціального працівника, які найбільш близькі до діяльності соціального педагога. Зміст, принципи, функції, методи соціальних технологій вивчали, А.Й. Капська [52], М.П. Лукашевич [74], Л.Т. Тюття [108] та інші. Шляхом досліджень дійшли висновку, що соціальні технології - це сукупність прийомів, методів та впливів, що застосовуються соціальними службами, окремими закладами соціального обслуговування, соціальними працівниками з метою досягнення успіху соціальної роботи та забезпечення ефективності реалізації завдань соціального захисту населення.

Поняття «соціально-педагогічна технологія» з'явилося у 90-х роках минулого століття у зв'язку із становленням соціальної педагогіки як науки.

Технологічний процес досліджували і вивчали такі вчені: М.М. Фіцула [109], Н.В. Заверико [40], Л.М. Завацька [39], які визначають соціально-педагогічні технології як майстерність, мистецтво практичної діяльності, трактують її як сукупність знань про найбільш оптимальні методи, засоби і прийоми для вирішення соціально-педагогічних проблем.

Сучасний науковець В.П. Лютий [75, с.47] вивчає технології, які застосовують у процесі соціалізації вимушених переселенців та визначав їх як способи діяльності соціального педагога на основі раціонального розподілу на прийоми і операції з їх наступною координацією, а також визначенням оптимальних засобів та методів їх виконання.

Основним завданням соціально-педагогічних технологій Р.Х. Вайнола [17, с.57] вбачає перш за все: розробка методів та методик результативного та раціонального цілеспрямованого соціального впливу, застосування технологізації як способу оптимізації соціально-педагогічного результату.

Науковець І.М. Долженко [34] вважає, що соціально-педагогічна діяльність починається з постановки мети і завдань, які необхідно вирішити фахівцю, - сформувати у дитини навички спілкування, які з якої-небудь причини у неї відсутні, допомогти дитині пристосовуватися в новому середовищі та ін. Мета, у свою чергу, визначить зміст діяльності, методи її реалізації і форми організації, які взаємопов'язані між собою. Ціль соціально-педагогічної діяльності та її кінцеві результати залежать від того, наскільки правильно визначено зміст, які вибрано методи для її досягнення і форми організації цієї діяльності. Зрозуміло, що зміст, методи і форми не можуть існувати незалежно один від одного, їх взаємозв'язок визначається тим, що зміст впливає на форми і методи, ті у свою чергу можуть коректувати зміст і форми; крім того, форми і методи також між собою взаємопов'язані.

Технології, які застосовуються в соціально-педагогічній роботі виконують важливі функції, стверджує Н.В. Заверико [40]:

- діагностична, яка полягає в аналізі соціальних проблем, з'ясуванні їх причин, дослідженні проблемного простору соціальної ситуації конкретних клієнтів;
- прогностична, що передбачає виявлення і облік окремих громадян чи спільнот, які відносяться до груп соціального ризику і прогнозування можливих змін;
- системно-моделююча, яка сприяє з'ясуванню об'єму, форм і методів соціально-педагогічної допомоги людям і групам, що опинилися у важкій життєвій ситуації та обґрунтуванню системи надання допомоги на різних рівнях;
- організаційна, що полягає в розробці, ресурсному забезпеченні, реалізації і оцінці соціальних проектів, спрямованих на розв'язання соціально-педагогічних проблем, допомозі певній категорії клієнтів;
- активаційна, що передбачає активізацію потенціалу власних можливостей індивіда, сім'ї, групи а також організацію само- і взаємодопомоги;

- практична, яка полягає у наданні різноманітних видів допомоги в ситуаціях життєвих труднощів, організації консультацій і тренінгів для покращення стосунків між людьми, сприянні в оформленні документів та інше;
- розпорядчо-управлінська, що передбачає координацію діяльності державних і недержавних організацій і закладів соціального спрямування, участь у формуванні соціальної політики, підборі у вихованні кадрів, а також менеджмент органів соціального управління.

Аналіз літератури з теорії і практики соціальної педагогіки дозволяє виділити наступні етапи використання соціальних технологій у процесі соціалізації переселенців: теоретичний, який передбачає обґрунтування мети і об'єкту технологічного впливу, виділення складових компонентів соціального процесу та з'ясування зв'язків між ними; методичний, який пов'язаний з підбором методів та засобів впливу, збором та аналізом інформації, визначенням принципів перетворення результатів аналізу у висновки та рекомендації; процедурний, що пов'язаний з практичною діяльністю по апробації розробленого алгоритму використання методів і засобів.

Впровадження технологій соціального супроводу для вимушених переселенців це складність об'єктів і суб'єктів соціальних перетворень, необхідність при обмеженому об'ємі соціальних ресурсів одержання максимально значимого і ефективного результату.

Трактування сутності терміну «соціальний супровід», як виду соціальної роботи, наведено у Законах України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Відповідно до законів: соціальний супровід - вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

В нормативних документах, що стосуються діяльності центрів соціальних служб з різними категоріями сімей та клієнтів, наведено формулювання поняття „соціальний супровід”, враховуючи конкретні особливості і потреби надання соціальної підтримки.

Соціальний супровід, як модель цілеспрямованої комплексної соціальної допомоги особі або сім’ї, набула широкого впровадження в роботі з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді. Соціальне супроводження сім’ї мігрантів, прийомної сім’ї, дитячого будинку сімейного типу, є обов’язковим атрибутом функціонування таких специфічних сімей, закріпленим на законодавчому рівні. Мета соціального супроводу - подолання життєвих труднощів, мінімізація негативних наслідків чи навіть повне розв’язання проблем сім’ї або особи [103].

Зокрема, науковець І. Зверева [46], вважає, що соціальний супровід - це вид соціальної роботи, яка спрямована на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сімей, дітей і молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів. Його здійснює соціальний працівник, діяльність якого спрямована на підтримку сім’ї в різних видах її життєдіяльності, формуванні здатності сім’ї самотужки долати свої труднощі, надання допомоги сім’ям з метою розв’язання різних проблем. Сутність індивідуальної роботи з сім’єю розглядається через комплексну діяльність із залученням різних видів соціальної роботи: соціальні послуги, соціальна допомога, а також реалізацію заходів. Завданнями соціального супроводу передбачена зовнішня підтримка сім’ї, яка спрямована на формування умов самостійного вирішення членами родини сімейних проблем.

Основними формами соціальної роботи, які є базовими для соціального супроводу є:

- індивідуальна, суть якої полягає у здійсненні соціальної допомоги, соціальних послуг і соціальної реабілітації відповідно до потреб особистості й характеру самих проблем;

- соціальнозначуща діяльність, у тому числі громадський дитячий та молодіжний рух;
- соціальне навчання, що здійснюється у різних типах державних, приватних освітніх закладах і пов'язана з отриманням певного рівня соціальної освіти;
- соціально-психолого-педагогічна та юридична підтримка, призначення якої є надання професійної допомоги та посередницька діяльність професіоналів із соціальної роботи у розв'язанні різноманітних проблем;
- консультування, у процесі якого виявляються і накреслюються основні напрями виходу з проблеми, що хвилює особистість;
- науково-обґрунтовані й своєчасно застосовані дії держави, соціальних інституцій спрямовані на запобігання можливим фізичним, психологічним та соціокультурним колізіям у розвитку окремих індивідів і груп ризику; збереження, підтримка і захист нормального рівня життя та здоров'я сімей, молоді; сприяння молодим людям у досягненні поставлених цілей і розкритті їх внутрішнього потенціалу.

Процес соціального супроводу циклічний і включає в себе наступні етапи.

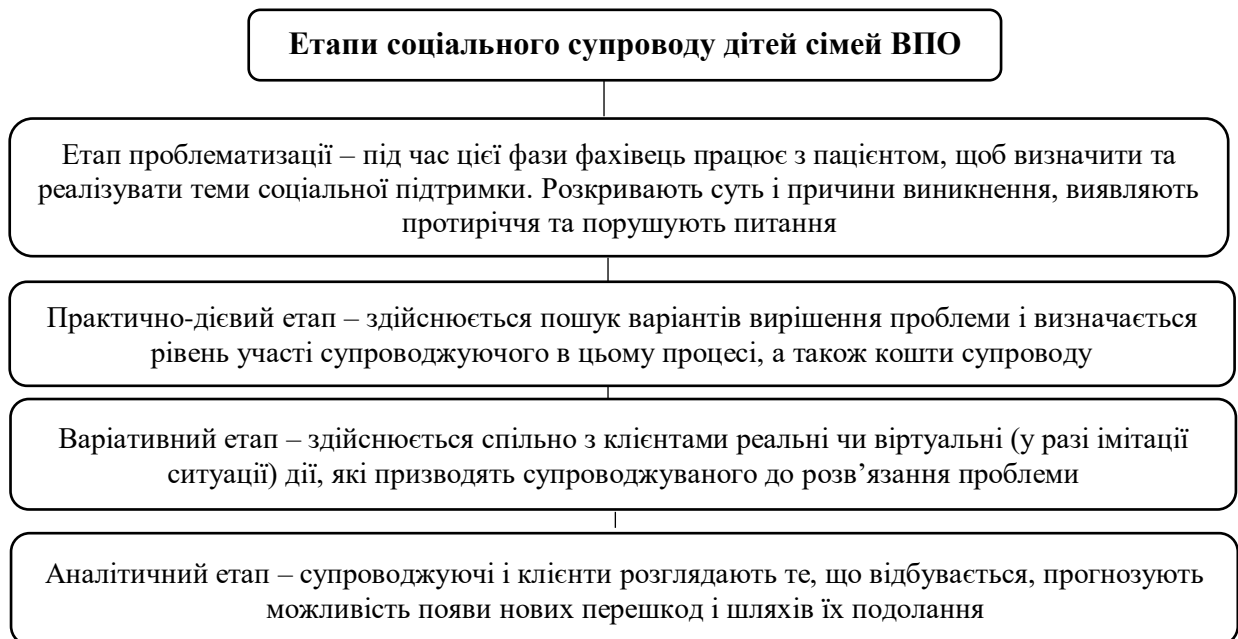

Рис. 1. Етапи соціального супроводу дітей сімей ВПО

Програма соціального-педагогічного супроводу, на думку О.В. Двіжона [30] передбачає, що дитина залишається в контакті з фахівцем із соціального супроводу до тих пір, поки не будуть визначені шляхи вирішення проблем, що виникають у неї, проте види надаваних послуг можуть змінюватись в залежності від конкретних потреб дитини на конкретному життєвому етапі. Отже, соціально-педагогічний супровід є найважливішим компонентом соціальної діяльності, суть якого в посиленні позитивних і в нейтралізації негативних тенденцій у житті і діяльності дитини.

Соціально-педагогічний супровід, як вид соціальної роботи, що базується на впровадженні комплексного індивідуального підходу до вирішення проблем сім'ї здійснюється шляхом надання різних видів матеріальної та психологічної допомоги, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів клієнта сім'ї в органах державної влади [37].

Таким чином, соціально-педагогічний супровід - це така модель соціально- педагогічної роботи, коли соціальний працівник виступає в якості соціального менеджера: відповідає не тільки за організацію, а й за надання необхідних послуг клієнтові, які можуть бути реалізовані різними установами. Звідси виходить, що соціально-педагогічний супровід передбачає роботу спеціаліста на двох рівнях: контактний, при якому відбувається безпосередня взаємодія соціального працівника з клієнтом; організаційний або опосередкований, коли взаємодія відбувається у системі: соціальний педагог - організації - клієнт.

Вчений А.А.Чернецька описує зміст, цілі та функції соціопедагогічних досліджень (морально-гуманістичні, інформаційно-трансмисійні, аналітико-прогностичні, організаційно-методичні, рекламно-пропагандистські, організовано-профілактичні, емоційно-комунікативні). Загальна опорна методика, яка може бути застосована до об'єктів будь-якого типу та рівня та використана будь-яким суб'єктом у соціально-виховній діяльності. Це соціальна діагностика, соціальна адаптація, соціальний контроль, соціальна реабілітація, соціальна профілактика, соціальне обслуговування, соціальний

захист, соціальний супровід, соціальне проектування, соціальне посередництво, соціальний захист.

Тому соціальна діагностика проводиться з метою надання допомоги клієнтам, які звернулися за допомогою соціальних служб, а також з метою вивчення соціальних проблем району, міста чи області. Тому кожен рівень використовує свій власний метод збору інформації, встановлення діагнозу та вирішення проблеми.

Використання технологій соціальної адаптації в соціальній роботі визначається відповідністю її основних завдань і соціальних проблем. Одним із завдань соціальної роботи є адаптація людей, які втратили певний соціальний статус (біженців, іммігрантів). Залежно від частки населення, охопленого соціальною роботою, змінюється також зміст процесу соціальної адаптації, форми і методи роботи [34].

Соціальна адаптація – це складний, багатоетапний процес, який відбувається в різних сферах діяльності людини. Як процес, він відноситься до адаптації індивідів або соціальних груп, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, до реального соціального середовища.

Процес соціальної адаптації починається з усвідомлення індивідами (соціальними групами), що їх попередня поведінка не сприяє їх успіху і що їм необхідно змінити моделі поведінки з урахуванням вимог нового соціального середовища. Щоб змінити моделі поведінки, необхідне позитивне ставлення з боку людини. Процес соціальної адаптації має певні історичні особливості. Тому зусилля індивідів чи соціальних груп та їхня здатність адаптуватися до мінливого соціального середовища визначаються насамперед соціально-правовими та моральними умовами країни, а також спрямованістю самих змін.

Адаптивність особливо необхідна в сферах робочих відносин, особистих і сімейних відносин, культурних відносин і відносин дозвілля. Тому вчені А.Й. Капуска та Л.Г. Ковальчук основні типи (рівні) соціальної адаптації класифікують на три: продуктивну, побутову та дозвіллеву.

Адаптація функціонує не лише як процес, а й як соціальна технологія. Причиною адаптації може бути нова соціальна ситуація (безробіття, вихід на пенсію, переселення або вимушена міграція, отримання фізичної вади, досвід катастрофи, ..) його участь у бойових діях). Складні соціальні ситуації, різні статуси індивідів (груп людей) служать чіткими критеріями для класифікації основних напрямів соціальної адаптації, актуальних для соціальної роботи. Вони включають наступні напрямки: Сироти – соціальна адаптація випускників дитячих будинків до дорослого життя; Адаптація інвалідів та пенсіонерів до нових умов проживання. Адаптація учасників військового конфлікту. Адаптація людей, які зазнали насильства. Адаптація тих, хто пережив катастрофу. Адаптація безробітних. Адаптація іммігрантів, біженців та вимушених переселенців. Адаптація засуджених і звільнених з місць позбавлення волі [80].

Запровадження соціальної підтримки дітей із сімей вимушених іммігрантів як методики соціальної роботи в різних країнах реалізується по-різному. Аналізуючи рівень повідомлень в мережі інтернет-ресурсів, хотіли б виділити досвід роботи директора Дніпропетровського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді - Інни Фатневої, вона повідомляє, що зараз близько 300 сімей-переселенців з дітьми взято під соціальний супровід спеціалістами районних центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Цим сім'ям допомагають оформляти документи на соціальну допомогу, за потреби направляють до лікарень, навчальних закладів та сприяють у працевлаштуванні. Зокрема, разом із управлінням освіти та науки Дніпропетровської міської ради до дитсадків та шкіл міста влаштовано близько 1,5 тисячі дітей-переселенців.

Сьогодні сім'ї іммігрантів стикаються з багатьма проблемами, серед яких влаштування дітей у навчальні заклади та заклади, питання тимчасової реєстрації чи постійного проживання, відновлення втрачених чи нових документів, працевлаштування чи реєстрації в центрах зайнятості, отримання кваліфікованої медичної допомоги тощо. проблема. Але найголовніше, чого

потребують ці родини, – це освітня підтримка та адаптація не лише до складних умов, а й до нового суспільства.

На основі досвіду роботи Ізмаїльського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з сім'ями переселенців все більше уваги приділяється комплексу соціальних послуг з метою сприяння соціальній адаптації в процесі соціалізації особистості. Щоб вони повернулися до одного повноцінного життя. Зокрема, налагоджено контакти з установами, установами, громадськими та неприбутковими організаціями, які надають належну підтримку переселенцям. Виділено додаткові ресурси для задоволення матеріальних потреб переселенців. Надано допомогу для отримання державних соціальних допомог. Підтримка надається у вирішенні житлових питань, забезпеченні їжею, одягом, житлом, але найголовніше – підтримка та можливість почуватися в безпеці.

Сьогодні діти з сімей вимушених мігрантів стикаються з різними типами проблем, включаючи соціально-економічні, соціально-освітні, моральні та психологічні проблеми, які призводять до різних форм психосоціальної дезадаптації та освітньої дезадаптації. У багатьох дітей із сімей вимушених переселенців спостерігається незадовільне ставлення до навчання, слабка спонтанність, відхилення в саморозвитку, низька самооцінка, підвищена тривожність, зниження радості, активності та настрою. З'являються симптоми агресії, розлади поведінки. Тому під час соціалізації такої дитини може відбутися її ресоціалізація. Це зміна соціальних орієнтирів (цінностей, норм і ставлення людини до середовища), які стали невідповідними новим умовам соціалізації. Ресоціалізація відбувається з різних причин. Зміни в характері діяльності, робочому місці, статусі тощо визначають потребу в нових формах поведінки та способах виконання діяльності. Тому особливостями соціально-педагогічної допомоги дітям вимушених переселенців є використання різних форм підтримки в процесі соціалізації та ресоціалізації дітей. З досвіду роботи Івано-Франківського обласного центру зайнятості, ми дізналися, що для надання

всебічної допомоги біженцям в місті Івано-Франківську діє Координаційний центр для переміщених осіб. Саме сюди прибувають кримчани та українці з південного сходу. Разом з волонтерами в центрі працюють та надають соціальний супровід переселенцям спеціалісти міграційної служби, департаменту соціальної політики облдержадміністрації, медики, освітяни і звичайно обласного центру зайнятості, так як одним із головних питань, яке турбує багатьох - це питання працевлаштування.

Фахівці служби зайнятості, які працюють в Координаційному центрі, в ході спілкування з переселенцями намагаються в межах компетенції кожному приїжджому надати посильну допомогу. Співбесідою охоплено близько 200 громадян, які приїхали з Криму та південно-східних областей України. В ході спілкування їм було надано інформацію про можливості служби зайнятості щодо сприяння у працевлаштуванні, поінформовано про соціальні послуги, які надають центри зайнятості населенню, умови призначення та поновлення виплати допомоги по безробіттю, окреслено можливості працевлаштування, з'ясовано наміри щодо продовження трудової діяльності, скеровано в центри зайнятості за місцем перебування.

Оскільки за нинішніх реалій на ринку праці відчутний дефіцит вільних робочих місць, не завжди вдається швидко допомогти знайти роботу тим, хто її шукає. Щоб вирішити питання працевлаштування переселенців, центрами зайнятості області проводиться активна робота з роботодавцями щодо вишукування можливостей їхнього працевлаштування, залучаються також соціальні партнери, діяльність котрих дотична до врегулювання питання зайнятості, місцеві держадміністрації, виконавчі комітети міських рад.

Одним із видів технології соціального супроводу для переселенців являється соціальна реабілітація.

Соціальна реабілітація - це комплекс заходів, спрямованих на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, це програми і дії, спрямовані на відновлення особистого і професійного статусу людини для більш повної інтеграції у суспільство. Соціальна

реабілітація являє собою взаємозалежний процес, з одного боку, спрямований на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, з іншого - на зміну характеру самого середовища, що обмежує реалізацію потреб людини. На Рис. 2 наведено види реабілітації.

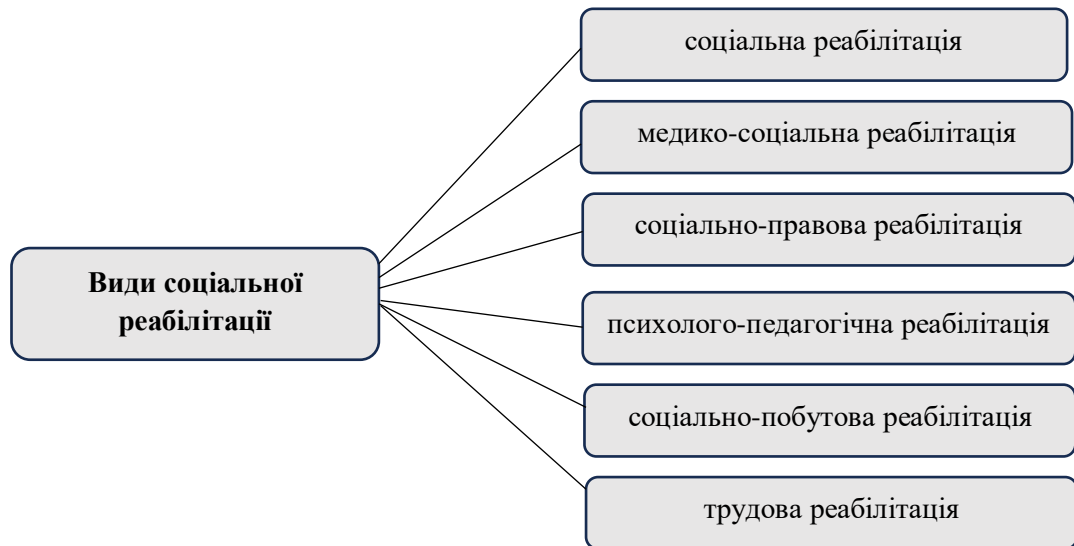

Рис. 2. Види соціальної реабілітації

Реабілітація - це комплексна, багаторівнева, етапна і динамічна система взаємопов'язаних дій, спрямованих на відновлення людини в правах, статусі, здоров'я, дієздатності в соціумі [69].

Реабілітація є невід'ємним компонентом соціальної технологізації. Здійснення соціальної реабілітації значною мірою залежить від дотримання її основних принципів. До них слід віднести: етапність, диференційованість, комплексність, *wНасТуІНісrb*, послідовність, безперервність у проведенні реабілітаційних заходів, доступність і переважну безкоштовність для переселенців. У рамках соціально-реабілітаційної діяльності, на думку П.М. Мигелева та Г.М. Мешко існують різні рівні, в їх числі зазвичай називають: медико-соціальний, професійно-трудоий, соціально-психологічний, соціально-рольовий, соціально-побутовий, соціально-правовий.

У практичній соціальній роботі реабілітаційна допомога виявляється різною для категорій клієнтів. Залежно від цього визначаються і найважливіші напрями реабілітаційної діяльності. До таких напрямків

соціальної реабілітації слід віднести: реабілітацію інвалідів та дітей з обмеженими можливостями; літніх і старих людей; учасників бойових дій; осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі; дезадаптованих дітей та підлітків, біженців і вимушених переселенців та ін.

Крім того, здійснюючи соціально-педагогічний супровід сімей які опинилися у складних життєвих обставинах, з метою попередження та недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу, спеціалісти соціальної служби зобов'язані суворо дотримуватися Етичного кодексу соціального педагога та вимог щодо застосування методик і діагностичного інструментарію (згідно «Положення про експертизу педагогічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 20.04.2001 р. №330). У разі потреби слід перенаправляти дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів або залучати до надання педагогічної допомоги висококваліфікованих фахівців чи закладів та установ (охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій, соціальних служб тощо).

Тому сьогодні існує два аспекти розуміння соціально-педагогічної технології. По-перше, під соціально-педагогічною технологією можна розуміти метод застосування теоретичних висновків певної науки при вирішенні практичних завдань. По-друге, під соціально-педагогічною технологією розуміється сукупність прийомів, методів і впливів, які використовуються для досягнення поставлених цілей у процесі виховної діяльності. У практичному застосуванні соціально-педагогічна технологія базується на ідеї підтримки виховним впливом процесу соціалізації дітей-іммігрантів або групової соціалізації, що відбувається через систему соціально-педагогічних інститутів. Також передбачається здійснення соціального супроводу соціальними педагогами переселенців та сімей, які перебувають у складній життєвій ситуації, які потребують додаткового

захисту, особливо щодо їх інтеграції в нове освітнє середовище, у питаннях захисту прав дитини. Соціально-педагогічний супровід батьків потребує вирішення організаційно-методичні аспекти роботи соціальних педагогів як фахівців соціального обслуговування закладів освіти в сучасних суспільно-політичних умовах. Чітке розуміння особливостей нових викликів, пов'язаних із суспільно-політичною ситуацією в Україні та межами власних професійних можливостей у розв'язанні актуальних проблем соціально-виховної діяльності в складний час.

2.2. Аналіз проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців

Вимушена міграція входить до числа важковирішуваних життєвих ситуацій. Вона вимагає від індивіда зусиль, які знаходяться на кордоні його адаптивних можливостей чи навіть перевершують наявні у нього резерви. Але, з іншого боку, саме висока інтенсивність відчуття небезпеки і загрози самому мігранту, а також найбільш значущим для нього людям - членам його сім'ї, визначає виражене прагнення впоратися з виникаючими труднощами. Ці дві сторони якраз визначають значимість, затребуваність, можливу високу ефективність професійної соціально-педагогічної роботи з вимушеними мігрантами [6].

Зокрема, науковець М.М. Слюсаревський [97, с.77], соціально педагогічну роботу характеризує як «діяльність, що здійснюється людиною, та має соціально-педагогічну мету, педагогічні засоби, процес діяльності та відповідний результат».

Згідно документів Міністерства соціальної політики України [100] «соціально-педагогічна діяльність полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості, в передачі індивіду (та освоєнні ним) соціального досвіду людства, набутті чи відновленні соціальної орієнтації, соціального функціонування».

Сучасні науковці-практики та фахівці Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, Н.В. Лунченко соціально-психологічної служби системи освіти зазначають, що у першу чергу потрібно надавати психологічну і соціально-педагогічну допомогу постраждалим, переселеним, біженцям, членам їх сімей і родичам загиблих в ході АТО. Стверджують, що така робота має бути системною, довготривалою та потрібно її проводити на високому науково-методичному рівні [102]. Результатом соціально-педагогічної роботи є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження, як складових суспільного буття, відповідно її можливостям та особливостям соціального середовища.

Тому в процесі соціально-педагогічної роботи з категорією «діти сімей вимушених переселенців», важливо пам'ятати, що вони можуть мати специфічні потреби. Саме тому провідними повинні стати діагностичний (виявлення цих потреб) та захисний і посередницький напрями професійної діяльності соціального педагога (подальше задоволення потреб клієнтів шляхом співпраці з різними суб'єктами соціальної, соціально-педагогічної діяльності).

Правильно організована соціально-педагогічна допомога вимушеним переселенцям здатна пом'якшити виникаючі складнощі соціокультурної соціалізації і здійснювати плавну інтеграцію переселенців до суспільства. Для цього соціально-педагогічна допомога повинна бути спрямована на активізацію внутрішніх ресурсів вимушених переселенців, оволодіння ефективними способами самопомоги, подолання кризової життєвої ситуації, симптомів посттравматичного стресу і виникли в силу життєвих обставин тенденцій соціального інфантилізму [13]. Основні соціально-педагогічні проблеми вимушених переселенців пов'язані з кризою ідентичності, зниженням толерантності, а як наслідок зниження самооцінки, впевненості в собі, спотворене сприйняття оточуючих людей.

Науковець В.Г. Буткевич [16, с.113] стверджує, що соціальний педагог як "посередник" між культурами, повинен знайти стратегію педагогічної

допомоги, при якій би ослаб або навіть зовсім зник бар'єр «свої - чужі». Для цього соціальний педагог змушений виростити особливу посередницьку культуру - культуру толерантності, що дозволяє мігрантам і людям країни, яка прийняла мігрантів, зрозуміти і прийняти один одного, а не сприймати появу мігрантів як навала варварів. У відповідності до Декларації принципів толерантності, прийнятої ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність визначається як цінність і норма громадянського суспільства, що виявляється у праві бути різними всіх індивідів громадянського суспільства; забезпечення стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами; повагу до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів; готовності до порозуміння та співпраці з людьми, які відрізняються по зовнішності, мови, переконань і вірувань.

Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. У першу чергу вона передбачає взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність є важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності та інтереси і одночасно з повагою відноситься до позицій і цінностей інших людей. У зв'язку з цим одне з головних завдань - здійснити перехід до ненасильницьких відносин, заснованих на принципах кооперації, взаємної поваги, розуміння і терпимості [26].

На думку дослідниць Д. Струннікової та І.М.Трубавіної, соціальний педагог як «посередник» повинен працювати одночасно на два фронти. Якщо він виявиться не в силах допомогти подолати мігрантофобію (страх перед мігрантами) корінним жителям, які зіткнулися з мігрантами країни, то ризик зростання соціальної напруженості в країні зросте. Якщо ж соціальний педагог як «посередник» зазнає невдачі в спілкуванні з переселенцями, розумінні та прийнятті ними тієї культури, в якій вони опинилися, то переселенці можуть виступити як носії групи соціального ризику.

Соціальний педагог, керуючись статтею 3 Конвенції ООН про права дитини, у взаємодії із службою у справах дітей, центрами соціальних служб

для сім'ї, дітей та молоді, центрами реабілітації, притулками, кримінальною міліцією у справах дітей, опікунськими радами тощо, вживає заходів для оперативного вирішення питань, які пов'язані із індивідуальною ситуацією дитини. Вказана діяльність соціального педагога навчального закладу будь-якого типу, є вкрай важливою для роботи з дітьми вимушеними переселенцями, відповідно до вимог листа Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 р. №1/9-374 «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році».

Йому необхідно відстежувати нові закони, зміни в раніше прийнятих законах, інші нормативно-правові акти, які активно зараз приймаються з метою сприяння захисту та надання допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, та своєчасно доносити таку інформацію до дітей, батьків та педагогічних працівників, територіальної громади, зокрема щодо можливостей та шляхів звернення по допомогу особам, які її потребують, та щодо діяльності органів державної влади.

Соціальні педагоги повинні вжити низку організаційних заходів щодо забезпечення основних прав і свобод дітей. Зокрема мова йде про здійснення соціально-педагогічної роботи з цією категорією населення, яка включає 2 види: практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою людей, що потребують соціальної допомоги), організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності).

Практична соціальна робота з переселенцями проводиться по наступним основним напрямкам: соціальному, соціально-психологічному, соціально-педагогічному, соціально-правовому, медико-соціальному, фінансовому, соціально-економічному, матеріальному, соціально-інформаційному і соціально-трудоному.

Дослідження міжнародного досвіду показує, що в роботі з переселенцями особливо важливим є соціально-педагогічна робота в соціально-освітньому середовищі з дітьми-переселенцями, яка полягає у

створенні таких соціально-педагогічних умов, які сприятимуть внутрішньому розвитку такої дитини, досягненні нею своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкої адаптації. Бо саме надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною шкільної політики щодо переселенців. Школа, в якій задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні і соціальному спілкуванні, – це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою. І навпаки, скільки б не допомагали дитині порадами, вона не буде щасливою, якщо стикається з нерозумінням у школі.

Одні діти-переселенці можуть пристосовуватися і знаходять своє місце в новій школі. Інші спочатку почувають себе розгубленими і нещасними, але потім цілком здатні добре вчитися. Менша частина таких дітей виявляють ознаки порушення поведінки. Важливо, щоб соціальні педагоги були уважними і знали, коли і що викликає у дітей погані настрої. Тільки за такої умови можна надати потрібну підтримку.

Для багатьох вимушених переселенців ізоляція і відсутність підтримки є важливими факторами ризику. Якщо діти-переселенці відчувають труднощі в школі, важливо перевірити, чи мають вони і їхні родини підтримку з боку місцевого населення, чи відвідують позашкільні гуртки, чи мають доступ на ігрові майданчики. Так, на думку вчених Т.В. Вашека [18] та І. Белецької [11] актуальним сьогодні є й використання розвивальних та просвітницько-профілактичних, зокрема настільних ігор в соціально-педагогічній професійній діяльності з дітьми-переселенцями як інструменту попередження та профілактики негативних явищ в соціально-освітньому середовищі, інформування про наслідки небезпечної та ризикованої поведінки, а також формування моделей здорового способу життя і безпечної поведінки в ситуаціях ризику, підвищення рівня правової обізнаності і культури та відповідального ставлення як до власного життя і здоров'я, так і оточуючих.

Специфіка застосування ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи полягає, перш за все, у превентивній, профілактичній,

корекційно-розвивальній та соціально-перетворювальній спрямованості гри. Метою таких ігор може бути як безпосередній розвиток якостей особистості, так і демонстрація творчості учасників, їх позицій і можливих перспектив розвитку. Програвання певних ситуацій, залучення учасників гри до ситуації вибору є реальним шляхом розвитку творчої особистості, а саме таких її якостей, як: творчий інтерес, допитливість, бажання пізнати себе, впевненість у власних силах, творчий оптимізм тощо. Наявність цих показників є характерною ознакою творчої ігрової діяльності.

Науковець В.Б. Шапар [115, с.98] стверджує, що гра є одним з інструментів в арсеналі соціально-педагогічної роботи у процесі розв'язання проблеми організації життя шкільного колективу ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики міжособистісних стосунків.

У грі і діти, і дорослі діють як би в екстремальних ситуаціях, виходячи за межі своїх сил, щоб подолати труднощі. Більш того, вони найчастіше досягають такого високого рівня активності спонтанно, без примусу. Тому висока активність і емоційне забарвлення гри зумовлюють високий ступінь відкритості учасників, що має велике значення для фахівців у просвітницькій та профілактичній діяльності. Люди в грі відкриваються, втрачають обережність і втрачають недовіру. Пояснюється це тим, що учасники гри під час вирішення завдання настільки збуджені, що не готові до опору іншої сторони. Ця гра сприяє розумовому та фізичному розслабленню, знімає напругу та посилює відчуття радості при подоланні певних труднощів та перешкод.

Також важливо оптимізувати зміст і форми соціально-педагогічної та правової освіти (зокрема, права дитини) педагогів і батьків, а також соціальне середовище, в якому виховуються діти, що в свою чергу може мати негативні наслідки. сприятиме запобіганню або мінімізації Негативні наслідки конфліктних подій, формування відповідних знань і мислення про суспільно-політичні події в країні, розвиток важливих життєвих навичок і критичного мислення у дітей і дорослих. Здатність орієнтуватися в реаліях і

перспективах соціокультурної динаміки. Особиста підготовка до життя та роботи у світі, що швидко змінюється.

та проведення заходів, що сприяють підвищенню правової грамотності дітей та дорослих у сфері прав людини, в тому числі використання профілактичних та освітніх настільних ігор та методів розповіді під час роботи з дітьми раннього віку (на основі Загальної декларації). щоб звикнути). прав людини, Конвенції ООН про права дитини, інших нормативно-правових актів щодо методів і механізмів захисту прав людини тощо), а також формування навичок безпечної поведінки в небезпечних ситуаціях (наприклад, протидія торгівлі людьми). , насильство).). Важливо, щоб інформація надавалася в обсязі, що відповідає віку та розумовому рівню дітей і дорослих.

Потрапляння в нове соціальне або освітнє середовище може викликати тривогу у багатьох дітей. Наприклад, деякі школи великі і шумні, тому діти можуть заблукати там, особливо якщо у них мало друзів. На уроках дитина ще може впоратися з труднощами, але на перервах це може бути зовсім нестерпним. Тому дослідниця Н.І. Куб'як [65] рекомендує, що в школах повинні бути безпечні місця, наприклад кімната або яке-небудь тихе місце, де діти могли б посидіти, якщо їм не хочеться брати участь в іграх на майданчиках.

Зокрема, налагоджуючи соціально-педагогічну роботу з дітьми, важливо організувати взаємодію виховних інституцій з метою створення умов для всебічного розвитку таких дітей; сприяти участі вихованців у технічній, художній творчості, спортивній, суспільно корисній діяльності, виявленню задатків, обдарувань, розкриттю здібностей, талантів.

Проаналізувавши соціально-педагогічну роботу з дітьми вимушеними переселенцями в соціально-освітньому середовищі, ми виявили ефективний досвід роботи М.М. Есмурзієвої на тему: «Консультативна робота соціального педагога з дітьми із сімей біженців і вимушених переселенців». Основними етапами в цій роботі являються:

1 етап - підготовчий: фахівці центру представляють програму педколективу школи, проходять індивідуальні зустрічі з учителями, в ході яких збирається первинна інформація, що відображає особистісні особливості і міжособистісні відносини дітей. Проводяться групові зустрічі соціального педагога з дітьми, в яких з метою формування мотивації на продуктивну подальшу спільну діяльність. Проводяться індивідуальні співбесіди з кожним учасником, для отримання згоди на участь у груповій роботі;

2 етап - діагностичний: проводиться діагностика дітей з метою виявлення рівня їх толерантності до фрустрації, характеру міжособистісної взаємодії. Для цієї мети використовуються такі методики: 1. Експериментально соціально-педагогічна методика вивчення фрустраційних реакцій (модифікація методики С.Розенцвейгом); 2. метод незакінчених пропозицій (модифікація О.М. Александровської і Н.І. Кокуріної); 3. виявлення рівня тривожності у дітей («Шкала соціально- ситуативного страху» О. Кондаша);

3 етап - основний: проводиться соціально-педагогічний тренінг, в процесі якого діти вчаться знаходити адекватні виходи з фрустраційних ситуацій. Це сприяє підвищенню рівня їх толерантності.

Діти на цьому етапі можуть вже самі справлятися і знаходити шляхи виходу з фрустраційних ситуацій, самостійно приймати рішення;

4 етап - повторна діагностика: проводяться ті ж діагностичні методики, що і на другому етапі. Соціальні педагоги центру обговорюють результати заняття і порівнюють отримані дані в ході діагностичного обстеження на другому і четвертому етапах.

5 етап - завершальний: проводиться консультативна, методична психологічна робота з дітьми, педагогами та батьками.

Під час консультацій, в учасниці цієї програми покращився психологічний стан. Таким чином, надання допомоги дітям, які постраждали в ході збройних конфліктів, не повинно обмежуватися тільки медичною або

соціальною допомогою. Їм також необхідно пройти комплексну програму реабілітації, що включає в себе психотерапію дитини, роботу з її родиною, вчителями та усіма оточуючими її людьми.

Варто зазначити, що вирішальну роль в розв'язання проблем соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей вимушених переселенців відіграє і служба соціального захисту населення. Вона виступає службою підтримки різноманітності, службою проектування культури толерантності, а не тільки службою дозволу суперечок і конфліктів. Соціально-педагогічна допомога в даному випадку повинна бути рівнодоступною, єдиною, багатofункціональною. Форми такої роботи мають сприяти нейтралізації несприятливих чинників, що знижують рівень низької соціальної адаптації вимушених переселенців. Вона повинна бути орієнтована на своєчасну і якнайшвидшу соціальну та педагогічну соціалізацію. Представляється важливим поєднання індивідуальної, сімейної, групової педагогічної роботи. В індивідуальній роботі застосовують весь арсенал методів спеціаліста: соціально-педагогічних, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, медико-соціальних, консультаційних.

Реалізуючи на практиці ці та інші можливі напрямки діяльності соціального захисту і соціальної підтримки вимушених переселенців, соціальні працівники і співробітники міграційних служб повинні враховувати їх демографічні, етнічні, соціокультурні та інші характеристики. Досвід показує, що успішне вирішення соціальних проблем переселенців без шкоди для країни або регіону, які їх приймають, можливе при дотриманні наступних основних принципів:

- необхідно виходити з припущення, що більшість переселенців залишиться в країні або регіоні перебування назавжди або надовго, а отже, може внести істотний вклад у їх наступний розвиток;
- суб'єктами діяльності з вирішення більшості соціальних проблем переселенців (реабілітація, адаптація та інтеграція) є органи державної влади на різних рівнях її організації;

- необхідно заохочувати в них прагнення розвинути у собі почуття приналежності до нового суспільства, культури і держави; • найважливішою і необхідною умовою ефективної соціальної підтримки переселенців є досягнення і збереження реальної рівності між ними і місцевим населенням;

- необхідно враховувати, що інтеграція переселенців у нове суспільство, гармонізація системи соціальних зв'язків і відносин між ними та місцевим населенням - це процес, розрахований на тривалий час.

Науковець В. Панок [91, с.488] вважає, що соціальна робота з категорією «діти сімей вимушених переселенців» здійснюється за наступними основними напрямками:

1. Трудова і професійна адаптація. Реалізація цього напрямку дій передбачає використання робочої сили та професійних навичок вимушених переселенців на нових місцях проживання та в нових умовах. Ця діяльність може включати такі елементи, як працевлаштування мігрантів, враховуючи їхню наявну кваліфікацію та потреби ринку праці в новому місці проживання, створення нових робочих місць, доступних для мігрантів, і розвиток мігрантів; система самозайнятості, організація системи професійного навчання, перепідготовка вимушених переселенців.

2. Вирішення проблем матеріальної компенсації понесених переселенцями збитків. Цей напрямок діяльності припускає роботу з надання таким людям житла, необхідної медичної допомоги, встановлення розмірів понесеного ними збитку, призначення і виплату встановлених законом допомог і створення первинних умов для наступної соціально-психологічної і соціально-трудової адаптації та реабілітації.

3. Формування та подальший розвиток гармонійної системи відносин між вимушеними переселенцями та місцевими жителями. Як показує досвід нашої країни та багатьох країн світу, це один із найскладніших і найпроблемніших напрямків соціальної допомоги цій категорії. Великий приплив іммігрантів у регіон створює серйозні проблеми для людей, які там проживають, пов'язані з напруженою інфраструктурою, посиленням

конкуренції на ринку праці та виникненням соціально-культурних конфліктів. Проте, якщо ці питання не вирішити вчасно, ситуація в місцях перебування мігрантів значно погіршиться. У той же час, щоб реалізувати діяльність у цьому напрямку, самим переселенцям необхідно докласти чимало зусиль, щоб подолати негативну реакцію місцевого населення і прийняти характерні для них правила, традиції та спосіб життя.

4. Формування та розвиток систем правового захисту мігрантів, припинення та попередження всіх форм дискримінації. При цьому власне правові методи та способи вирішення цього завдання потребують доповнення іншими, такими як освіта, освіта, інформація, соціокультура.

5. Психологічна адаптація і реабілітація вимушених переселенців. У даному випадку мова йде про професійну діяльність таких спеціалістів, як психологи та психотерапевти, психіатри, психологи-консультанти. Ця ініціатива має на меті подолати негативні психічні та психологічні наслідки причин, через які людина вирішила залишити своє попереднє місце проживання, та створити умови та можливості для активного та повноцінного життя в майбутньому.

6. Створити необхідні умови для успішної інтеграції іммігрантів у нове суспільство. Ця сфера діяльності включає використання заходів для досягнення реальної соціальної рівності іммігрантів і місцевих жителів, створення систем міжкультурної комунікації та інтеграції іммігрантів і місцевих жителів у нове соціально-культурне середовище, що включає надання необхідної допомоги, послуги, системи соціального захисту, мовна та культурна підтримка іммігрантів тощо.

Відомі роботи Л.І. Гриценок подають такі основні напрямки та завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми та батьками у цей період:

- виявлення дітей, які потребують соціально-педагогічної допомоги;
- виявлення порушень прав дитини та їх захист;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату, атмосфери уваги, співчуття і співпраці в класних колективах зокрема й у навчальних закладах в цілому;
- формування в учасників навчально-виховного процесу вмінь доречного вираження почуттів та творчого вирішення конфліктних ситуацій;
- усвідомлення і прийняття відмінностей інших, навичок безпечної поведінки у ситуаціях ризику;
- приділення особливої уваги роботі з учнями із вразливих сімей або сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, дітьми із сімей, в яких загинули їхні члени внаслідок військових дій; відвідання дитини за місцем проживання і вивчення умов її життя, виховання і розвитку;
- попередження та профілактика жорстокого поводження й насильства в освітньому середовищі (навчальних закладах, сім'ї, соціумі);
- сприяння соціалізації дітей-переселенців в нових умовах; - оптимізація змісту і форм соціально-педагогічної та правової просвіти (в т.ч. щодо прав дітей) педагогічних працівників і батьків, соціального оточення, яке опікується дітьми;
- сприяння формуванню адекватних знань та уявлень про соціально-політичні події в країні, формування й розвиток важливих життєвих компетенцій, критичного мислення у дітей та дорослих;
- умінь орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки; підготовка особистості до життя і праці у світі, що швидко змінюється;
- надання консультацій та рекомендацій класним керівникам з оптимізації їхньої діяльності з сім'ями та дітьми в цей період;
- організація професійної супервізії, методичної підтримки у вигляді буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом тощо.

Важливо знайти нові підходи до взаємодії з учнями та їхніми батьками. У цьому можуть допомогти різні профілактичні програми навчання учнів та

дорослих (в т.ч. і педагогічних працівників) новим формам поведінки, виховання стресостійкості особистості, здатної самотійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Головна перевага програм - це формування відповідальності людини за власну поведінку і поведінку інших, готовність прийти на допомогу, розв'язати конфлікт.

Однією з таких актуальних на сьогодні програм є Програма «Повага дією Україна» («Operation Respect Ukraine»), яка реалізується за участі волонтерів Корпусу Миру США, Всеукраїнської асоціації молодіжного співробітництва «Альтернатива-В» за підтримки Посольства США в Україні з 2010 року. В рамках Програми «Повага дією» в Україні реалізовується проект «Не смійся з мене», метою якого є створення атмосфери уваги, співчуття і співпраці в класному колективі зокрема й у навчальному закладі в цілому. Програма також націлена і на попередження та профілактику агресивної поведінки. Місія програми полягає в тому, щоб забезпечити кожному дитину, молодь поважливим, безпечним та співчутливим освітнім середовищем, де їх академічний, соціальний та емоційний розвиток буде відбуватися без знущань, насмішок та насильства.

Оскільки учні здобувають певні навички під час практичної діяльності, посібник «Не смійся з мене» містить опис навчальних занять, під час яких учнівський колектив набуває таких умінь, як:

- доречне (толерантне, конструктивне, коректне) вираження почуттів; - увага, співчуття і співпраця;
- творче вирішення конфліктних ситуацій;
- усвідомлення і прийняття відмінностей інших.

Долучаючись до цього проекту на думку, І.В. Вайноловича [21] діти-переселенці мають змогу поділитись тим, що відчували, коли вони самі або хтось поруч ставав об'єктом неповаги. Опрацьовуючи викладені в посібнику справи та завдання під керівництвом досвідчених дбайливих учителів, які пройшли попереднє навчання за Програмою, діти усвідомлювали болючість і деструктивність висміювання, презирства, прізвиськ, цькування,

нетерпимості та інших виявів неповаги, з якими стикалися в навчальному закладі та за його межами. Виконання запропонованих вправ, перегляд відеоматеріалів та слухання аудіозаписів, що є складовою частиною навчальної програми, дозволить учителю разом з дітьми віднайти шлях до створення безпечного шкільного середовища, де буде діяти принцип «Ні - неповазі!».

Таким чином, сьогодні суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності спеціалістів соціальної служби системи освіти (практичних психологів і соціальних педагогів) щодо надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги постраждалим, переселеним, біженцям, членам їх сімей і родичам загиблих в ході АТО. Така робота має бути системною, довготривалою та проводитись на високому науково-методичному рівні.

Науковець В.М. Шахрай [114, с.213] зазначає, що основною допомогою в надзвичайних ситуаціях для дітей є:

- відповідна до віку фактична інформація;
- зрозумілі, відкриті пояснення того, що відбувається і, можливо, буде потреба повертатися до цієї розмови не один раз;
- допомога у висловленні своїх почуттів через розмову, гру, малювання тощо;
- дитина може потребувати поради, як реагувати на запитання інших дітей (наприклад, якщо хтось із батьків постраждав чи загинув, чи, можливо, через інші обставини);
- відпочинок, заняття улюбленими справами, що викликають задоволення;
- загальна підтримка як у сім'ї, так і в навчальному закладі;
- знайомий звичний розпорядок дня для відновлення відчуття спокою.

Роботи Т.І. Анісімової, зокрема праця «Забезпечення прав біженців та шукачів притулку в Україні» висвітлили ще одну важливу позицію: треба

мати такі навички, які необхідні, щоб надавати дітям-переселенцям та дітям «групи ризику» підтримку:

- Активне слухання. Допомагаємо дитині впоратися з її почуттями. Дитині потрібно, щоб її почуття приймали та поважали:
 - можна спокійно та уважно вислухати дитину;
 - можна визнавати почуття дитини словами «так», «хм», «зрозуміло»;
 - можна назвати почуття: «ти стурбований», «ти засмучена», «ти сердитий».
 - Покажіть, що розумієте бажання дитини. Надайте їй можливість уявити це: «Я б хотіла, щоб такого не було, щоб все у нас було спокійно і не потрібно було переживати за батьків/чи за цю ситуацію» (як приклад).
 - Вміння ставити питання, які спонукають дитину до розмови: «Я уважно тебе слухаю», «Це важливо, що ти розповідаєш», «Міг би ти розповісти про це більше».
 - Встановлення відносин, що базуються на довірі.
 - Надання корисного та заохочувального зворотного зв'язку.
 - Вміння концентрувати увагу на можливостях та рішеннях, а не на проблемах.
 - Спостерігати за поведінкою дитини тривалий час.
 - Розуміння та правильне використання невербальних засобів вияву почуттів; терпиме та неупереджене ставлення.
 - Чуйність та співчуття.

Практична допомога. Допомогти впоратися з різними завданнями повсякденного життя. Інколи події так впливають на дитину, що їй важко концентрувати увагу на завданні. Розуміння цього та допомога у виконанні складних завдань є важливим елементом підтримки.

Обмін думками, ідеями. Досвід та думки інших людей про певні ситуації можуть бути корисними. Діти можуть використовувати героїв книжок чи фільмів, історичних персонажів інших людей, для обговорення

того, як би вони себе вели в тій чи іншій ситуації. Обмін думками з дітьми щодо тієї чи іншої ситуації допомагає їм, оскільки вчить дивитися на ситуації/події з різних точок зору і надає можливість висловлювати власні погляди.

Пошук та обробка інформації. Діти підліткового віку можуть шукати різну інформацію про події, досліджувати історичні підґрунтя того, що відбувається, узагальнювати отримані знання і представляти як невеличкі проекти, які можна буде розглянути під час виховної години.

Сучасні практики Ю.М. Жданович та Г.В. Католик вважають, що багато дітей не звикли розповідати дорослим про те, що вони відчують, і на це можуть бути різні причини. У багатьох дітей може бракувати досвіду говорити про себе, і вони просто не знають слів, якими могли б описати, як і що вони відчують.

Дітям із сімей переселенців, які зазнали тяжких випробувань, зазвичай важко про них говорити. Вони бояться, що деякі почуття будуть сильніші за них. Діти, які дуже гостро відчули ворожнечу, можуть бути підозрілими, вони можуть не бажати спілкуватися тому, що побоюються, що їх за це будуть сварити. Багатьом дітям важко із-за того, що вони переселилися до іншого регіону. У такому випадку варто дуже тактовно запрошувати дітей до діалогу. Діти почувають себе краще, коли бачать, що дорослі створюють середовище, в якому є повага та моральність. Якщо ж демонструвати повагу до дітей та послідовність у своїх відносинах з дитиною, то цим дорослий доводить, що йому можна довіряти. Це дуже важливо, бо інакше діти не напрацюють позитивних почуттів до свого оточення і до свого майбутнього. Іноколи можна допомогти, просто вислухавши дитину.

І при цьому необхідно враховувати, що травматичні ситуації залишають довго незагойні рани не тільки в душі людей, які безпосередньо пережили стресові ситуації, але і в очевидців цих подій і тих, у кого постраждали рідні чи близькі люди. Тому правильно організована соціально-

педагогічна робота відіграє велику плавну інтеграцію переселенців до суспільства.

Таким чином, проблема соціально-педагогічної роботи сімей вимушених переселенців у сфері покращення життєдіяльності населення стала однією з найгостріших соціальних проблем в сучасному суспільстві. Вона вимагає системного підходу та об'єднання зусиль кількох галузей науки та суспільного життя: соціально-педагогічної роботи з дітьми-переселенцями; регіональної, державної і соціальної політики в реалізації прав та інтересів дітей-переселенців; юриспруденції.

Висновки до 2-го розділу

У другому розділі узагальнюються відповідні погляди В.М. Шахрая, О.В. Безпалько, І. Д. Беха, О.В. Колесникова, О.В.Двіжона, І. Зверева та І.М. Долженко та інших дослідників, які вважали, що технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями та дітьми вимушених переселенців спрямовані на стабілізацію емоційної сфери особистості, активізацію позитивного потенціалу, формуванню моделей безпечної та відповідальної поведінки у дітей та їх сімей.

Здійснений аналіз технологій соціального супроводу дітей із сімей вимушених переселенців довів, що супровід реалізовувався шляхом надання різних видів психологічної, соціально-педагогічної допомоги, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів дітей, зв'язків з громадськістю та просвітницької роботи.

З'ясовано, що метою соціально-педагогічного супроводу є захист і забезпечення дотримання прав та інтересів переселенців, оптимальних умов їх життя й розвитку з урахуванням індивідуальних потреб кожного переселенця шляхом надання соціальних послуг.

Розкрито сутність «соціально-педагогічної роботи», «соціально-педагогічної діяльності» та було визначено основні складові соціально-

педагогічної роботи з дітьми із сімей вимушених переселенців у соціально-освітньому середовищі.

Дослідження міжнародного досвіду показує, що в роботі з переселенцями особливо важливим є соціально-педагогічна робота в соціально-освітньому середовищі з дітьми-переселенцями, яка полягає у створенні таких соціально-педагогічних умов, які сприятимуть внутрішньому розвитку такої дитини, досягненні нею своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкої адаптації. Бо саме надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною шкільної політики щодо переселенців. Школа, в якій задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні і соціальному спілкуванні, - це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою.

Визначено, що технології соціального супроводу дітей сімей вимушених переселенців спрямовані на стабілізацію емоційної сфери особистості, активізацію позитивного потенціалу, формуванню моделей безпечної та відповідальної поведінки у дітей та їх сімей. Вони реалізовувалися шляхом надання різноманітних видів психологічної та соціально-педагогічної підтримки, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів дітей, зв'язків з громадськістю, просвітницької діяльності тощо.

Метою соціально-педагогічного супроводу являється захист і забезпечення дотримання прав та інтересів переселенців, оптимальних умов їх життя й розвитку з урахуванням індивідуальних потреб кожного переселенця шляхом надання соціальних послуг.

Процес соціального супроводу циклічний і включає в себе наступні етапи. Перший крок – етап проблематизації. На цьому етапі професіонали працюють з клієнтами для виявлення та реалізації проблем соціального супроводу. Розкривається суть і причини того, що відбувається, виявляються протиріччя, формулюються проблеми. На другому (варіативному) етапі досліджуються варіанти вирішення проблеми, визначається ступінь

залученості в цей процес допоміжного персоналу та засобів забезпечення. На третьому рівні (пов'язаному з практичними діями) з клієнтом здійснюються реальні або віртуальні (якщо мова йде про моделювання ситуації) дії, спрямовані на вирішення проблеми. На четвертому етапі (аналіз) опікуни та клієнти аналізують те, що відбувається, передбачають можливі нові труднощі та шляхи їх подолання. Тому соціально-педагогічний супровід як форма соціальної роботи, що ґрунтується на реалізації комплексного індивідуального підходу до вирішення сімейних проблем, включає різноманітні форми матеріальної та психологічної допомоги, соціальних послуг, консультацій, захисту інтересів. забезпечення. Сімейні клієнти органів державної влади.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

3.1. Специфіка потреб та видів соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців

Діти сімей переселенців стикаються з багатьма проблемами: це і влаштування дітей до навчальних закладів та установ, і питання тимчасової реєстрації чи постійної прописки, відновлення втрачених чи оформлення нових документів, працевлаштування чи постановка на облік у центр зайнятості, отримання кваліфікованої медичної допомоги. Але найголовніше, що потрібно цим родинам - це соціальна підтримка та адаптація не лише до складних обставин, а й до нового соціуму.

Вивчення науково-педагогічної літератури з проблеми соціальної підтримки виявляє широке використання понять „соціальний захист дитинства“, „соціально-педагогічна підтримка“. Підтримка - поняття, широко використовуване зараз у різних сферах соціального життя. Воно застосовується філософами, психологами, соціологами, валеологами. Велику увагу проблемі підтримки приділяють педагоги. В останні роки формуються нові галузі педагогічного знання на основі результатів теоретичного і прикладного аспектів підтримки: педагогіка підтримки, педагогіка підтримки ініціатив молоді та ін. [95].

Сучасні теоретичні основи соціально-педагогічної підтримки і пріоритетні напрями її подальшого розвитку вивчали багато вчених. Серед них В. О. Кузьмінський [103], О.В. Безпалько [8], І. Д. Бех [10].

Науковець О.В. Колесникова [58], соціальну підтримку трактує як вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави та соціальних інституцій щодо забезпечення потрібного особистості рівня освіти, культури, умов організації дозвілля та відпочинку, забезпечення працевлаштування, а також надання системи гарантованого державою рівня

матеріальної підтримки молоді та сімей з дітьми з урахуванням їх матеріального та фізичного стану, складу сім'ї, віку, здоров'я, участі в суспільному та іншому виробництві. Це допомога окремим людям, соціальним групам з метою задоволення потреб, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації, а також створення умов для самореалізації.

І.М. Дичківська вважає, що «соціально-педагогічна підтримка - це комплекс заходів педагогічного характеру, спрямованих на допомогу особі в кризовій ситуації, в умовах різких змін у процесі її життєдіяльності» [32, с. 116].

На думку В.Л. Омеляненка, соціально-педагогічну підтримку слід розглядати в комплексі із соціально-педагогічною діяльністю, як її складову частину [90, с. 245].

Організація ефективної соціально-педагогічної підтримки підростаючого покоління є неможливою без об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін, інтеграції і координації, що повинно трансформуватися у відкриту соціально-педагогічну систему, покликану активізувати процес соціального виховання особистості.

Сучасні вимоги до соціальної роботи з молоддю посилюють життєві зусилля та можливості подолання життєвих криз, а також покращують соціальні умови (економічні, матеріальні, професійні, сімейні), необхідні для нормального життя індивідів.

Звертаючись до соціальної допомоги, молоді люди також використовують такі підходи: Корекція поведінкових відхилень на основі індивідуально диференційованого підходу. Впровадження в практику роботи психопедагогічних засобів, спрямованих на вивчення поведінкових особливостей індивідів та їх найближчого оточення, включаючи емпіричні дані, що характеризують ступінь соціальної дезадаптації. Надати належну підтримку для побудови системи людських стосунків і моральних цінностей, які сприяють природній соціалізації. Використання психологічних

консультацій і психотерапевтичних методик для підлітків, сімей і подружжя, спрямованих на полегшення соціальних ситуацій, вирішення конфліктів вдома і в школі, корекцію виховної позиції батьків.

Зміст соціальної допомоги складається з цілеспрямованої реалізації програм обслуговування в системі соціальної роботи для молоді. Це і співпраця з родинами, вирішення конфліктів між подружжям і стосунки з дітьми, питання у сфері освіти, працевлаштування та освіти. Організація культурно-дозвілєвої роботи, оздоровлення.

Вчений М. Олійник пріоритетну роль надавав таким напрямкам соціальної допомоги молоді: підтримка життєвого рівня дітей і молоді; надання державної допомоги, пільг, інших видів соціальної підтримки малозабезпеченій молоді, дітям сімей вимушених переселенців, молодій сім'ї, сім'ї, яка виховує дитину-інваліда, у тому числі тим, хто опікує сироту; матеріальне забезпечення у разі тимчасової або постійної втрати працездатності; реалізація заходів діючої системи соціального забезпечення; створення умов для розвитку творчого потенціалу особистості, державної підтримки інтелектуальної еліти та обдарованих дітей і молоді; захист прав працездатної молоді щодо роботи в умовах різних форм власності.

Значна кількість українських дітей сімей переселенців потребує соціального захисту і допомоги, які тією чи іншою мірою надаються державними та громадськими організаціями й базуються на відповідній нормативно-правовій базі.

Дослідження міжнародного досвіду показує, що в роботі з переселенцями вирішальну роль грає міграційна урядова політика, практичне виконання якої у всіх сферах державної і суспільної діяльності забезпечує чітко сформульована програма з питань відносин між різними спільнотами.

Встановлення добрих відносин між різними спільнотами припускає надання іммігрантам міцного правового статусу і рівних можливостей для їхньої участі в різних сферах життя суспільства. Тільки на цій основі можуть розвиватися рівноправні міжнаціональні відносини і життєдіяльність

діаспори. Зокрема, науковець В.І. Олефір [89] вважає важливим, щоб політика та методи вирішення проблем етнічних відносин та міграції були розроблені з урахуванням ряду принципів, зокрема:

По-перше, варто припустити, що більшість іммігрантів залишаються в приймаючій країні для постійних (або довгострокових) цілей і можуть зробити значний внесок в економіку приймаючої країни.

По-друге, необхідно визнати важливу роль національних органів влади у сприянні адаптації та інтеграції іммігрантів і в розвитку хороших регіональних відносин. Це, у свою чергу, свідчить про те, що розробляється правова база для заходів, спрямованих на досягнення рівності можливостей, боротьбу з дискримінацією мігрантів і, у разі необхідності, успішну інтеграцію мігрантів. З іншого боку, ми повинні заохочувати іммігрантів розвивати почуття приналежності до нового суспільства. Органи влади та державні інституції повинні розглядати мігрантів та їхніх лідерів як необхідних партнерів у розбудові відносин між громадами.

По-третє, важливо визнати, що інтеграція та побудова добрих відносин між місцевими жителями та іммігрантами є довгостроковим процесом. Міжнародна практика та досвід багатьох країн диктують, що іммігрантам, які тривалий час проживають у приймаючій країні, особливо тим, хто там народився, повинна бути надана легка можливість набути громадянства, причому у найбільш ефективний для них спосіб. Було підтверджено, що це було. Це розвиває в них почуття приналежності до суспільства, в якому вони живуть. Зважаючи на погіршення міграційної ситуації, дуже важливим є створення в районах високої концентрації мігрантів державних інституцій, відповідальних за впровадження та координацію заходів, спрямованих на досягнення рівних можливостей, інтеграцію та асиміляцію мігрантів. Правові заходи боротьби з дискримінацією повинні доповнюватися іншими заходами, спрямованими на вирішення конкретних проблем різних категорій мігрантів у приймаючих країнах, особливо у сфері освіти та інформації. Державні інституції повинні вживати заходів у співпраці з роботодавцями та

профспілками для досягнення справжніх рівних можливостей для мігрантів і місцевих жителів. Органи місцевого самоврядування можуть багато. Органи місцевого самоврядування заслуговують на повну підтримку з боку організацій, які принаймні частково відповідають за забезпечення мігрантів належним житлом за розумними цінами за допомогою різноманітних механізмів. Також важливою є боротьба з дискримінацією в житлових питаннях на основі правових норм та соціальних заходів, вважає Д.І. Пенішкевич [92].

Становище іммігрантів може покращитися, якщо активізувати їхній власний соціальний потенціал. Країни з великою кількістю іммігрантів заохочують появу асоціацій іммігрантів та етнічних груп. Для розробки та реалізації проєктів, що відображають інтереси мігрантів та біженців, буде створено громадський фонд. Для забезпечення дотримання прав людини питанням релігії, культури, традицій і звичаїв надається пріоритетне значення. Позитивних результатів досягає влада, яка налагоджує контакти з представниками різних конфесій та організовує обговорення питань, які цікавлять як місцевих жителів, так і іммігрантів.

У рамках організації соціальної роботи з переселенцями виділяють основні перспективні напрями роботи, які здатні суттєво поліпшити ефективність соціальної роботи з ними [86]:

- налагодити і розвивати зв'язок з міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції, і участь у їхній діяльності;
- організація взаємодії між центральними та регіональними державними відомствами й установами і місцевими органами влади, що вирішують проблеми міграції і мігрантів;
- організація взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями і фондами, що займаються соціальним захистом і допомогою переселенцям;
- сприяння створенню громадських організацій, що займаються проблемами переселенців;

- посилити зв'язок із закордонними організаціями, що займаються проблемами переселенців;
- розробка оптимальної структури і нормативів діяльності стаціонарних і нестаціонарних установ соціальної допомоги переселенцям стосовно до умов конкретних регіонів; - організація різних форм установ соціального захисту переселенців (центрів соціального захисту, реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів, інтернатів, консультацій, пунктів видачі допомоги);
- підготовка і підвищення кваліфікації фахівців щодо роботи з переселенцями, - вироблення норм видачі натуральної (продуктової, речової та ін.) допомоги переселенцям;
- проведення соціологічних і маркетингових досліджень проблеми; - соціальна реклама державної і місцевої міграційної політики; - організація діяльності служби по зв'язках із громадськістю;
- розробка правових основ видачі допомог переселенцям, а також надання фінансової допомоги;
- розробка правових основ соціального, санітарного, медичного і педагогічного контролю життєдіяльності переселенців;
- розробка правових основ профілактики девіантної поведінки осіб з числа переселенців;
- організація центрів, курсів і семінарів по професійній підготовці, перепідготовці і підвищенню кваліфікації переселенців і інших задач.

Не менш важливим положенням, вважає Г.О. Христова [113], є те, що соціальним працівникам, які займаються питаннями профілактики, необхідно знайти нові підходи до взаємодії з дітьми, учнями та їхніми батьками. Це підтримується різноманітними профілактичними програмами, які навчають студентів нової поведінки, тренують їх особисту стресостійкість і дають змогу жити незалежним, ефективним і відповідальним життям. Профілактичні програми проведення групових занять з дітьми, учнями та їх батьками включають: Групові заняття для розвитку комунікативних навичок учнів та батьків. Групове заняття з попередження асоціальної поведінки на

основі базових правових знань. Групові заняття та інше, щоб допомогти вам досягти позитивних цілей у житті.

Одним із найефективніших способів створення безпечного та комфортного середовища в навчальних закладах та вирішення студентських конфліктів є впровадження програм примирення однолітків (гуртки цінностей, медіація). Послуги шкільного спілкування сприяють покращенню загального мікроклімату, зменшенню кількості конфліктів та насильницьких інцидентів серед учнів, посиленню ролі та участі батьків у процесі виховання дітей. Головною перевагою цих програм є те, що вони формують індивідуальну та соціальну відповідальність за власні дії та вчинки інших, готовність допомагати та вирішувати конфлікти.

Завдання соціально-виховної роботи з дітьми в Автономній Республіці Крим та Східному регіоні зумовлені проблемами та потребами дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, і їх вирішення вимагає: Діти в загальноосвітніх навчальних закладах. Консультації щодо розвитку у дітей об'єктивної самооцінки, планування життя, кар'єри. Виявляти та захищати порушення прав дитини. Змінити поведінку вашої дитини. Відвідувати дитячі будинки та перевіряти стан їх проживання, виховання та розвитку. Правова освіта щодо прав дитини, в тому числі соціального середовища, в якому виховуються діти. Виявлення дітей, які потребують соціально-педагогічної чи психологічної підтримки. Посилити зусилля з навчання навичкам безпечної поведінки для запобігання насильству, особливо насильству за ознакою статі. Проводити тренінги з соціального виховання учнів з метою зниження рівня агресії, формування толерантності та попередження насильницьких інцидентів. Сприяти проведенню психолого-соціальних просвітницьких заходів для дітей із сімей померлих. Сприяти адаптації дітей-іммігрантів до нових ситуацій. Вивчення спроможності суспільства надати необхідну допомогу дітям, батькам, колегам, які цього потребують. Статус жителів Криму, Севастополя, Донецької та Луганської областей, які переселяються сьогодні в інші частини

України, можна вважати внутрішньо переміщеними особами або вимушеними внутрішніми мігрантами. Особи із сім'ями підпадають під статус сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самотійно у зв'язку з вимушеною міграцією.

У зв'язку з проведенням АТО на території певних областей, районів, міст, соціальні педагоги повинні вжити низку організаційних заходів щодо забезпечення основних прав і свобод дітей. Зокрема мова йде про оперативну підготовку необхідних документів про встановлення статусу дитини, визначення головних потреб, знаходження додаткових ресурсів в суспільстві, різних інституціях для їх задоволення. Натепер, важливим є влаштування дитини, яка була свідком військових дій та стала сиротою, у прийомні сім'ї. Слід вказати на психологічне травмування такої дитини, яке може проявлятися через певний час, тому необхідно приділити належну увагу забезпеченню її соціально-педагогічного супроводу [56].

Діти є активними свідками процесів, що відбуваються у суспільстві. Криза, що охопила країну - безпосередньо впливає на батьків (особливо на виконання ними батьківських функцій), що, природно, позначається на дітях, тому потрібна своєчасна соціально-педагогічна підтримка таким дітям. Оцінка соціально-економічного стану дітей сімей вимушених переселенців та окремих осіб є складною проблемою, особливо на початковому етапі становлення соціальної служби. Проте ця оцінка дає необхідну інформацію, яка дозволяє підвищити точність прогнозування розвитку і функціонування сфери послуг, їх асортименту та обсягу. Таким чином обґрунтовується необхідний базовий рівень створення всієї структури соціальних послуг на даній території.

Дослідження ринку соціальних послуг переслідує два завдання: прогнозування чисельності клієнтів, їх категорій, обсягу та асортименту безкоштовно (відповідно до законодавства, чинного на момент дослідження) надаваних послуг; збір інформації про потенційних споживачів (покупців) соціальних послуг та можливих конкурентів.

Зокрема, науковець П.Д. Павленок аналізує процес збору інформації та вважає, що дослідження ринку соціальних послуг передбачає чітке формулювання питань і знання допоміжних структур, в яких слід шукати відповіді. При тому, визначається вік, рівень доходів, спосіб життя потенційних клієнтів, їх потреби; що вони хочуть отримати від системи соціального обслуговування, яким чином можна домогтися задоволення запитів потенційних і реальних покупців послуг.

Технологіями соціально-економічної підтримки займаються в основному управління соціального захисту населення (УСЗН) або центри соціального обслуговування (ЦСО), що входять в єдину державну структуру соціального захисту населення.

З першої половини 90-х рр. практично повсюдно почав впроваджуватися такий метод економічної підтримки населення, до надання невідкладної матеріальної допомоги разового характеру. Це було викликано різким погіршенням соціально-економічних умов життя населення, появою великої кількості біженців, безробітних, бродяг і осіб без певного місця проживання, тобто осіб, які опинилися з об'єктивних, а іноді і з суб'єктивних причин в екстремальній ситуації.

Одноразова екстрена матеріальна допомога – це одноразове надання безкоштовного гарячого харчування та продуктових наборів, а також видача одягу, взуття та речей першої необхідності. Залежно від місцевих особливостей ми можемо допомогти вам знайти тимчасове житло, надати соціальну освіту, юридичну допомогу та іншу допомогу. Як показала практика, штучно обмежити коло кандидатів на екстрену допомогу через дану нормативну базу неможливо. Головним критерієм забезпечення має бути термінова потреба. Можливе надання одночасно декількох видів допомоги з урахуванням їх вартості в грошовому вираженні. Положення визначає конкретні види допомоги:

- ✓ грошова допомога:

- ✓ компенсаційні виплати на придбання продуктів харчування, палива, одягу та взуття, ліків та ін;
- ✓ компенсації окремим категоріям громадян; дотації на лікування;
- ✓ допомога при екстремальних ситуаціях (пожежа, стихійні лиха);
- ✓ натуральна допомога: у вигляді продуктів харчування та предметів першої необхідності;
- ✓ гарантований продуктовий набір особливо нужденним;
- ✓ безкоштовна видача ліків, палива тощо;
- ✓ видача талонів на безкоштовне харчування, доставка гарячих обідів або продуктів додому.

Надамо деякий аналіз регіонального виміру проблеми потреб та видів соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців.

Аналізуючи рівень повідомлень в мережі інтернет-ресурсів, ми хотіли б виділити, якісне надання послуг переселенцям в місті Києві.

Соціологічні дані свідчать, що після тимчасової окупації Криму та з початку проведення антитерористичної інформації на сході України до консультаційного пункту Київського міського центру зайнятості у складі Регіонального штабу Київської міської державної адміністрації, що знаходиться на залізничному вокзалі, звернулися 3907 осіб (з АР Крим та м. Севастополь - 625 осіб, з Донецької області - 1676 осіб, з Луганської області - 1606 осіб).

За допомогою в працевлаштуванні до служби зайнятості м. Києва станом на 11.11.2014 звернулись 2118 вимушених переселенців (з АР Крим та м. Севастополь - 295 осіб, з Донецької області - 1153 особи, з Луганської області - 670 осіб). З них отримали статус безробітного - 1569 осіб (з АР Крим та м. Севастополь - 208 осіб, з Донецької області - 892 особи, з Луганської області - 469 осіб). Виплату допомоги по безробіттю призначено 1209 громадянам (з АР Крим та м. Севастополь - 148 особам, з Донецької області - 698 особам, з Луганської області - 363 особам).

На професійну підготовку направлено 86 осіб відповідної категорії (з АР Крим та м. Севастополь - 16 осіб, з Донецької області - 51 особу з Луганської області - 19 осіб).

До громадських робіт та інших робіт тимчасового характеру було залучено 33 вимушених переселенців (з АР Крим та м. Севастополь - 5 осіб, з Донецької області - 14 осіб, з Луганської області - 14 осіб).

Влаштована в житті людина знаходиться в центрі цілої системи взаємин. Переселенців надзвичайні обставини зривають з якоря, позбавляють опори. Люди, що мають соціальну допомогу і надають освіту, повинні допомагати їм відновити зв'язки в цій павутині проблем. Школи, зокрема, можуть допомогти дітям зав'язати нову дружбу, відновити роль і статус, вважає відомий науковець І. Петрюк.

Сучасна дослідниця І.А. Войналович [21] стверджує, що надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною шкільної політики щодо переселенців, і це питання не можна розглядати у відриві від таких питань, як забезпечення дружньої атмосфери, позитивних зв'язків між сім'єю і школою. Школа, в якій задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні і соціальному спілкуванні, - це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою. І навпаки, скільки б не допомагали дитині порадами, вона не буде щасливою, якщо стикається з нерозумінням у школі.

Деяким дітям-іммігрантам вдається адаптуватися до нової школи та знайти своє місце. Деякі люди можуть спочатку почуватися розгубленими та нещасними, але потім вони можуть навчитися. Менша частина цих дітей має ознаки поведінкових проблем. Вихователям важливо звернути увагу і зрозуміти, коли і що викликає у дітей погані настрої. Тільки за таких умов ми можемо надати необхідну підтримку. Якщо дитина відчуває труднощі в школі, дуже важливо негайно налагодити добрі стосунки з батьками чи іншим основним опікуном. Іноді проблеми батьків і дітей тісно пов'язані. Надзвичайні ситуації часто руйнують сімейні стосунки. Діти можуть

втратити своїх батьків або основних опікунів. Більше того, батьки часто занадто стурбовані турботами про виживання та власними проблемами, щоб приділяти своїм маленьким дітям необхідну увагу.

Ізоляція та відсутність підтримки є важливими факторами ризику для багатьох внутрішньо переміщених осіб. Якщо діти іммігрантів відчують труднощі в школі, важливо перевірити, чи отримують вони та їхні родини підтримку від місцевих жителів, чи беруть участь у позакласних заходах і чи мають доступ до ігрових зон. Слід деякий час спостерігати за дітьми, яких це турбує. Педагоги повинні уникати поспішних висновків і навішування на дітей упереджених ярликів. Перехід до нової школи може викликати страх у багатьох дітей, тому вам слід спробувати дізнатися інформацію про походження дитини та її середовище, а також про причини її поведінки. Наприклад, деякі школи великі і шумні, тому діти можуть заблукати там, особливо якщо у них мало друзів. На уроках дитина ще може впоратися з труднощами, але на перервах це може бути зовсім нестерпним. Тому вчений Г. Семінов [96] вважає, що школам потрібні безпечні місця, такі як кімнати і тихі зони, де діти можуть посидіти, якщо вони не хочуть брати участь в іграх на дитячому майданчику.

Травматичні ситуації позбавляють дітей стабільного, безпечного та сприятливого середовища, необхідного для нормального розвитку. Навіть якщо сім'я переїжджає в абсолютно нове місце, дорослі вже не в змозі приділяти стільки уваги вихованню і проблемам дітей, як раніше. Батьки самі переживають сильний стрес і кризу ідентичності й не завжди можуть виконувати нормальні сімейні ролі. Їм часто не вистачає сил допомогти своїм дітям. Втрачаючи найближче оточення (родичів, родичів, сусідів), родини втрачають значну частину соціальної підтримки.

Аналізуючи матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки» в рамках проекту Міжнародного благодійного фонду України «Карітас України» [49], який

працює з сім'ями загиблих, переселенцями і постраждалими від бойових дій на сході України, то можна визначити 4 програми допомоги:

- 1) Довгострокове лікування і реабілітація постраждалих під час подій Євромайдану, а також військовослужбовців, представників національної гвардії, членів добровільних батальйонів.

Проект передбачає опіку над більш як 30 особами, які отримали важкі тілесні ушкодження або є малозабезпеченими, мешканцями сіл або малих міст Західної України та мають гостру потребу в належній програмі реабілітації, що включатиме не лише медичний догляд, але й психологічні, соціальні та матеріальні види допомоги.

З метою безкоштовного обстеження та консультації постраждалих з подальшим визначенням тактики та об'єму надання медичної допомоги працівники програми співпрацюють з адміністраціями клінік в Україні та за кордоном. Вони ведуть кооперацію з ініціативними групами волонтерів Євромайдану, використовується єдина база даних. Працівники Карітасу України активно залучають адміністрації лікарень з метою оптимізації витрат і для пошуку додаткових спонсорів для здійснення програми.

- 2) Соціальний і матеріальний супровід сімей загиблих і постраждалих.

Допомогу було надано 60 потребуючим особам: як матеріальними речима, так і медичними послугами, санаторно-курортним лікуванням, психологічною підтримкою, соціальними послугами.

- 3) Психотерапевтична допомога постраждалим під час масових протестів в Україні.

Було проведено оцінку потреб 178 учасників масових протестів, свідків подій та членів їх сімей у 5 регіонах України (Коломиї, Дрогобичі, Києві, Донецьку та Волині).

- 4) Опіка переселенцями Криму та східних областей України.

Проект передбачає насамперед оцінку потреб переселенців і введення спеціальної бази даних, що є основою для надання специфічних соціальних послуг для переселенців щодо їх проживання, забезпечення одягом, взуттям і

продуктами харчування, допомога у правових питаннях, працевлаштуванні, транспортних послугах, також надання соціально- педагогічного супроводу.

Ми з'ясували, що Міністерством соціальної політики України організовано системну роботу усіх профільних структур у сфері соціального захисту населення, для здійснення соціальної підтримки громадян, які переселилися з АР Крим та м. Севастополя в інші регіони України.

При цьому особлива увага приділяється найбільш соціально вразливим категоріям громадян, які переселяються. Зокрема, робота проводиться за такими напрямками:

- здійснення соціальних виплат пенсіонерам, безробітним, сім'ям з дітьми, самотнім матерям, ветеранам, інвалідам та іншим соціально вразливим категоріям громадян;

- надання соціальних послуг;

- соціальний супровід сімей, які потрапили в складні життєві обставини тощо.

А також, Мінсоцполітики налагоджена практична соціальна підтримка громадянам України, які тимчасово переселяються з АР Крим та м. Севастополя в інші регіони України, а саме:

- вирішуються питання щодо призначення, оформлення чи забезпечення виплати державних соціальних допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства;

- до органів соціального захисту населення звернулося 1124 громадяни, що переселилися з АР Крим і м. Севастополя до інших регіонів України, із них 340 переселенцям вже виплачено призначену соціальну допомогу, щодо інших триває призначення різних видів соціальних допомог;

- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в регіонах працюють з 1294 сім'ями переселенців з дітьми і 155 самотніми особами цієї категорії, які звернулися до них з питань призначення соціальних допомог, оформлення документів, надання консультацій тощо;

- до служб у справах дітей у регіонах звернулося 4 сім'ї переселенців з АР Крим, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у яких загалом виховується 23 дитини.

Наразі опрацьовано 7 звернень до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань щодо одержання страхових виплат. Усім 7 заявникам було виплачено належні страхові виплати, а також надано консультацію за відповідним 1 зверненням до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Таким чином, види соціальної підтримки дітей переселенців надавалися в різних регіонах України, шляхом надання різних видів психологічної, соціально-педагогічної допомоги, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів дітей, зв'язків з громадськістю та просвітницької роботи.

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи з підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців

З огляду на аналіз сучасної наукової літератури [102;106;108;114] та стану положення дітей вимушених переселенців у нашій країні, нам потрібно з'ясувати деякі питання нашої проблеми у експериментальній частині дослідження.

Як і дорослі, більшість дітей справляються з численними стресами, пов'язаними з положенням переселенця, однак вони в більшості випадків травмують дитячу психіку, в результаті чого деякі діти стають психологічно вразливими. І це цілком зрозуміло, адже ці діти часто втрачають батьків, близьких людей, які за ними доглядали, братів і сестер, родичів і друзів, свій будинок, майно, іграшки, знайоме оточення, звичний образ повсякденного життя. Таким дітям вкрай важлива допомога соціального педагога.

У навчальних закладах при роботі з дітьми вимушеними переселенцями важливо не робити ніяких припущень про те, що вони пережили, і не наклеювати на них ярликів "не такий, як усі" або "травмований". У кожної дитини була своя втрата, психологічна травма, і всі діти по-різному реагують на ці переживання. Тому, школи, зокрема, можуть допомогти дітям зав'язати нові стосунки з оточуючими що налаштовані позитивно, відновити роль і статус.

Надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною шкільної політики щодо переселенців, і це питання не можна розглядати у відриві від таких питань, як забезпечення дружньої атмосфери, позитивних зв'язків між сім'єю і школою. Школа, в якій задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні і соціальному спілкуванні, - це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою. І навпаки, скільки б не допомагали дитині порадами, вона не буде щасливою, якщо стикається з нерозумінням у школі.

Одні діти вимушені переселенці можуть адаптуватися якнайшвидше і знаходять своє місце в новій школі. Інші спочатку почувають себе розгубленими і нещасними, але потім цілком здатні добре вчитися. Менша частина таких дітей виявляють ознаки порушення поведінки. Важливо, щоб педагоги були уважними і знали, коли і що викликає у дітей погані настрої. Тільки за такої умови можна надати потрібну підтримку.

Якщо у дитини виникають труднощі в школі, надзвичайно важливо негайно встановити гарний зв'язок з батьками або іншими основними опікунами. Іноді проблеми батьків і дитини можуть бути тісно взаємопов'язані. Надзвичайні обставини часто руйнують сімейні стосунки: діти можуть позбутися батьків або основних опікунів. Ще частіше діти позбавляються уваги своїх батьків, які бувають настільки поглинені турботою про виживання і власними проблемами, що не можуть приділяти маленьким дітям ту увагу, якої вони потребують.

Сучасний науковець М.М. Есмурзієва, стверджує, що для багатьох вимушених переселенців ізоляція і відсутність підтримки є важливими факторами ризику. Якщо такі проблемні діти відчують труднощі в школі, важливо перевірити, чи мають вони і їхні родини підтримку з боку однолітків, чи відвідують позашкільні гуртки, чи мають доступ на ігрові майданчики. Будь-яка дитина, що викликає тривогу, повинна спостерігатися протягом деякого періоду часу. Педагогам слід уникати робити поспішні висновки або наклеювати на дитину готовий ярлик.

М.М. Есмурзієва виділяє певні рівні що впливають на процес соціалізації дитини вимушеного переселенця, а саме: поведінковий рівень:

1. У травмованих дітей можлива різка зміна поведінки: вони не хочуть розлучатися з батьками навіть ненадовго, деякі можуть в прямому сенсі слова чіплятися за батьків і мати потребу в їх постійній присутності, фізичному контакті з ними і заспокоєнні.

2. Багато дітей часами повертаються до поведінки, властивому молодшому віку. Деякі мочаться в ліжку, втрачають навички охайності, смокчуть пальці або взагалі поводяться як малюки.

3. Травмовані діти стають більш впертими, гнівними, агресивними. Їх поведінка характеризується ворожістю і конфліктністю по відношенню до інших.

4. У травмованих дітей зазвичай відзначається широке коло проявів страхової або агресивної поведінки - таких, як страхи виходити з дому, залишатися одному або бути в замкненому просторі.

5. Розлад реактивної прихильності характеризується помітним порушенням розвитку соціальних навичок. У важких випадках ці симптоми можуть тривати протягом декількох місяців.

6. З'ясувати біографію дитини і відомості про те середовище, з якої вона вийшла, а також причини її поведінки.

Прихід в нову школу часом викликає страх у багатьох дітей. Є школи, наприклад, великі і галасливі, і діти можуть в них почувати себе втраченими,

особливо коли у них мало друзів. Хоча під час уроків дитина ще абияк може справлятися з труднощами, на перервах вона може почувати себе зовсім нестерпно. Тому рекомендовано, щоб в школах були безпечні місця, наприклад кімната або яке-небудь тихе місце, де діти можуть посидіти, якщо їм не хочеться брати участь в іграх на майданчиках.

Діти сімей вимушених переселенців відчують проблеми різноманітного характеру: побутові, матеріальні, психолого-педагогічні, що призводить до різних форм психосоціальної та педагогічної дезадаптації. Багато дітей сімей мігрантів демонструють задовільне ставлення до навчання, слабку ініціативність, відхилення особистісного розвитку (занижена самооцінка, підвищена тривожність, знижене самопочуття, активність, настрій; мають місце прояви агресивності, порушення поведінки).

Дітям, котрі пережили психологічну травму, досить важко зрозуміти, що сталося з ними. Це пов'язано, насамперед, з їх віковими особливостями, їм бракує соціальної, фізіологічної та психологічної зрілості. Дитина не в змозі повністю усвідомити зміст того, що відбувається, вона просто запам'ятовує саму ситуацію, свої переживання в ту мить (в пам'ять вривається вереск гал'ям, свист падаючого снаряда, гул вертольотів, звуки ударів, вибуху, жар вогню і т.д.). Інтенсивність переживань може бути занадто сильною для дитини, і вона стає дуже вразливою.

Травмовані діти висловлюють свої, пов'язані з пережитим, почуття через поведінку. Так, у дітей (від 7 до 10 років) відзначається прагнення до одноманітної гри з використанням предметів, що мають відношення до психотравми.

Спектр посттравматичних симптомів у дітей включає в себе зміни на фізіологічному, емоційному, когнітивному, поведінковому рівнях.

До загальних посттравматичних симптомів, характерних для дитячого віку, відносяться:

На фізіологічному рівні:

1. Порушення сну, часті пробудження під час сну внаслідок кошмарів.

2. Багато дітей скаржаться на болі в животі, головні болі, що не мають фізичних причин.

3. Розлад стільця.

4. Тремтіння, посмикування.

5. Соматизація - стан, пов'язаний з рецидивуючими соматичними скаргами тривалістю кілька років.

На емоційному рівні:

1. Загальна і найперша реакція на пережитий стрес, страх, тривогу. З часом у дітей можуть розвиватися специфічні фобії; розлад тривожної розлуки, порушення характеризується вираженою тривогою, внаслідок віділення дитини від звичної турботи про нього, страх засипати в темряві одному.

2. Деякі діти часто відчують почуття провини за те, що трапилось, у них формується уявлення про те, що «погані речі трапляються з поганими дітьми» і вони сприймають хвилювання і страхи батьків як викликані власною поведінкою.

3. Психотравмовані діти стають більш дратівливими.

4. Розвивається депресія.

5. Діти стають плаксивими.

На когнітивному рівні:

1. У травмованих дітей погіршується концентрація уваги, вони стають неуважними.

2. Порушується пам'ять, діти стають забудькуватими, часто діти не можуть пригадати важливу персональну інформацію, зазвичай травматичного або стресового характеру.

3. Дисоціативна fuga. Характеризується нездатністю згадати минуле і безладом, плутаниною, в поєднанні з раптовим і несподіваним втікання з дому.

4. У травмованих дітей часто з'являються думки про смерть.

Отже, застосовуючи досвід науковця під час експериментального дослідження, ми усі ці проблеми дітей вимушених переселенців виявили на діагностуючому рівні. Експериментальне дослідження проводилось нами у Ізмаїльській спеціалізованій загальноосвітній школі № 1 ім. О.В. Суворова, I-III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови. Респондентною групою виступили діти віком від 7 до 14 років, загалом 25 дітей з яких переселенців 8 осіб.

Ми з'ясували, що підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища в процесі соціалізації дітей сімей вимушених Переселенців має здійснюватися за такими напрямками: створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі та оптимізація змісту і форм соціально-педагогічної просвіти педагогічних працівників, батьків; залучення вихованців, учнів до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час; соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків із місцевими закладами охорони здоров'я, працевлаштування, соціальних служб, закладів і установ освіти, забезпеченні дітей навчальними посібниками, підручниками, іншим навчальним приладдям.

Застосування методики „Шкала тривожності” (автор Є.І.Рогов) [Додаток 3] розроблена за принципом „Шкали ситуаційної тривоги „Кондаша” включає, ситуації трьох типів: ситуації, пов'язані зі школою, спілкуванням з вчителем шкільна тривожність); ситуації, що актуалізують уявлення про себе (самооціночна тривожність); ситуації спілкування (міжособова тривожність). Метою методики є виявлення рівнів відповідних видів тривожності у дітей.

Після проведеної роботи, аналіз одержаних даних засвідчує, що шкільний вид тривожності проявляється, у всіх респондентів, а саме у дітей вимушених переселенців, уточнюємо: у 3 дітей - підвищений рівень тривожності, у 4-х дітей - високий рівень тривожності та у 1 дитини - дуже високий рівень тривожності. Показники тривожності самооцінки: у 3-х дітей

- підвищений рівень, у 5-х - високий рівень тривожності. Показники міжособової тривожності такі: у 3 дітей - підвищений рівень тривожності, а у 5-х- високий рівень тривожності. Для багатьох учнів ситуація «Не можеш справитися з домашнім завданням» здавалася дуже неприємною і викликала сильне занепокоєння, тривогу, страх. У ряді відповідей діти називали також ситуації, коли «На тебе не звертають уваги», «У тебе щось не виходить».

Насторожили результати, бо у всіх дітей спостерігався високий рівень тривожності, а в одного учня, взагалі, спостерігався дуже високий рівень. У таких школярів тривога породжується конфліктністю самооцінки, наявністю в ній протиріччя між високими домаганнями і досить сильною невпевненістю в собі змушуючи цих школярів постійно домагатися успіху, одночасно заважає їм правильно оцінити його, породжуючи відчуття постійної невпевненості, нестійкості, напруженості.

Результати дослідження, можуть вважатися показником запровадження корекційно-розвивальної програми зниження рівня тривожності у процесі соціалізації дітей в умовах соціально-освітнього середовища.

Тому, на формуючому етапі нашого дослідження, ми застосували корекційно-розвивальну програму за розробкою А. Колесник [Додаток 4], для підвищення ефективності соціалізації дітей-переселенців, яка являє собою набір ігор, об'єднаних у два цикли і спрямованих на зниження рівня тривожності у дітей.

Перший цикл включає в себе елементи ігрової діяльності, основна мета яких - зниження рівня тривожності, вироблення у дитини впевненості у своїх силах та підвищення навичок самоконтролю.

Другий цикл включає в себе ігрову та тренінгову роботу, основна мета яких - допомогти дитині усвідомити власні почуття, переживання і освоїти нові ефективні соціально прийнятні стратегії поведінки.

Кожне заняття може включати в себе або одну гру, як представлено в програмі, або комбінацію декількох ігор.

Перший цикл

Заняття 1. «Привітання»

Заняття 2. «Не чіпай мене»

Заняття 3. «Гра з повітряними кулями»

Заняття 4. «Рух у вигляді ланцюжка»

Заняття 5. «Міністерство веселою прогулянки»

Заняття 6. «Вільне малювання»

Заняття 7. «Коло довіри»

Другий цикл

Заняття 8. «Розповідь по малюнку»

Заняття 9. «Пошук успіху»

Заняття 10. «Долоні, що розповідають історії»

Заняття 11. «Моє серце»

Заняття 12. «Гарячий стілець - теплий стілець»

Заняття 13. «Керована фантазія»

За допомогою гри діти висловлювали ті переживання, емоції і почуття, які не вміють або не можуть розкрити в повсякденному житті. Гра вільна від тиску та нагляду дорослих. Діти грали не тільки для задоволення, а й для подолання негативних емоцій.

Система заходів у формі тренінгів складалась із двох блоків: реконструктивно-формуючого та закріплюючого. Методична робота наведена у додатку 5;6.

Тренінг «Соціальна адаптація до сучасних умов життя» (тренінг К. Б. Левченка) реконструктивно-формуючого блоку допомагав дітям підвищити рівень інформованості; створити умови для набуття досвіду поведінки в незвичайних ситуаціях; усвідомлювати і долати негативні риси своєї невдачі, набувати і розвивати позитивні, зіставляти свої домагання з можливостями їх досягнення, адекватно сприймати себе за допомогою позитивного і негативного образного зв'язку, долати тривожні стани, адекватно оцінювати свій емоційний стан і стан оточуючих, і відповідно до цього здійснювати самоконтроль своєї поведінки.

Метою тренінгу «Толерантність до інших і до себе» (тренінгова програма за І. Г. Малкіна-Пих) закріплюючого блоку було підведення підсумків всієї роботи. Під час проведення занять цього блоку було важливо показати функціональну роль почуття власної гідності в системі самоставлення особистості, дати можливість дитині усвідомити свої здібності, особистісні риси і зіставити свій портрет з тим, яким його бачать оточуючі. Практикувався пошук і обговорення способів поведінки, вироблення власного ставлення до конфліктної поведінки.

На цьому етапі дітьми засвоювалися і закріплювалися конструктивні форми поведінки у конфліктних ситуаціях, долалися бар'єри у спілкуванні з однолітками.

Анкетне опитування [Додаток 2], дало змогу зробити висновок, щодо найважливіших факторів, які сповільнюють або заважають їм адаптуватися до педагогічного середовища, належать: переїзд в інший регіон (відповіді 62,5% респондентів), власна неорганізованість та лінощі (12,5%), напруга та втома від занять (25%).

Так як всі діти пережили переїзд в інший регіон, то для більшості з них спостерігається: підвищена тривожність (62,5%), невпевненість у власних силах (12,5%) та труднощі у засвоєнні навчального матеріалу переживають (25%). Але при цьому під час анкетування більшість дітей зауважили, що вони йдуть до школи з радістю (50%), бо до них відносяться з розумінням; з байдужістю (37,5%) та з передчуттям неприємностей (12,5 %).

Виявлено, що класні керівники для 50% дітей являються організаторами дозвілля, для інших друга мати (25%) та старший друг, також (25 %). Для них стосунки з однокласниками не викликали проблем, бо в них спостерігалися в основному дружні стосунки (62,5%), заздрісні (37,5%) дуже поганих стосунків в класі не було. Проблеми, які поставали перед класом, в основному всі хотіли, щоб їх вирішували інші (62,5%).

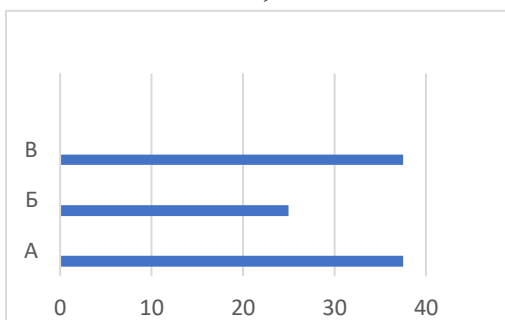
Як показали наші дослідження, відповідаючи на запитання «Коли в тебе виникає якась проблема до кого ти звертаєшся?», діти намагалися

визбирати оптимальні шляхи вирішення навчальних проблем. Більшість з них зверталися за допомогою до вчителів (50%), деякі з них обговорювали свої проблеми з однокласниками (12,5 %) та зверталися за допомогою до своїх батьків (37,5%).

За даними наших досліджень, проблема соціалізації дітей-переселенців у педагогічному середовищі залежить від морально - психологічного клімату, тому що більшість з них вважають клімат в класі комфортним та йдуть до школи з радістю. А звідси висновок: результат спілкування, взаємодії, а разом з ними і становлення індивіда повноцінним членом суспільства залежить від ставлення до оточуючих. Для зручності, відповіді респондентів показані на діаграмах 1-12.

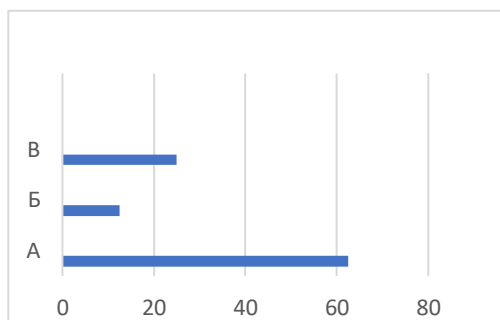
Діаграма 1.

Найкращими однокласниками в класі я вважаю тих, хто?

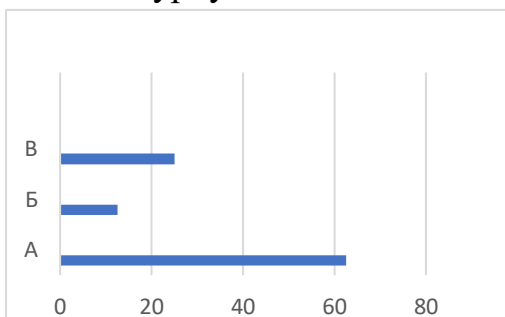
Діаграма 2.

Які причини сповільнюють або заважають навчатися?

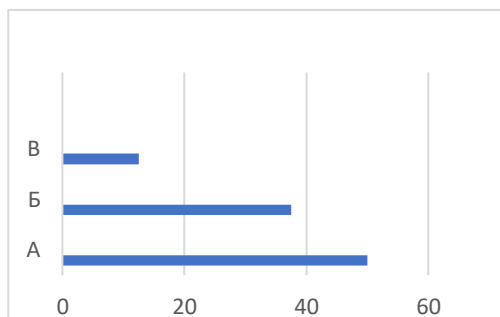
Діаграма 3.

Яка особистісна проблема тебе найбільше турбує?

Діаграма 4.

З яким настроєм ти йдеш до школи?

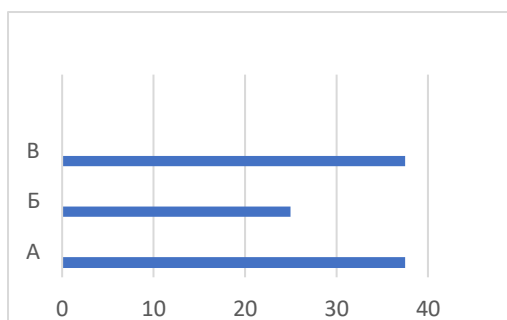

Діаграма 5.

Школа для тебе:

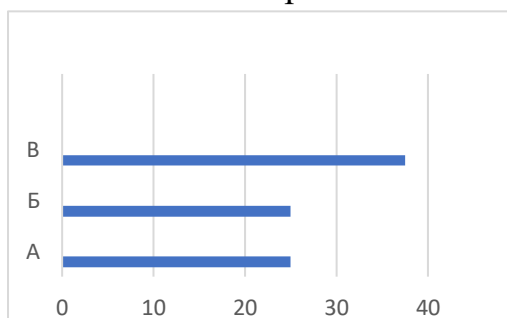
Діаграма 6.

Чи бувають у тебе в школі неприємності?

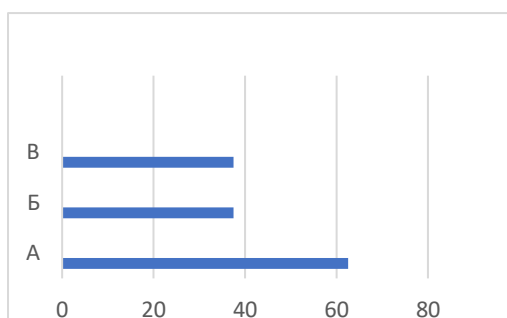
Діаграма 7.

Для тебе класний керівник:

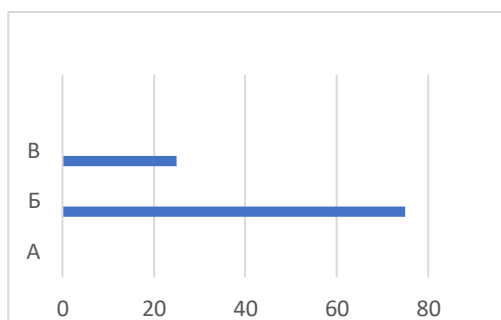
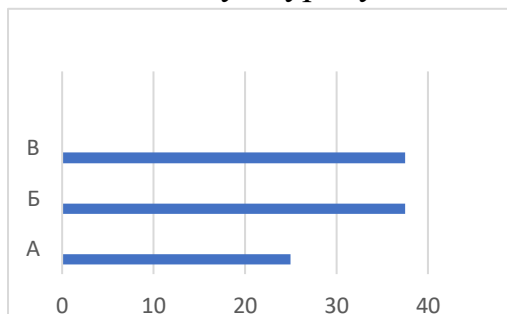
Діаграма 9.

Які стосунки у тебе з однокласниками?

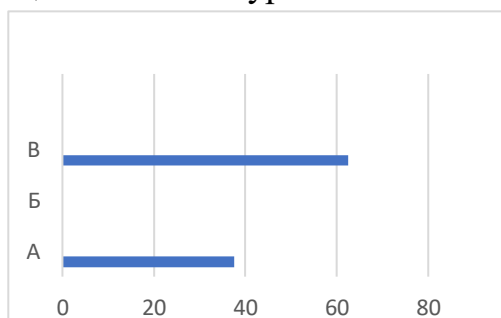
Діаграма 11.

Тобі подобається, коли у Вас немає якого-небудь уроку?

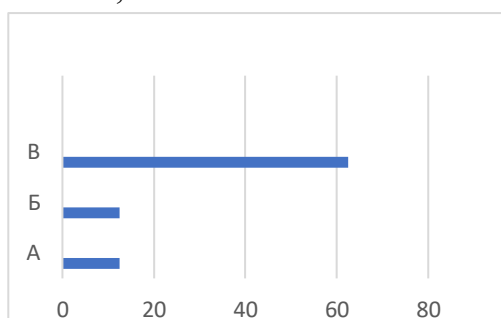
Діаграма 8.

Чи цікаво тобі на уроках?

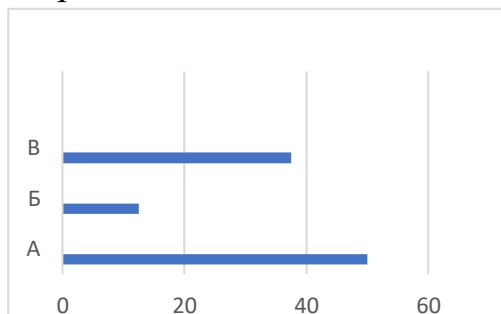
Діаграма 10.

Якщо перед класом постає якась проблема, то я:

Діаграма 12.

Коли в тебе виникає якась проблема ти звертаєшся до:

На підсумковому етапі дослідження, враховуючи анкетні дані, ми повторно застосували методику „Шкала тривожності“, яка дозволила визначити рівень тривожності у дітей, але вже після запровадження

корекційно-розвивальної програми. Результати методики демонструють наступну картину: шкільна тривожність у всіх дітей включала не високий, а тільки підвищений рівень тривожності, самооціночна тривожність знизилася до нормального (у 3-х дітей) та підвищеного рівня (у 5-х дітей), міжособовий вид тривожності з високого рівня знизився до підвищеного (у 7-х дітей), окрім у 1 дитини спостерігався високий рівень.

Для багатьох учнів ситуація «Не можеш справитися з домашнім завданням» не дуже хвилювала, не викликала сильне занепокоєння. У ряді відповідей ситуації, коли «Тобі потрібно виступити перед велелюдною аудиторією», «Чуєш за своєю спиною сміх», «Тобі загрожує невдача, провал» викликали в учнів незначне занепокоєння. Бо вони знайшли своє місце в новій школі та встановили гарний зв'язок з вчителями.

Одержані результати свідчать, що загальний рівень тривожності у всіх дітей з високого рівня знизився до підвищеного, а це означає, що рівні за М.М. Есмурзієвої, які спостерігалися у дітей-переселенців (а саме: ознаки стресу, страху, тривоги) можуть вважатися показником посттравматичних симптомів, які включають комплекс заходів системи корекційно-розвивальної програми, яка забезпечує ефективність позитивної соціалізації дитини у педагогічному середовищі.

Підводячи результативність нашого дослідження, ми з'ясували, що сучасна проблема вимушених переселенців - одна з найбільш актуальних для жителів нашої країни. Вона пов'язана з великими витратами, втратами, з безліччю незручностей, з серйозною психологічною перебудовою. Висока мобільність населення країни, вимушений характер переміщень вимагають від держави продуманої міграційної політики. Адже за кожним фактом міграції стоять людські долі. Таким чином, на основі результатів можна стверджувати, що гіпотеза нашої дослідно-експериментальної роботи була повністю підтверджена в результаті запровадження експериментальної системи педагогічних заходів. Тому удосконалення соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями вимагає покращення процесу соціально-

освітнього середовища та прояви кращих людських якостей. Вона схожа на милосердя, толи необхідно надати увагу і співчуття до того хто потрапив у важке становище.

Висновки до 3-го розділу

У третьому розділі розглянуто специфіку потреб та види соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців, які є неможливими без об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін, інтеграції і координації, що повинно трансформуватися у відкриту соціально-педагогічну систему, покликану активізувати процес соціального виховання особистості. Сучасні вимоги до соціальної роботи з молоддю спрямовані на активізацію життєвих зусиль і можливостей у подоланні життєвих криз, створення необхідних соціальних мов (фінансових, матеріальних, професійних, побутових) для нормальної життєдіяльності особистості.

Проведено експериментальне дослідження з підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців. За основу ми взяли рівні М.М. Есмурзієвої, що впливають на процес соціалізації дитини вимушеного переселенця, а саме: поведінковий рівень, фізіологічний, когнітивний та емоційний.

Застосування методики „Шкала тривожності" (автор Є.І. Рогов), на констатувальному етапі, свідчить, що у всіх дітей спостерігався високий рівень тривожності, а в одного учня, взагалі, спостерігався дуже високий рівень. У таких школярів тривога породжується конфліктністю самооцінки, наявністю в ній протиріччя між високими домаганнями і досить сильною невпевненістю в собі змушуючи цих школярів постійно домагатися успіху, одночасно заважає їм правильно оцінити його, породжуючи відчуття постійної невпевненості, нестійкості, напруженості.

Запроваджено на формуючому етапі дослідження корекційно-розвивальну програму (автор А. Колесник) зниження рівня тривожності в

процесі соціалізації дітей вимушених переселенців в умовах соціально-освітнього середовища, яка являє собою набір ігор та тренінгові заняття, об'єднаних у два цикли і спрямованих на зниження рівня тривожності у дітей.

Застосовано анкетне опитування дітей, яке дало змогу зробити висновок, щодо найважливіших факторів, які сповільнюють або заважають їм найефективніше адаптуватися до соціально-освітнього середовища належать: переїзд в інший регіон (відповіді 62,5% респондентів), власна неорганізованість та лінощі (12,5%), напруга та втома від занять (25%). Так як всі діти пережили переїзд в інший регіон, то у більшості з них спостерігається: підвищена тривожність (62,5%), невпевненість у власних силах (12,5%) та труднощі у засвоєнні навчального матеріалу переживають (25%). Але при цьому під час анкетування більшість дітей зауважили, що вони йдуть до школи з радістю (50%), бо до них відносяться з розумінням; з байдужістю (37,5%) та з передчуттям неприємностей (12,5 /0).

Виявлено, що класні керівники для 50% дітей являються Організаторами дозвілля, для інших друга мати (25%) та старший друг також (25%). Для них стосунки з однокласниками не викликали проблем, бо в них спостерігалися в основному дружні стосунки (62,5%), заздрісні (37,5%) дуже поганих стосунків в класі не було. Проблеми, які поставали перед класом, в основному всі хотіли, щоб їх вирішували інші (62,5%).

Як показали наші дослідження, відповідаючи на запитання «Коли в тебе виникає якась проблема до кого ти звертаєшся?», діти намагалися вибрати оптимальні шляхи вирішення навчальних проблем. Більшість з них зверталися за допомогою до вчителів (50%), деякі з них обговорювали свої проблеми з однокласниками (12,5 %) та зверталися за допомогою до своїх батьків (37,5%).

За даними, проведеного нами експерименту, проблема соціалізації дітей-переселенців до соціально-освітнього середовища залежить від морально - психологічного клімату, тому що більшість з них вважають

клімат в класі комфортним та йдуть до школи з радістю. А звідси висновок: результат спілкування, взаємодії, а разом з ними і становлення індивіда повноцінним членом суспільства залежить від ставлення до оточуючих.

На підсумковому етапі дослідження, враховуючи анкетні дані, ми повторно застосували методику „Шкала тривожності" (автор Є.І. Рогов), яка дозволила визначити рівень тривожності у дітей, але вже після запровадження корекційно-розвивальної програми. Результати методики демонструють наступну картину: шкільна тривожність у всіх дітей включала не високий, а тільки підвищений рівень тривожності, самооціночна тривожність знизилася до нормального (у 3-х дітей) та підвищеного рівня (у 5-х дітей), міжособовий вид тривожності з високого рівня знизився до підвищеного (у 7-х дітей), окрім у 1 дитини спостерігався високий рівень.

Встановлено, що загальний рівень тривожності у всіх дітей з високого рівня знизився до підвищеного, а це означає, що рівні за М.М. Есмурзієвої, які спостерігалися у дітей-переселенців можуть вважатися показником посттравматичних симптомів, які включають комплекс заходів системи корекційно-розвивальної програми, яка забезпечує позитивну соціалізацію у таких дітей під час соціально-освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

Репрезентовано результати аналізу наукової літератури, які дають змогу зробити деякі ствердження про наявність значного обсягу нормативних документів, з'ясовуючи соціально-правовий та психолого-педагогічний стан соціалізації дітей сімей вимушених переселенців, варто відзначити, що правовим забезпеченням організації в закладах освіти соціально-правового захисту дітей є такі законодавчі документи: Конвенція ООН про права дитини; Загальна декларація прав людини; Конституція України; Закон України «ро охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року; Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року; Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та ін.

Розкрито сутність термінів «переселенці», «вимушені переселенці», «діти сімей переселенців», спрямовуємо наше дослідження на те, аби таким дітям надати право на отримання всього комплексу послуг із соціального захисту та виявлено особливості процесу соціалізації дітей сімей вимушених переселенців.

2. Проаналізовано умови та фактори соціалізації дітей сімей вимушених переселенців та з'ясовано, щодо широкого контексту розвитку дитини-переселенця відносяться саме макрофактори, які впливають на розвиток всіх, хто проживає в певних країнах.

3. Розкрито сутність «соціально-педагогічної роботи», «соціально-педагогічної діяльності» та було визначено основні складові соціально-педагогічної роботи з дітьми із сімей вимушених переселенців у соціально-освітньому середовищі.

Дослідження міжнародного досвіду показує, що в роботі з переселенцями особливо важливим є соціально-педагогічна робота в

соціально-освітньому середовищі з дітьми-переселенцями, яка полягає у створенні таких соціально-педагогічних умов, які сприятимуть внутрішньому розвитку такої дитини, досягненні нею своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкої адаптації. Бо саме надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною шкільної політики щодо переселенців. Школа, в якій задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні і соціальному спілкуванні, - це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою.

4. З'ясовано, що технології соціального супроводу дітей сімей вимушених переселенців спрямовані на стабілізацію емоційної сфери особистості, активізацію позитивного потенціалу, формуванню моделей безпечної та відповідальної поведінки у дітей та їх сімей. Вони реалізовувалися шляхом надання різноманітних видів психологічної та соціально-педагогічної підтримки, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів дітей, зв'язків з громадськістю, просвітницької діяльності тощо.

Метою соціально-педагогічного супроводу являється захист і забезпечення дотримання прав та інтересів переселенців, оптимальних умов їх життя й розвитку з урахуванням індивідуальних потреб кожного переселенця шляхом надання соціальних послуг.

Процес соціального супроводу циклічний і включає в себе наступні етапи. Перший крок – етап проблематизації. На цьому етапі професіонали працюють з клієнтами для виявлення та реалізації проблем соціального супроводу. Розкривається суть і причини того, що відбувається, виявляються протиріччя, формулюються проблеми. На другому (варіативному) етапі досліджуються варіанти вирішення проблеми, визначається ступінь залученості в цей процес допоміжного персоналу та засобів забезпечення. На третьому рівні (пов'язаному з практичними діями) з клієнтом здійснюються реальні або віртуальні (якщо мова йде про моделювання ситуації) дії, спрямовані на вирішення проблеми. На четвертому етапі (аналіз) опікуни та

клієнти аналізують те, що відбувається, передбачають можливі нові труднощі та шляхи їх подолання. Тому соціально-педагогічний супровід як форма соціальної роботи, що ґрунтується на реалізації комплексного індивідуального підходу до вирішення сімейних проблем, включає різноманітні форми матеріальної та психологічної допомоги, соціальних послуг, консультацій, захисту інтересів. забезпечення. Сімейні клієнти органів державної влади.

5. Розкрито специфіку потреб та види соціальної підтримки дітей сімей вимушених переселенців, яка є неможливою без об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін, інтеграції і координації, що повинно трансформуватися у відкриту соціально-педагогічну систему, покликану активізувати процес соціального виховання особистості.

Сучасні вимоги до соціальної роботи з молоддю посилюють життєві зусилля та можливості подолання життєвих криз, покращують соціальні умови (економічні, матеріальні, професійні, сімейні), необхідні для нормальної життєдіяльності особистості.

Звертаючись до соціальної допомоги, молоді люди також використовують такі підходи: Корекція поведінкових відхилень на основі індивідуально диференційованого підходу. Впровадження в практику роботи психопедагогічних засобів, спрямованих на вивчення поведінкових особливостей індивідів та їх найближчого оточення, включаючи емпіричні дані, що характеризують ступінь соціальної дезадаптації. Надати належну підтримку для побудови системи людських стосунків і моральних цінностей, які сприяють природній соціалізації. Використання психологічних консультацій і психотерапевтичних методик для підлітків, сімей і подружжя, спрямованих на полегшення соціальних ситуацій, вирішення конфліктів вдома і в школі, корекцію виховної позиції батьків.

6. Проведено експериментально-дослідницький аналіз з метою підвищення ефективності впливів соціально-освітнього середовища на Процес соціалізації дітей сімей вимушених переселенців. За основу ми взяли

рівні М.М. Бомурзівої, що впливають на процес соціалізації дитини вимушеного переселенця, а саме: поведінковий рівень, фізіологічний, когнітивний та емоційний.

Застосування методики „Шкала тривожності” (автор Є.І. Рогов), на констатувальному етапі, свідчить, що у всіх дітей спостерігався високий рівень тривожності, а в одного учня, взагалі, спостерігався дуже високий рівень. У таких школярів тривога породжується конфліктністю самооцінки, наявністю в ній протиріччя між високими домаганнями і досить сильною невпевненістю в собі змушуючи цих школярів постійно домагатися успіху, одночасно заважає їм правильно оцінити його, породжуючи відчуття постійної невпевненості, нестійкості, напруженості.

Запроваджено корекційно-розвивальну програму зниження рівня тривожності (за розробкою А.Колесник), а підвищення ефективності соціалізації в умовах соціально-освітнього середовища, яка являє собою набір ігор та тренінгові заняття, об'єднаних у два цикли і спрямованих на зниження рівня тривожності у дітей.

Анкетне опитування дітей, дало змогу зробити висновок, щодо найважливіших факторів, які сповільнюють або заважають їм адаптуватися до навчання належать: переїзд в інший регіон (відповіді 62,5% респондентів), власна неорганізованість та лінощі (12,5%), напруга та втома від занять (25%).

Так як всі діти пережили переїзд в інший регіон, то для більшості з них спостерігається: підвищена тривожність (62,5%), невпевненість у власних силах (12,5%) та труднощі у засвоєнні навчального матеріалу переживають (25%). Але при цьому під час анкетування більшість дітей зауважили, що вони йдуть до школи з радістю (50%), бо до них відносяться з розумінням; з байдужістю (37,5%) та з передчуттям неприємностей (12,5%).

Виявлено, що класні керівники для 50% дітей являються Організаторами дозвілля, для інших друга мати (25%) та старший друг також (25%). Для них стосунки з однокласниками не викликали проблем, бо в них

спостерігалися в основному дружні стосунки (62,5%), заздрісні (37,5%) дуже поганих стосунків в класі не було. Проблеми, які поставали перед класом, в основному всі хотіли, щоб їх вирішували інші (62,5%).

Як показали наші дослідження, відповідаючи на запитання «Коли в тебе виникає якась проблема до кого ти звертаєшся?», діти намагалися вибрати оптимальні шляхи вирішення навчальних проблем. Більшість з них зверталися за допомогою до вчителів (50%), деякі з них обговорювали свої проблеми з однокласниками (12,5 %) та зверталися за допомогою до своїх батьків (37,5%).

За даними наших досліджень, проблема соціалізації дітей-переселенців до свого класу залежить від морально - психологічного клімату, тому що більшість з них вважають клімат в класі комфортним та йдуть до школи з радістю. А звідси висновок: результат спілкування, взаємодії, а разом з ними і становлення індивіда повноцінним членом суспільства залежить від ставлення до оточуючих.

На підсумковому етапі дослідження, враховуючи анкетні дані, ми повторно застосували методику „Шкала тривожності" (автор Є.І. Рогов), яка дозволила визначити рівень тривожності у дітей, але вже після запровадження корекційно-розвивальної програми. Результати методики демонструють наступну картину: шкільна тривожність у всіх дітей включала не високий, а тільки підвищений рівень тривожності, самооціночна тривожність знизилася до нормального (у 3-х дітей) та підвищеного рівня (у 3-х дітей), міжособовий вид тривожності з високого рівня знизився до підвищеного (у 7-х дітей), окрім у 1 дитини спостерігався високий рівень.

Встановлено, що загальний рівень тривожності у всіх дітей з високого рівня знизився до підвищеного, а це означає, що рівні за М.М. Есмурзієвої, які спостерігалися у дітей-переселенців (а саме: ознаки стресу, страху, ривогі) можуть вважатися показником посттравматичних симптомів, які включають комплекс заходів системи корекційно-розвивальної програми, яка забезпечує позитивну соціалізацію.

Тому сучасна проблема вимушеної міграції стала однією з найактуальніших проблем для населення нашої країни. Це великі витрати, збитки, великі незручності та серйозна психологічна перебудова. Висока мобільність населення країни та примусовий характер депортації вимагають виваженої імміграційної політики з боку держави. Бо за кожним фактом міграції стоїть людська доля.

Отже, на основі результатів можна стверджувати, що гіпотеза нашої дослідно-експериментальної роботи була повністю підтверджена в результаті запровадження експериментальної системи педагогічних заходів. Тому удосконалення соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями вимагає покращення процесу соціально-освітнього середовища та прояви кращих людських якостей. Вона схожа на милосердя, коли необхідно надати увагу і співчуття до того хто потрапив у важке становище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П., Бех В.П., Козубовська І.В., Лукашевич М.П. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ. 2002. 536 с.
2. Акименко Ю.Ф. Тренінг батьківської ефективності. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. №6. С. 21-28.
3. Аносова А. В., Беспалько О. В., Цюман Т. П. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми). К. : Обнова комп., 2017. 352 с.
4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. К. : Либідь. 1998. 560с.
5. Андрійчук С. Технології соціально-правового захисту дітей із дистантних сімей. *Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць*. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2007. Вип. 5 (Ч. 1). С. 25-29. (Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління).
6. Архипова С. Розвиток соціального досвіду особистості в умовах школи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. №1. С. 4-8.
7. Беспалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методологічні основи: монографія. К. : Науковий світ, 2006. 363 с.
8. Беспалько О.В. Соціальна робота в схемах і таблицях : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
9. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: Монографія. 2-е вид. доп. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 228 с.
10. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтованого виховання: наук.-метод. посіб. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
11. Белецька І. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2007. №3. С. 30-33.

12. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи. К, 1997. 190 с.
13. Бойко А.М. Оновлення парадигма виховання: шляхи реалізації: навч.-метод. посіб. К. :ІЗМН, 1996. 232 с.
14. Бочарова В. Р. Соціальний захист людини. Регіональні моделі. М., 1995. С. 15-17.
15. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 448 с.
16. Буткевич В. Г. Поняття, функції та принципи міжнародного захисту прав людини та основних свобод. Міжнародне право. Основні галузі. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
17. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навч. посіб. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
18. Вашека Т.В., Гічан І.С., Гічан К.І. Зв'язок соціально-психологічної адаптації переселенців із Донецької та Луганської областей із вибором ними копінг-стратегій. Організаційна психологія. Економічна психологія. Київ, 2016. № 2–3 (5–6). С. 22–29.
19. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наук. доп. ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
20. Веретенко Т.Г., Заверико Н.В. Соціальна-педагогічна робота з дистантними сім'ями. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць*. Вип. 444. Чернівці ЧЕУ, 2009. 208 с.: С. 14-22.
21. Войналович І. А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан та реалізація їх прав в Україні. Соціально-трудова відносини: теорія та практика . 2014. № 2. С. 250 – 257.
22. Волкова Н.П. Педагогіка. Навч. посіб. К : «Академія», 2003. 616 с.

23. Вольфовська Т.О. Становлення інтерактивних умінь як психологічна проблема інтеграції особистості в суспільне життя. *Педагогіка і психологія*. 2002. №4. С. 64-74.

24. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К.: Академпрес, 2018. 112 с.

25. Гевчук Н.С. Організація виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посібник – Кам'янець-Подільський, 2011. 121 с.

26. Голіна В.В. Соціальні та психологічні чинники кримінологічної віктимізації в Україні. *Вісник академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 185–193.

27. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. для студ. І магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

28. Гриценко Л.І. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. №5. С. 53.

29. Гребінь Л.О. Деякі аспекти психодинамічної діагностики актуального рівня функціонування структури особистості. *Форум психіатрії та психотерапії: Науково-практичний журнал*. Том 7. Львів, 2012. с.41-60.

30. Двіжона О.В. Вплив чинників на порушення психологічного здоров'я дітей із дистантних сімей. Психологічні перспективи. Волин. Національний університет ім. Лесі Українки. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Національний університет ім. Лесі Українки, 2009. Вип. 13. С. 107-114.

31. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). 1994. 61с.

32. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Акадевидав, 2004. 352 с.

33. Дон О. Психологічна допомога дітям переселенцям в Дніпропетровську – півтора роки після переїзду із зони АТО. БФ

«Допомагаємо». Режим доступу. <https://pomogaem.com.ua/news/2173-psihologicheskaya-pomosch-detyam-pereselencam-v-dnepropetrovske-poltora-goda-spustya-pereezda-iz-zony-ato.html>

34. Долженко І.М. Використання соціально-педагогічних технологій у роботі класного керівника з сім'єю. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2006. №4. С. 34-38.

35. Долженкова Р.У. Право соціального забезпечення. 2007.

36. Енциклопедія освіти. АПН України; голов. ред. В.Г. Кремень. Юрінком ІНТЕР, 2008. 1040 с.

37. Жалдак Л.М. До проблеми соціального супроводу сім'ї. *Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць*. К: НУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Вип. 5 (Ч. 1). С. 189-192. (Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління).

38. Жданович Ю.М. Змістовне дозвілля підлітків: проблеми й перспективи. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2007. №3. С. 23-29.

39. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навч. посіб. для ВНЗ. К.: «Слово», 2008 р. - 240 с.

40. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи з підлітками. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб.наук. пр.* К. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. №2. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Управління. С. 80-86.

41. Закон України від 19.06.2014 р. №4998-1 «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України».

42. Закон України від 20.10.2014 №1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

43. Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №45, ст. 358).

44. Закон України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року) №100/96-вр (зі змінами і доповненнями).
45. Закон України «Про позашкільну освіту» (від 22 червня 2000 р.) №1841-III (1841-14).
46. Зверєва І.Д. Діяльність соціального педагога в середовищі : зміст, форми, методи. *Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи*. За ред. І.В. Козубовської, І.І. Митовича. - Ужгород, 1999. Ч.1. С. 268-271.
47. Звіт про виконання наказу №1176 Міністерства освіти і науки України від 25.12.07 «Про організацію і проведення соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів у 2008 році».
48. Звіт першого загальнонаціонального вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції «Зовнішня трудова міграція населення. За ред. Е. Лібанової, К., 2009р. 120 с.
49. Звітні матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки» в рамках проекту МБФ «Карітас України» «Допомога дітям вулиці». Львів 2011. 8 с.
50. Земскова А.В. Напрями вдосконалення законодавчої та правозастосовчої практики у сфері міграції. 2006. №1. С. 16.
51. Капська А.Й. Деякі теоретичні аспекти соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні*. 2004. №2(27). С. 5-15.
52. Капська А.Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. К.: УДЦССМ, 2001. 220 с.
53. Католик Г.В., Підсаднюк А.Л. Діти трудових емігрантів. Особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №12. С. 31-34.
54. Кісіль М.В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта. *Вісник Черкаського університету*. 2006. Серія «Педагогічні науки». Вип. 88. С. 138-141.

55. Клімкіна Н. Г. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи.: НУ імені М.П. Драгоманова. Київ, 2009.

56. Ковальчук Л.Г. Основні напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11, Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* Управління: НПУ, 2007. Вип. 5 (Ч. 1). С. 260-264

57. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Т. 1. Основи родинних взаємовідносин. Івано-Франківськ, 2002. 288 с.

58. Колесникова О.В. Соціальний педагог в школі. Виховна робота в школі. 2007. №1. С. 27-29.

59. Коляденко С.М., Юрчук О.О. Деякі питання соціалізації особистості у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. *Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя.* Київ-Житомир.: Державний педагогічний інститут. 2001. 120с.

60. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р.: станом на 20 листоп. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.11.2023)

61. Конвенція про статус біженців URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 03.11.2023).

62. Конвенція про статус біженців (1951 р.). – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011. (дата звернення: 03.11.2023)

63. Корецька А.І. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві. АПН України. Ін-т вищ. освіти. К., 2003.

64. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. К.: Академія, 2001. 244 с.

65. Куб'як Н.І. Психолого-педагогічні проблеми виховання дітей з дистантних сімей, у яких батьки працюють за кордоном. *Зб. наук. пр. – Пед.*

науки. Вип. 35. «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства» Херсон : ХДУ, 2003. С. 341-344.

66. Куб'як Н.І. Деякі аспекти підготовки вчителів до роботи з дистантними сім'ями. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2005. вип. 20. 295 с.

67. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К. : Знання, 2006. 311 с.

68. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. Київ: Віра інсайт. 2000. С.120-131.

69. Лавриченко Н.М. Проблеми взаємодії європейської школи і сім'ї у соціалізації учнівської молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. пр. Київ*, 2001. С. 178-185.

70. Леднева О. Процесуальний вимір соціалізації особистості. *Alma mater (Вісник вищої школи)*. 2002. №03. С.17-22.

71. Левченко К. Правові засади захисту прав дітей трудових мігрантів. 2008.

№17-18. С. 18-27.

72. Лещенко О.Г. Теоретико-історичний аналіз підходів до сімейного виховання. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. №4. С. 65-81.

73. Литвиненко Світлана, Вадим Ямницький. Метод кататимно - імагінативної психотерапії (КІП) як засіб психологічної реабілітації особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. с.101-107.

74. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1998. 112 с.

75. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій. К.: Академія праці та соціальних відносин ФПУ, 2003. 75 с.

76. Максименко С. Д. Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості. Київ: ТОВ «КММ». 2007. 296 с.

77. Методика роботи соціального педагога. М., 2003.

78. Малько А. Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект. 2001. №3. С. 36-40.

79. Мальцева О.І. Педагогічні консультації як форма підвищення педагогічної культури сім'ї в Україні. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2006. № 4. С. 72-76.

80. Мешко Г. М. Психологічно безпечне освітнє середовище у школі як умова збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів та вчителів. *Науковий часопис НПУ імені МП. Драгоманова : Зб. наук. праць*. К. : НУ імені М.П. Драгоманова, 2008. Випуск 8. (Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління.)

81. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Знання, 1999. 350 с.

82. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ, 2016. № 9. С. 18-21.

83. Надрага В. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». 2015. №1 (52). С. 134–141.

84. Наказ Міністерства освіти і науки України №865 від 28.12.06 «Про соціально-педагогічну та психологічну роботу з дітьми трудових мігрантів».

85. Науково-дослідна робота «Становище та проблеми соціальної підтримки дітей українських сімей трудових мігрантів». Державний інститут проблем сім'ї та молоді. К. 2004. 90 с.

86. Новік В. О. Довідник для біженців та іммігрантів. К. : ГРОТ, 2001. 304 С.

87. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. *Навчальний посібник*. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

88. Олефір В.І., Кондратьєв Я.Ю., Римаренко Ю.І. Основи міграцієзнавства: *Навч.-метод. посіб.* К.: Ін-т держави та права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 414 с.

89. Олефір В.І. Сучасна міграційна політика в Україні. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 2002. №3. С. 3-11.

90. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.

91. Панок В. Г. Соціально-психологічна служба: Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с

92. Пенішкевич Д. Роль сім'ї у попередженні педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дистантних сімей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11, Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Управління: НПУ, 2007. Вип. 5 (4. 2). С. 112-117.

93. Петрюк І. Шкільна дезадаптація і здоров'я учнів з дистантних сімей. *Науковий вісник /Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича*. Чернівці : Рута, 2006. Вип. 316 : Педагогіка та психологія. С. 119-124.

94. Полтавець В.І., та ін. Соціальна робота в Україні: перші кроки. К., 2000. 233с.

95. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми Реєстр. №7096» від 07.09.2010 р.

96. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Соціальна політика. Український соціум. Київ, 2015. №2 (53). С. 65 – 72.

97. Слюсаревський М.М. Психологія міграції: навчальний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.

98. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія. Київ: ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.

99. Сорокін П.А. Підручник соціології. – 2018. – 181 с.

100. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб / Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/news/15904.html?PrintVersion>
101. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
102. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: методичні рекомендації. Київ: МЖПЦ Ла СтрадаУкраїна, 2014. 84 с.
103. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. К: Держсоцслужба, 2006. 104 с. 121.
104. Соціальна педагогіка: Підручник. К.: Центр навчальної літ-ри, 2003. 256 с.
105. Соціальна робота: У 4 кн. – Кн. 4: Короткий енцикл. слов. К: ДЦССМ, 2002. С. 124, 467.
106. Струннікова Д. Використання візуалізації як методу психокорекції психічного стану підлітків з дистантних сімей. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 363: *Педагогіка та психологія*. С. 195-201.
107. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. К., ДЦССМ 2003.
108. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. К.: ВМУРОЛ "Україна", 2004. С. 185-191.
109. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.
110. Фіцула М.М. Педагогічні проблеми виховання учнів. К., 1981-176 с.
111. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. 230 с.
112. Фурдуй С.Б. Педагогічні умови соціалізації обдарованих студентів у вищому навчальному закладі (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05. *Нац, пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. К., 2009. 20 с.

113. Христова Г. О. Права людини внутрішньо переміщених осіб: зобов'язання держави та стандарти Ради Європи. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції* : матер. міжнар. круглого столу (27 жовт. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України. 2016.
114. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
115. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор. 2005. 640 с.
116. Яремчук Н.Л. Соціальна адаптація дітей-переселенців в умовах дошкільного навчального закладу. Навчально – методичний посібник. 2017. 77с.
117. Binner J. in Banks M. et.al. *Careers and Identities* / Binner J. - Buckingham. 1992. P. 13-28.
118. Bopp M., Bopp G. *A Practical Guide to Building Sustainable Communities* – Calgary: Alberta, 1998. 68 p.
119. *Encyklopedia psychologi* / [Pod red. W. Szewczuka]. Warszawa: Fundacja innowacja, 1998. 121p.
120. Gross J. J., Thompson R. A. *Emotion Regulation: Conceptual Foundations*. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of Emotion Regulation*. New York: The Guilford Press. 2007.
121. Kohlberg L. *Stages of Moral Development as a Basis for Moral Education* // *Moral Education: interdisciplinary Approaches*. Toronto: University of Toronto Press, P. 347-480.
122. McCraty R. M. *Emotional Stress, Positive Emotions and Psychophysiological Coherence*. *Stress in Health and Disease*. Weinheim. 2006. P. 342-365.
123. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/>

124. Recommendation Rec (2006) of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons. – URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8265

125. <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Нормативно-правова база по роботі з дітьми вимушених переселенців

- 1. ЗАКОН УКРАЇНИ** від 15.04.2014 р. №207-VI «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».
- 2. ЗАКОН УКРАЇНИ** від 19.06.2014 р. № 4998-1 «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України»
- 3. ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ** від 01.10.2014 р. №505 «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».
- 4. Лист МОН** №1/9-374 від 25.07.2014 р. «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 н.р.».
- 5. НАКАЗ** Мінсім'їмолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань від 14.06.2006 р. N: 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах».
- 6. РОЗПОРЯДЖЕННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ** від 11.06.2014 р. № 588-р «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції».

**Анкета на виявлення рівня соціальної адаптації дітей переселенців до
начального закладу (авторська розробка)**

1. Стать:

- а) чоловіча;
- б) жіноча.

2. Скільки тобі років? _____

3. Звідки ти приїхав?

- а) Луганськ;
- б) Донецьк.

4. Найкращими однокласниками в класі я вважаю тих, хто:

- а) знає більше, ніж я;
- б) усі питання прагне вирішувати спільно;
- в) не відволікає вчителя.

5. Які причини сповільнюють або заважають тобі навчатися?

- а) переїзд в інший регіон;
- б) власна неорганізованість та лінощі;
- в) напруга, втома від занять.

6. Яка особистісна проблема тебе найбільш турбує?

- а) підвищена тривожність;
- б) невпевненість у власних силах;
- в) труднощі у засвоєнні навчального матеріалу.

7. З яким настроєм ти йдеш в школу?

- а) з радістю;
- б) з байдужістю;
- в) з передчуттям неприємностей.

8. Школа для тебе:

- а) місце придбання знань;
- б) місце спілкування з друзями;
- в) обов'язкова повинність.

9. Чи бувають у тебе в школі неприємності?

- а) часто;
- б) рідко;
- в) ніколи.

10. Для тебе класний керівник:

- а) організатор дозвілля;
- б) друга мати;
- в) старший друг.

11. Чи цікаво тобі на уроках?

- а) так,
- б) ні;
- в) ніколи.

12. Які стосунки у тебе з однокласниками?

- а) дружні;
- б) заздрісні;

в) дуже погані.

11. Якщо перед класом постає якась проблема, то я:

- а) хочу, щоб інші вирішували цю проблему;
- б) працюю самостійно, не покладаючись на інших;
- в) намагаюся зробити внесок у спільне вирішення проблеми.

12. Тобі подобається, коли у вас немає якого-небудь уроку?

- а) так;
- б) ні;
- в) інколи.

15. Коли в тебе виникає якась проблема ти звертаєшся до:

- а) вчителів;
- б) друзів;
- в) батьків.

Дякуємо за співпрацю!

Методика рівня тривожності (автор Є. І. Рогов)

Методика «Шкала тривожності» розроблена за принципом «Шкали ситуаційної тривоги «Кондаша» (1973). Друкується з книги Є.І. Рогова «Настільна книга практичного психолога». Книга 1. М.: Воадос 1999.

Методика подібного роду побудовані так, щоб людина не виявляла в себе тривожність або її відсутність, а оцінювала ситуації, що є для неї основними джерелами тривоги.

Інструкція

На наступних сторінках перераховані ситуації, з якими ви часто зустрічаєтесь у житті. Деякі з них можуть бути для вас неприємними, викликати хвилювання, занепокоєння, тривогу, страх. Уважно причитайте кожну пропозицію і обведіть кружком одну з цифр праворуч: 0,1,2,3,4.

Якщо ситуація зовсім не здається вам неприємною, обведіть цифру «0».

Якщо вона трохи хвилює, турбує, обведіть цифру «1».

Якщо ситуація досить неприємна і викликає таке занепокоєння, що ви хотіли б уникнути її, обведіть цифру «2».

Якщо вона для вас дуже неприємна і викликає сильне занепокоєння, тривогу, страх, обведіть цифру «3».

Якщо ситуація для вас украй неприємна, якщо ви не можете перенести її і вона викликає у вас дуже сильне занепокоєння, дуже сильний страх, обведіть цифру «4».

Ваша задача — уявити собі як можна ясніше кожну ситуацію і обвести кружком ту цифру, що вказує, наскільки ситуація може викликати у вас побоювання, занепокоєння, тривогу або страх.

Методика включає ситуації трьох типів:

А) ситуації, пов'язані зі школою, спілкуванням з учителем;

б) ситуації, що актуалізують уявлення про себе;

В) ситуації спілкування.

Відповідно види тривожності, що виявляються за допомогою даної шкали, позначені так: шкільна, самооціночна, міжособистісна.

Дані про розподіл пунктів шкали:

Вид тривожності	Номер пункту шкали
Шкільна	1 4 6 9 10 13 16 20 25 30 3 5 12
Самооціночна	14 19 22 23 27 28 28 29 2 7 8 11 15 17 18
Міжособистісна	21 24 25

Підраховується замана сума балів окремо за кожним розділом і за кожним розділом і за шкалою у цілому. Отримані результати інтерпретуються як показники рівнів відповідних видів тривожності, показник за всією шкалою – загального рівня тривожності.

Особливо увагу треба звернути насамперед на учнів з високою тривожністю. Як відомо, подібна тривожність може продовжуватися або справжніс неблагополучням школярі в найбільш значних сферах діяльності самооцінки, або існувати якби всупереч об'єктивно благополучному положенню, будучи наслідком визначених особистісних конфліктів, порушень у розвитку самооцінки та ін.

Текст методики

1. Відповідати біля дошки

01234

2. Піти в будинок до незнайомих людей

01234

3. Брати участь у змаганнях, конкурсах, олімпіадах

01234

4. Розмовляти з директором школи

01234

5. Думати про своє майбутнє

01234

6. Учитель дивиться в журнал кого б запитати

01234

7. Тебе критикують, за щось дорікають

01234

8. На тебе дивляться, коли ти що не-будь робиш (спостерігають за тобою під час роботи, рішення задачі).

01234

9. Пишеш контрольну роботу

01234

10. Після контрольної вчитель оголошує оцінки

01234

11. На тебе не звертають уваги.

01234

12. У тебе щось не виходить

01234

13. Чекаєш батьків з батьківських зборів.

01234

14. Тобі загрожує невдача, провал.

01234

15. Чуєш за своєю спиною сміх.

01234

16. Здаєш іспити в школі.

01234

17. На тебе сердяться (незрозуміло чому).

01234

18. Тобі потрібно виступити перед велелюдною аудиторією.

01234

19. Має бути важлива вирішальна справа.

01234

20. Не розумієш пояснення вчителя.

01234

21. З тобою не згодні, суперечать тобі.

01234

22. Порівнюєш себе з іншими.

01234

23. Перевіряються твої здібності.

01234

24. На тебе дивляться як на маленького.

01234

25. На уроці вчитель зненацька задає тобі питання.

01234

26. Замовкли, коли ти підійшов (підійшла).

01234

27. Оцінюється твоя робота.

01234

28. Думаєш про свої справи.

01234

29. Тобі треба прийняти для себе рішення.

01234

30. Не можеш справитися з домашнім завданням.

01234

Продовж. дод. 3.

Рівень тривожності	Рівень різних видів тривожності, бали				
	Стать	Загальна	Шкільна	Самооціночна	Міжособистісна
1. Нормальний	Ж	30-62	7-19	11-21	7-20
	М	17-54	4-17	4-18	5-17
	Ж	17-54	2-14	6-19	4-19
	М	10-48	1-13	1-17	3-17
	Ж	35-62	5-17	12-23	5-20
	М	23-47	5-14	8-17	5-14
2. Дещо підвищений	Ж	63-78	20-25	22-26	21-27
	М	55-73	18-23	19-25	18-24
	Ж	55-72	15-20	20-26	20-26
	М	49-67	14-19	18-26	18-25
	Ж	63-76	18-23	24-29	21-28
	М	48-60	15-19	18-22	35-19
3. Високий	Ж	79-91	26-31	27-31	28-33
	М	74-91	24-30	26-31	25-30
	Ж	73-90	21-26	27-32	27-33
	М	68-86	20-25	27-34	26-32
	Ж	77-90	24-30	30-34	29-36
	М	61-72	20-24	23-27	20-23
4. Дуже високий	Ж	94	Більше 31	Більше 31	Більше 33
	М	91	Більше 30	Більше 32	Більше 30
	Ж	90	Більше 26	Більше 32	Більше 33
	М	86	Більше 25	Більше 34	Більше 32
	Ж	90	Більше 30	Більше 34	Більше 36

Корекційно-розвивальна програма (автор А. Колесник)

На сьогоднішній день з'ясовано, що соціалізація - комплексний процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють йому бути повноправним членом суспільства. Соціалізація виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини в середині суспільства.

Представлена спеціальна корекційно-розвивальна програма, яка складається з ігор. Ця програма зможе допомогти дітям розвинути компоненти мотиваційної готовності і дасть змогу дитині в подальшому легко і швидко впоратись із труднощами в навчанні.

Ігри

I цикл

1.Гра з привітаннями. Мета гри - розслаблення.

Діти вільно рухаються по колу. За сигналом ведучого вони вітають один одного тим способом, який пропонує ведучий гри (наприклад, руками, ногами, плечима, мізинцем, носом, всім тілом тощо).

2. Гра «Не чіпай мене». Мета гри - розслаблення.

Діти рухаються по колу, виконуючи вказівки ведучого гри (соціального педагога), але не торкаючись один до одного. Ведучий, наприклад, просить дітей рухатися як у сні: швидко, повільно, стомлено, радісно і тощо.

3.Гра з повітряними кулями. Діти під музику рухаються з повітряними кулями. Їх завдання - утримати повітряні кулі в повітрі за допомогою легких груп.

4. Рух у вигляді ланцюжка. Мета гри - розслаблення. Діти складають ланцюг і перша дитина робить якийсь рух, у той же час інші його повторюють.

Продовж. дод.4.

Рухи повинні бути швидкими, кожна дитина повинна реагувати негайно після свого попередника.

5. «Міністерство веселою прогулянки». Мета гри - розслаблення, підбадьорювання пасивних груп і стимулювання творчості.

У вільній частині кімнати один з групи дітей «міністр» приймає рішення як буде проходити прогулянка. Прогулянка повинна бути забавною і включати багато рухів по можливості, щоб всі частини тіла були задіяні. Інші члени групи намагаються наслідувати «міністра». Принаймні один раз «міністром» має побувати кожна дитина.

6. «Вільне малювання». Мета гри - проекція внутрішнього світу дитини на малюнок, який можна використовувати як основу для подальшої терапії та гри.

Дітям дозволяють малювати все, що вони хочуть, у вільній техніці. Після цього вони грають і відтворюють у грі те, що намалювали.

7. «Коло довіри». Мета гри - зміцнення довіри в групі.

Члени групи стають у коло. Одна дитина стоїть в середині кола, закриває очі, розслабляється і повільно нахилиється в одну або іншу сторону таким чином, щоб інші діти могли підходити до неї і злегка штовхати її з різних сторін своїми долонями. Дитина в середині кола повинна твердо стояти на ногах і одночасно бути розслабленою.

II Цикл

8. «Розповідь по малюнку». Мета гри - розвиток уяви і аналіз проекції внутрішнього світу дитини на малюнок.

Кожному члену групи пропонують незакінчений малюнок тільки з одним елементом. Потім діти закінчують малюнок і пояснюють роль нових елементів у малюнку, розповідаючи історію. Ведучий гри не повинен

вносити ніяких пропозицій, але може надавати індивідуальну допомогу ставлячи питання і розмовляючи з дітьми.

Продовж. дод.4.

9. «Долоні, що розповідають історії». Мета гри - розвиток уяви, а також аналіз проєкції внутрішнього світу дитини на малюнок.

Члени групи фарбують долоні акварельною фарбою за своїм вибором і потім віддруковують їх на чистому аркуші паперу в будь-якому напрямку і будь-якими способами. Потім дитина дає назву своєму малюнку і розповідає історію, яку їй розповіли долоні.

10. «Писанина». Мета гри - розвиток уяви, відверте вираження внутрішнього світу дитини та аналіз її проєкції на малюнок.

Кожен член групи повинен закрити очі і писати на чистому аркуші паперу до тих пір, поки не буде впевнений у тому, що весь листок списаний.

Потім гравці відкривають очі, вивчають малюнок і додають деякі лінії для того, щоб завершити бажану картину.

11. «Моє серце». Мета гри - спонукання до висловлювань про події та речі, що зробили позитивний чи негативний вплив на дитину, і виявлення неусвідомлюваних переживань.

Всі члени групи малюють серце, потім всередині серця пишуть імена людей і назви речей, які вони люблять або носять у своєму серці. Зовні вони пишуть слова, які уособлюють те, що їм не подобається. Вони можуть також використовувати різні кольори.

12. «Гарячий стілець - теплий стілець». Мета гри - стимулювання і підтримка позитивних проявів у поведінці і адаптивних реакцій, навчання спостереженню, поліпшення групової динаміки і розвиток добрих відносин у групі.

Група сидить півколом навколо порожнього стільця. Члени групи по черзі сідають на цей стілець. Коли стілець «гарячий» діти критикують того, хто сидить на стільці за його поведінку і радять, що саме і яким чином йому

необхідно поліпшити. Коли стілець «теплий» - дитину підбадьорюють і говорять про її позитивні риси характеру і поведінку.

Продовж. дод. 4.

13. «Керована фантазія». Мета гри - зменшення м'язової напруги, а також спонукання до прояву пригнічених психотравмуючих переживань.

Члени групи сидять і намагаються розслабитись. Їм пропонують закрити очі, щоб вони могли зосередитися на історії, яку читає або розповідає ведучий групи (текст вибирають залежно від мети і проблеми, над якою потім працюють).

ТРЕНІНГОВЕ ЗАНЯТТЯ З ДІТЬМИ-ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

(тренінг К. Б. Левченка)

Тема. Соціальна адаптація до сучасних умов життя.

Мета тренінгу:

- підвищити рівень інформованості та усвідомлення проблеми;
- сприяти визначенню кожним учасником ставлення до цієї проблеми;
- створити умови для набуття досвіду поведінки в подібній ситуації;
- продемонструвати ефективність застосування інтерактивних технологій навчання.

Кількість занять: 1.

Кількість учасників: 8-10 осіб.

Тривалість заняття: 1 год.

Матеріали: аркуші паперу формату А1, А3, А4; різнокольорові аркуші клейкого паперу; м'яка іграшка; ручки, фломастери, маркери, скотч, папки, файли, бейджі, комп'ютер, диски із записами.

Хід заняття

Види роботи:

- Вправа на знайомство «Спогад із мого дитинства»
Бейджі, ручки або маркери, м'яка іграшка
- Вправа «Правила роботи» Ватман, стікери
- Вправа «Очікування від тренінгу» Плакат із малюнком скриньки, стікери, ручки
- Вправа «Моє життя» ручки, ватман
- Вправа «Інценування» 10 Картків із зірками
- Вправа «Взаємини в родині» (перегляд фільму «The Search»)
- Вправа «Ціннісні орієнтації» 5 аркушів формату А4, Етюд «Фея сну» CD-диск, комп'ютер.

Підбиття підсумків

Орієнтовна тривалість 65хв.

Вправа на знайомство «Спогад із мого дитинства»

Мета: підготувати учасників до роботи; створити комфортну атмосферу в групі; налаштувати дітей на спільну роботу.

Учасники тренінгу сідають у коло. На бейджах пишуть своє ім'я. Потім, соціальний педагог просить по черзі назвати своє ім'я і спогад із дитинства, передаючи іграшку одне одному.

Ведучий починає першим, інші по колу продовжують. Потім ведучий пропонує повернутися до свого сусіда праворуч і привітатися з ним особисто, називаючи його ім'я. Після цього повернутися до свого сусіда ліворуч і так само з ним привітатися, як із сусідом праворуч.

Рефлексія:

- Що ви відчували?
- Чи запам'ятали імена учасників тренінгу?
- Скільки імен запам'ятали?

Вправа «Правила роботи»

Мета: прийняти правила роботи групи.

Учасники складають і приймають правила групи на час роботи у цьому тренінгу.

Можливі правила роботи групи

1. Приходити вчасно.
2. Спілкування за принципом «тут і тепер».
3. Конфіденційність.
4. Вимкнути мобільні телефони.
5. Говорити від власного імені.
6. Оцінювати факти, а не людину.
7. Активність.
8. Лаконічність.

9. Толерантність.
10. Відповідальність за свої слова та вчинки.
11. Чесність і щирість.

Вправа «Очікування від тренінгу»

Мета: визначити сподівання та очікування учасників щодо заняття.

Матеріали: плакат із малюнком скрині, стікери, ручки.

Тренер просить учасників подумати, що вони очікують від заняття. Учні формулюють очікування, записуючи його на стікерах. Стікери прикріплюють на плакаті з зображенням скрині.

Вправа «Моє життя»

Мета: оцінити власне життя з іншого боку.

Матеріали: аркуш формату А4, ручки, ватман.

На аркуші паперу учасники тренінгу малюють коло, в центрі якого пишуть вислів «Моє життя».

Від нього малюють «промені», які є основними життєвими позиціями (здоров'я, сім'я, робота, хобі тощо).

Охочі (2-3 учасники) називають усім свої життєві позиції та пояснюють, чому вони їх написали.

Далі тренер пропонує оцінити від 1 до 10 балів свої життєві позиції за значущістю для нього.

Охочу висловлюють власну думку, пояснюють, як вони оцінили своє життя.

Рефлексія:

- Чи важко було оцінювати своє життя?
- Яке місце у вашому житті займає сім'я?
- Хто з вас вважає основним аспектом життя байдикування, розваги, телебачення? Що з цього є частиною нашого життя?

Вправа «Інсценування»

Продовж. дод. 5.

Тренер пропонує кожному учасникові семінару обрати картку. У кого на картці зображено зірочку (6 карток із зображенням зірочок: 5-кутних і 16-кутних), ті будуть акторами та інсценують такі ситуації:

1. Дитина 12—14 років після сварки з батьками пішла з дому.
2. Дитина 10—11 років заблукала у незнайомому великому місті, десь у Західній Європі.

На обдумування ситуації «акторам» пропонується 1—2 хв, тому що життєві ситуації непередбачувані, а виконання — це імпровізація.

Один учень може виконувати декілька ролей (тривалість — 3 хв).

Інші учасники семінару виконують ролі спостерігачів: «світлих янголів» («світлі», позитивні сторони) і «темних янголів» («темні», негативні сторони) ситуації чи події, що могли б виникнути (прогнозування).

Рефлексія:

— Чи вдало була зіграна нашими «акторами» ситуація?

Запитання до акторів:

- Чому ви обрали саме ці ролі?
- Кому роль було грати важко?

Запитання до експертів-спостерігачів:

- Які позитивні сторони цієї ситуації? А які негативні?
- Як ви прогнозуєте розвиток подальших подій?

Вправа «Взаємини в родині»

Учасники дивляться фільм «The Search» / «Пошук» (тривалість 06:42).

Після перегляду пропонується проаналізувати фільм за такими запитаннями:

- Що ви відчуваєте після перегляду?
- Яке враження справив на вас фільм?
- Який епізод вам найбільше запам'ятався?
- Що символізує жерстяна банка?
- Як батько ставиться до своєї доньки?

- А чому донька не сіла в автобус?
- Чи довго вона була відсутня?
- Що траплялося на її шляху?
- Чи знайома вам чи комусь із вашого оточення ситуація, показан
- Що цей фільм говорить про потреби або бажання людей?

Вправа «Ціннісні орієнтації»

Мета: показати багатогранність сприйняття різними людьми одних і тих самих речей, сприяти формуванню особистих поглядів та порівняння їх із загальноприйнятими цінностями.

Діагностика ціннісних орієнтацій

Інструкція. Уважно прочитайте прислів'я.

Поставте знак «+», якщо ви згодні з цим прислів'ям, і знак «-», якщо не погоджуєтесь.

1. Гусак свині не товариш.
2. Правда кривду переважить.
3. З вовками жити — по-вовчи вिति.
4. Яблуко від яблуні недалеко падає.
5. Двоє собак кусаються, третя не втручається.
6. Робота не вовк, у ліс не втече.
7. Учись змолоду — на старість буде як знахідка.
8. Де рідний край, там і рай.
9. Дружба дружбою, а служба службою.
10. Правда у вогні не горить і у воді не тоне.
11. З ким поведешся — того й наберешся.
12. Яка хата — такий тин, який батько — такий син.
13. Моя хата скраю — нічого не знаю.
14. Не робити — можна жити, а не жерти — можна вмерти.
15. І сила перед розумом никне.
16. Кожна травичка на своєму корені росте.

17. Живімо, як брати, а торгуймось, як жиди.
18. Правда добре, а щастя краще.
19. Який кущ, така й хворостина, які батьки — така й дитина.
20. Своя сорочка ближча до тіла.
21. Хто рано встає — тому і Бог дає.
22. Дурні лише в казці щасливі.
23. У чужій стороні й весна негарна.
24. Грошей мало — не біда, як є друзів череда.
25. Сид не дим, очі не виість.
26. Щоб жити в красі, роби, як усі.
27. Не моє просо, не мої горобці, не буду відганяти.
28. Хто багато робить, той багато має.
29. Два хитрих мудрого не переважають.
30. Рідна земля і в жмені мила.
31. Сам пропадай, а друга виручай.
32. Де гроші промовляють, там правда мовчить.
33. Краще сіра овечка у стаді, ніж біла ворона в гурті.
34. Яка гребля — такий млин, який батько — такий син.
35. Берися дружно, не буде сутужно.
36. Без діла день роком стає.
37. Сила є — розуму не треба.
38. Людина без вітчизни, як соловей без пісні.
39. Радість, розділена з другом, — подвійна радість, горе, розділене з другом, — наполовину горе.
40. Хто бреше — тому легше, хто правдує — той бідує.
41. Одна голівешка в печі гасне, а дві і в полі горять.
42. Під лежачий камінь вода не тече.
43. Золото без розуму — болото.
44. На чужині, як у домовині.

45. Дерево міцне корінням, а людина — друзями.
46. Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає.
47. Усі — за одного, й один — за всіх.
48. Без трудів не їстимеш і пирогів.
49. Розум за гроші не купиш.
50. У гостях добре, а вдома краще.
51. Брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся.
52. Тяжко тому жити, хто не хоче робити.
53. Пташка красна пір'ям, а людина своїм знанням.
54. За рідний край життя віддай.

Діагностовані напрями

1. Ставлення до дружби: 1, 9, 17, 24, 31, 39, 45.
2. Ставлення до правди: 2, 10, 18, 25, 32, 40, 51, 46.
3. Егоїзм чи альтруїзм: 5, 13, 20, 27, 35, 41, 47.
4. Наслідування батьків: 4, 12, 19, 34.
5. Поведінку диктує:
 - а) особистість: 3, 11, 26, 33 (по «-»);
 - б) оточення: 3, 11, 26, 33 (по «+»).
6. Ставлення до роботи: 6, 14, 21, 28, 36, 42, 48, 52.
7. Патріотизм: 8, 16, 23, 30, 38, 44, 50, 54.
8. Ставлення до навчання: 7, 15, 22, 29, 37, 43, 49, 33.

Опрацювання

- Напрямок 1: запитання: 1, 9, 17 – по «-»; 24, 31, 39, 45 – по «+».
- Напрямок 2; запитання: 2, 10, 46 – по «+»; 18, 25, 32, 40, 51 – по «-».
- Напрямок 3: запитання: 5, 12, 20, 27 – по «+» егоїзм; 35, 41, 47 – по «+» альтруїзм.
- Напрямок 4: запитання: 4, 12, 19, 34 – по «+».
- Напрямок 5: запитання: 6, 14 – по «-»; 21, 28, 36, 42, 48, 52 – по «+».

- Напрям 6: запитання: всі «+».

Продовж. дод. 5.

- Напрям 7: запитання: всі «+».
- Напрям 8: запитання: 37 – «-», решта «+».

За кожне запитання, відповідь на яке збігається з ключем, нараховується 1 бал.

Кількість балів додають за напрямками і знаходять його вияв у відсотках.

На основі відсоткових даних проводиться якісний аналіз ціннісних орієнтацій за визначеними напрямками.

Релаксація:

- На підставі чого людина визначає цінність речей?
- Які цінності є загальнолюдськими?
- Що ви вважаєте найціннішим у своєму житті?

Етюд «Фея сну»

Учасники сидять на стільцях. Тренер просить усіх уместитися зручніше,

розслабитися.

Тренер. Зараз до вас підійде казкова Фея сну і доторкнеться до кожного своєю чарівною паличкою. Ви заплющите очі й будете насолоджуватися музикою.

До кожного підходить Фея сну (дівчинка з тоненькою паличкою) з «чарівною паличкою» і торкається плеча. Усі засинають.

Підбиття підсумків

Тренер. Повернімося до наших очікувань.

Якщо вони здійснилися, то нехай кожен із вас підійде до нашої символічної скрині та «вийме з неї» свій коштовний камінець.

ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА

«Толерантність до інших і до себе»

(тренінгова програма за І. Г. Малкіна-Пих)

Цілі тренінгу:

1. показати, як ставлення до себе пов'язане з толерантністю до інших;
2. показати функціональну роль почуття власної гідності в системі самоставлення особистості;
3. підтримати процес формування у дітей позитивної самооцінки;
4. дати можливість дитині усвідомити свої здібності, особистісні риси і зіставити свій портрет з тим, яким його бачать оточуючі;
5. показати, якими способами можна зробити спілкування толерантним.

Зміст тренінгу:

ЗАНЯТТЯ 1.

Розминка. Вправа «Вишикуватися по зростанню»

Мета: підвищення рівня згуртованості, взаєморозуміння і узгодженості дій у групі. Час: 5 хвилин.

Процедура проведення. Учасникам групи пропонується закрити очі і вишикуватися за зростом (інший варіант: встати по колу). Група може зробити кілька спроб.

Основний зміст заняття

1. Вправа «Хто похвалить себе краще всіх»

Необхідний час: 20 хвилин. Матеріали - бланки з табличками для кожного учасника.

Процедура проведення. Учасники сидять у колі. Ведучий заводить розмову про те, що у кожного з людей трапляються напади нудьги, коли здається, що ти нічого не вартий в цьому житті, нічого в тебе не виходить, в такі моменти якось забуваються всі власні досягнення, радісні події, а адже

Продовж. дод. 6.

кожному є, чим пишатися. Далі пропонується скласти пам'ятку, в яку заносяться гідності, досягнення, здібності кожного учасника гурту.

У часникам роздаються бланки з таблицями, в яких вони повинні самостійно заповнити такі графи: «Мої найкращі риси», «Мої здібності і таланти», «Мої досягнення».

Ведучий на свій розсуд пропонує членам групи зачитати свої пам'ятки.

Заповнені пам'ятки залишаються в учасників.

2. Вправа «Невпевнений - впевнений – самовпевнений»

Необхідний час: 20 хвилин.

Мета: дати досвід проживання психологічних станів невпевненості, самовпевненості, впевненості в собі, досліджувати стилі спілкування, що відповідають цим станам.

Процедура проведення. Учасники стоять у колі. Після вступної, провідний розбиває учасників на пари, причому один з партнерів виконує роль самовпевненої, а інший невпевненої в собі людини. Кожен виконує повинен прийняти таку позу, щоб усім було видно, хто яку роль виконує. Той, хто грає роль самовпевненої людини, розповідає партнеру про те, що відчуття переваги, описуючи позу, голос, манеру спілкуватися, думки, вчинки (які може зробити). У свою чергу, невпевнений розповідає про себе з того ж плану. Потім учасники обмінюються ролями і повторюють процедуру знову. Після цього ведучий пропонує обом партнерам спробувати відчутти себе впевненими людьми, які ні над ким не очолюють, але і не відчують себе гірше за інших.

Рефлексія з питань: Як спілкуються з іншими невпевнені і самовпевнені люди? Яке вони справляють враження? Які основні характеристики впевненої людини? Чим вона відрізняється від самовпевненої? Чи часто ви зустрічали впевнених у собі людей? Розкажіть про свої почуття в ролі впевненої, невпевненої і самовпевненої людини.

3. Вправа «Нобелівська премія»

Необхідний час: 30 хвилин.

Мета: підвищення соціальної компетентності дітей, робота з мріями і фантазіями про майбутнє.

Матеріали: папір, письмове приладдя, олівці, маркери, кнопки, пластилін.

Процедура проведення: Ведучий розповідає учасникам про Нобелівську премію, а потім пропонує ігрову ситуацію: Уявіть собі, що ви - відомий вчений, письменник або громадський діяч. Нобелівський комітет прийняв рішення про присудження вам почесної премії. Урочисте вручення премії передбачає відповідь виступ лауреатів - це є давньою традицією. Через деякий час бажаючі отримують можливість виступити на церемонії вручення премії з промовою. Виберіть номінацію, за якою ви хотіли б отримати премію, і підготуйте виступ. Можете використовувати таку схему. Ведучий записує на дошці питання, на основі яких учасники групи можуть побудувати свій виступ: 1. Опишіть зроблене відкриття, наукове досягнення літературний твір 2. Поясніть, чому ваш внесок у науку, літературу чи допоміг миру отримав таку високу оцінку. 3. Висловіть слова подяки тим, хто допоміг вам досягти подібного результату в роботі. 4. Розкажіть про ваші плани на майбутнє. Час на підготовку - 10 хвилин.

Мова кожного лауреата винагороджується оплесками. Після виступу учасники групи задають свої питання «лауреатові». Члени групи, які не встигли представити свої досягнення, можуть коротко назвати свою номінацію і пояснити, за що вони отримують премію.

Рефлексія заняття: Як ставлення до самого себе впливає на ставлення до інших людей? Чи легко було знайти в собі які-небудь позитивні риси, здібності і похвалити себе?

ЗАНЯТТЯ 2.

Розминка. Вправа «На якого казкового героя я схожий?»

Необхідний час: 10 хвилин.

Мета: Можливість самовираження і саморозкриття в метафоричній формі, отримання зворотного зв'язку від учасників групи, формування навичок точного міжособистісного сприйняття.

Матеріал: м'яч.

Процедура проведення. Ведучий пропонує одному з присутніх вибрати серед учасників групи людей, що викликають у неї асоціації з яким-небудь персонажем з казки або героєм мультфільму, і кинути йому м'яч. При цьому потрібно сказати, кого саме нагадує йому даний учасник. Учасник ловить м'яч і кидає його іншому, називаючи персонаж, з яким асоціюється ця людина, і так до тих пір, поки м'яч не побуває в кожного. Далі треба попросити членів групи запам'ятати, від кого вони отримують м'яч і що їм при цьому говорять. Останній учасник, до якого потрапив м'яч повинен кинути його людині, від якого м'яч тільки що був отриманий і висловити свою думку щодо його асоціації. Ланцюжок продовжується таким чином розкручуватися в зворотному напрямку.

Основний зміст заняття.

1. Вправа «П'ять добрих слів»

Необхідний час: 15 хвилин.

Мета: Отримання зворотнього зв'язку від групи, підвищення самооцінки, самопізнання, можливість зробити приємне іншій людині.

Матеріали: приладдя для малювання.

Процедура проведення. Учасники розбиваються на підгрупи по чотири людини (довільно).

Інструкція: Кожен з вас повинен обвести свою руку на аркуші паперу і на долоньці написати своє ім'я. Потім ви передаєте лист сусідові справа, а самі

Продовж. дод. 6.

отримуєте малюнок від сусіда ліворуч. В одному з пальчиків отриманого чужого малюнка ви вишете щось привабливе на ваш погляд, якість володаря.

Інша людина робить запис на іншому пальчику, поки лист не повернеться до власника. Вправу можна продовжити. Коли буде зроблено по 4 написи, той учасник, якому належить малюнок, підписує п'яту. Ведучий збирає малюнки й зачитує «компліменти», а група повинна здогадатися, кому вони призначаються. Наприкінці вправи учасники забирають листи зі своїми «долоньками».

2. Вправа «Що моя річ знає про мене»

Необхідний час: 20 хвилин.

Цілі: саморозкриття, самопізнання, підвищення внутрішньогрупової довіри.

Процедура проведення. Учасники сидять у колі. Один з учасників бере в руки якийсь із своїх предметів і від імені цього предмета розповідає про свого господаря. Таким же чином розповідають про себе всі учасники групи. При обговоренні ведучий підкреслює, що вміння розкритися перед іншими - найважливіша особистісна якість, сприяє встановленню близьких стосунків з людьми. Якщо людина вважає за краще не розповідати про свої переживання і враження, невдачах і надії, це створює у інших враження її благополуччя та успішності, але платою за це стає неможливість побудови щирих відносин, невміння попросити про допомогу.

3. Вправа «Який Я?»

Необхідний час: 30 хвилин.

Мета: дати можливість дитині усвідомити себе і побачити, наскільки відповідає її Я-образ, якою її бачать оточуючі.

Процедура проведення. Кожен отримує аркуш паперу і ділить його на 4 частини. У першій частині учасник дає 5 відповідей на питання "Який Я?". У другій частині 5 відповідей на питання "Який я в очах близької людини?". У третій частині кожен учасник записує відповіді на питання "Який я, на думку

Продовж. дод. 6.

мого сусіда ліворуч?". Записи повинні бути зроблені досить швидко. Потім учасники згортають свої листи так, щоб їх відповідей не було видно, і передають їх сусіду зліва. Таким чином, кожен учасник отримує лист від сусіда справа. На частині аркуша він повинен дати йому п'ять характеристик. Після цього ведучий збирає листи і перемішує їх. По черзі зачитуються характеристики з останнього стовпчика, а група повинна вгадати, про кого йде мова. Потім обговорюється, наскільки група згодна з цим портретом. Потім листи повертаються учасникам і вони порівнюють всі чотири набори відповідей, самостійно аналізуючи їх схожість і відмінність.

Рефлексія: Чи вдалося вам на цьому занятті дізнатися про себе щось нове, раніше невідоме? Наскільки добре ви, на ваш погляд знаєте себе?

ЗАНЯТТЯ 3.

Розминка. Вправа «Це чудово!»

Необхідний час: 7 хвилин

Мета: підвищення самооцінки, отримання підтримки від групи.

Процедура проведення. Учасники групи стоять у колі.

Інструкція: Зараз хто-небудь з нас вийде в коло і скаже про свою якість, У відповідь на кожне таке висловлювання всі ті, хто стоять у колі, повинні хором відповісти «Це здорово!». І одночасно підняти вгору великий палець. У коло учасники виходять по черзі.

Основний зміст заняття.

1. Вправа «Порадуй мене»

Необхідний час: 15 хвилин.

Мета: Розвиток соціальної інтуїції, чутливості, розуміння іншої людини.

Процедура проведення. У центр кола запрошується один з учасників. Передбачається, що у нього сьогодні день народження. Завдання всіх учасників – доставити йому радість. Кожен з учасників вирішує, що йому

Продовж. дод. 6.

подарувати - річ, чи подію, або щось інше (наприклад, автомобіль, кругосвітню подорож, віллу на узбережжі, п'ятірку з математики). Чий подарунок виявиться найвдалішим, отримує в нагороду посмішку від «іменинника». Потім стає «іменинником» і отримує подарунки інший учасник.

2. Вправа «Заморожений»

Мета: вдосконалення навичок емоційного контакту.

Процедура проведення. Учасники розбиваються на пари. У кожній парі один учасник грає роль «замороженого», а другий - "реаніматор"

За сигналом ведучого "заморожений" застигає в нерухомості. Протягом однієї хвилини "реаніматор" повинен оживити його, при цьому він не має права ні торкатися, ні звертатися до замороженого зі словами. Він може діяти тільки за допомогою погляду, міміки, пантоміми. Критерій "розморожування" - зміна у виразі обличчя, усмішка чи сміх "замороженого".

3. Вправа "Як бути толерантним у спілкуванні".

Необхідний час: 20 хвилин.

Мета: навчання конструктивним способам виходу з конфліктних ситуацій, розуміння "самого себе".

Процедура проведення. Кожен з нас час від часу потрапляє в конфліктні ситуації. Кожен по-своєму виходить з подібних ситуацій - хтось ображається, хтось дає здачі, хтось намагається знайти конструктивне рішення. чи можна вийти з конфліктної ситуації за допомогою толерантної поведінки, зберігши зласну гідність і не принизивши іншого? Ведучий пропонує кому-небудь з Учасників групи згадати і розповісти ситуацію, коли

його або кого-небудь з його знайомих образили. Цей учасник виступить в ролі того, кого скривдили, а інший в ролі кривдника. Учасники повинні розіграти цю сцену. Використовуючи запропоновану нижче схему, "ображений" спробує гідно вийти з ситуації.

Алгоритм гідного виходу зі складної ситуації: Почати розочуття, ходкретного і точного опису ситуації, яка не влаштовує. Висловити почуття,

Продовж. дод. 6.

що виникли у зв'язку з цією ситуацією і поведінкою людини по відношенню до тебе. Сказати людині, як би тобі хотілося, щоб він надійшов.

Запропонувати йому інший варіант поведінки, що влаштовує тебе. Сказати, як ти себе поведеш у разі, якщо людина змінить свою поведінку.

Рефлексія: учасники групи висловлюють свою думку про те, чий вихід із ситуації виявився найбільш вдалим і чому.

4. Вправа "Я-висловлювання / Ти-висловлювання", (продовженням і закріпленням попереднього)

Необхідний час: 10 хвилин.

Мета: Навчитися толерантно висловлювати свої негативні почуття, такі, як незадоволення, образа, прикрість та ін.; зробити спілкування більш безпосереднім і вільним.

Процедура проведення. Ведучий пояснює різницю між Я-висловлюваннями і Ти-висловлюваннями. Я-висловлювання передбачає відповідальність мовця за свої думки і почуття ("Я дуже турбуюся, якщо ти приходиш додому пізно"). Якщо ми використовуємо Ти-висловлювання, то людина, до яку ми звертаємося, відчуває негативні емоції: гнів, роздратування, образу. Використання Я-висловлювань дозволяє людині вислухати вас і спокійно вам відповісти. Ведучий просить скласти Я-висловлювання, для запропонованих ситуацій: 1. Твій друг (подруга) попросив (ла) у тебе одяг і порвав (ла) її. 2. Твій молодший брат обмалював ручкою твої підручники.

Рефлексія: Про які способи толерантного спілкування ви сьогодні дізналися? Як ви вважаєте, яка поведінка характерна для вас при вирішенні конфліктних ситуацій? Які переваги толерантного спілкування?

На закінчення циклу занять була проведена бесіда з кожним учасником групи, спрямована на з'ясування ефективності виконаної роботи. Ситуація багато в чому пом'якшилася, так як змінилося саме ставлення дітей вимушених переселенців до оточуючих людей, економічної та політичної ситуації в регіоні.

Додаток 7.

**Як допомогти дітям пережити лихо:
поради для батьків
(автор Ю.С. Волошина)**

Немовлята та біти молодшого віку

1. Якщо ваша дитина...

**погано спить, не хочк йти у ліжечко, не хочк сама або просинається
серед ночі з**

пам'ятайте, що...

коли діти бояться, вони хочуть, щоб з ними поряд був хтось рідний і безпечний. Вони починають хвилюватися, коли вас немає поруч. Якщо під час катастрофи вам довелося розлучитися, то необхідність засинати на самоті нагадує дитині про ті часи.

Час перед сном - це час спогадів, адже ми нічим іншим не зайняті.

Дітям часто сниться те, що їх лякає, тому сама перспектива йти у ліжко може бути страшною.

Зрозумійте, що дитина створює такі "проблеми" ненавмисно.

Як допомогти?

Якщо це можливо, дозволяйте дитині спати поруч з вами. Однак поясніть, що це - лише тимчасове явище.

Вигадайте "порядок" відходу до сну: казка, молитва, обійми тощо. Розкажіть дитині, що такий порядок виконуватиметься щодня, і дитина знатиме, чого чекати.

Обійміть дитину і скажіть, що вона у цілковитій безпеці, що ви поряд і нікуди не зникнете.

Це може зайняти деякий час, але чим безпечніше почувається дитина, тим краще вона спатиме.

2. Якщо ваша дитина...

хвилюється, що з вами щось трапиться

пам'ятайте, що...

Продовж. дод. 7.

Страх може посилюватися, якщо ваша дитина переживала часи небезпеки окремо від рідних.

Як допомогти?

Нагадайте дитині і собі, що зараз - все гаразд, і ви у безпеці.

Якщо певна небезпека для вас все ж існує, розповідайте дитині про те, що ви робите для її власної безпеки.

Переконайтеся, що якщо з вами дійсно щось трапиться, про вашу дитину попіклуються. Це дозволить знизити рівень тривоги.

Знайіть спільні потативні заняття, об відолікти дитину від тривожних думок. Почитайте книгу, поспівайте, разом робіть те, що подобається дитині.

3. Якщо ваша дитина...

не хоче гратися чи займатися чимось.

Демонструє відсутність будь-яких почуттів - щастя чи-то суму.

пам'ятайте, що...

ви потрібні своїй дитині. З огляду на пережиті тривожні події дитина може сумувати або бути шокованою. У стані дистресу деякі діти кричать, а токі приховують свої почуття. Якою б не була її реакція, дитина потробоує вашої любові та ласки.

Як допомогти?

Сядьте поряд, огорніть дитину руками. Покажіть, що ви піклуєтесь про ей. Спробуйте "розшифрувати" дитячі почуття і скажіть, що сум, лють чи тривога - це цілком нормально.

«Схоже, що ти нічого не хочеш робити? Мабуть тобі сумно. Сумувати - це нормально. Хочеш, я з тобою посиджу?».

Знайдіть спільні позитивні, заняття, щоб відволікти дитину від тривожних думок. Почитайте книгу, поспівайте разом - робіть те, що подобається дитині.

4. Якщо ваша дитина...

багато плаче

Продовж. дод. 7.

пам'ятайте, що...

можливо, внаслідок надзвичайної ситуації життя вашої родини докорінно змінилося, тому цілком «природно що ваша дитина сумує.

Дозволити дитині сумувати, при цьому заспокоюючи та втішаючи її - це спосіб допомогти їй навіть у такому стані.

Якщо вас самих переповнює сум, шукайте підтримки інших. Ваш стан безпосередньо відображається на стані дитини.

Як допомогти?

Дозволяйте дитині демонструвати свій смуток.

Допоможіть їй висловлювати свої почуття і поясніть, чому вони з'являються: «Думаю тобі сумно. Дійсно, є від чого сумувати...»

Підтримуйте дитину: будьте поруч, приділяйте їй більше уваги та часу. Підтримуйте у дитині надію на краще майбутнє. Розмовляйте про те, як ви житиме далі і що робитиме, наприклад, відвідаєте друзів і родичів тощо.

Подбайте просто про свій стан.

Дошкільнята

1. Якщо ваша дитина...

боїться, що біда повернеться,

пам'ятайте, що...

страх повторення катастрофи є цілком природнім - дитині потрібно доволі багато часу, щоб знову почувати себе у безпеці.

Дуже важливо у цьому сенсі захистити дитину від будь-яких нагадувань та заспокоїти її.

Як допомогти?

Поясніть дитині відмінності між самою подією та спогадами про неї.

Скажіть наступне: "Дощ не обов'язково означає повернення урагану.

Навіть сильна злива не завдасть нам такої шкоди, як ураган".

Намагайтеся обмежити контакти дитини з телебаченням, радіо та комп'ютерами, адже історії про катастрофи можуть повернути її страх.

1. Якщо ваша дитина...

не розуміє, що смерть - це незворотне явище.

Зважаючи на притаманне дошкільнятам "магічне мислення", вони можуть вважати, що своїми думками викликали смерть, або що померла людина згодом повернеться.

Втрата домашнього улюбленця або улюбленої іграшки може спричинити справжнє горе

пам'ятайте, що...

дитині потрібно надавати правдиві та адекватні віку пояснення реальності смерті, позбавляючи від хибних надій.

Мінімізація почуттів стосовно втрати улюбленця або іграшки не допоможе дитині відновитися.

Як допомогти?

Стежте за тим, що хоче знати ваша дитина.

Продовж. дод. 7.

Давайте прості відповіді і стимулюйте додаткові запитання.

Дозволяйте дитині брати участь у культурних та релігійних ритуалах скорботи.

Допоможіть дитині знайти власний спосіб прощання, наприклад через світлі спогади, молитви чи запалення свічок за померлими.

2. Якщо ваша дитина...

не розмовляє, поводить ся дуже тихо або не може висловитися, що саме його / її турбує,

пам'ятайте, що...

ви потрібні дитині для того, щоб демонструвати звичайні почуття - злість, сум та тривогу за життя батьків, друзів, братів і сестер.

Ви не можете змусити дитину говорити, однак дайте їй зрозуміти, що вона може заговорити з вами, коли буде готова.

Як допомогти?

Малбуйте «смайлики» для зображення різних почуттів. Придумайте історію про кожного, наприклад: «А пам'ятаєш, коли будинок почало заливати водою, у тебе обличчя було схоже на це».

Поясніть, що діти бувають дуже засмучені, коли їхня домівка пошкоджена.

Допоможіть дітям висловлювати свої почуття за допомогою іграшок чи малюнків. А потім використайте слова, щоб переконатися у їхніх почуттях: «Це - дійсно страшна картинка. Ти справді злякався, коли побачив воду у будинку?».

Школярі

1. Якщо ваша дитина...

відчуває відповідальність за те, що сталося,

пам'ятайте, що...

Продовж. дод. 7.

діти шкільного віку можуть вважати, що саме через них сталося лихо, або що саме вони могли змінити ситуацію. Часто вони приховують свої переживання.

Як допомогти?

Надавайте дітям можливості висловлювати своє занепокоєння та переживання.

Заспокоюйте їх і повторюйте, що у тому, що сталося, немає їхньої вини.

Поясніть: «Після такого нещастя багато дітей і навіть їхні батьки думають про те, чи можна було вчинити по-іншому, або чи можна було зробити хоч щось. Це не означає, що вони у чомусь винні. Зрозумів? Пожежник сказав, що ніхто б не зміг врятувати твою собаку; і ти ні в чому не винний».

2. Якщо ваша дитина...

переповідає або знову і знову переграє подію

пам'ятайте, що...

це - нормальна реакція на кризу. Якщо дозволити дитині говорити або розігрувати подію, при цьому заохочуючи позитивне вирішення через гру або малювання, це зрештою допоможе їй заспокоїтися і почувати себе краще.

Як допомогти?

Поясніть: «Ти малюєш багато картин того, що сталося. Знаєш, інші діти теж так роблять». «Можливо, тобі варто намалювати свою школу, коли її відбудують. Якою вона має бути?».

2. Якщо ваша дитина...

розгублена, не розуміє, що трапилося,

пам'ятайте, що...

хоча діти шкільного віку загалом краще розуміють природу речей та взаємозв'язків, вони усе ще не здатні мислити абстрактно та логічно, як

Продовж. дод. 7.

дорослі. Водночас вони борються зі змінами і інколи вдаються, до "магічного мислення". Відтак вони не до кінця усвідомлюють те, що сталося.

Без чітких пояснень дорослих вони "заповнюватимуть прогалини" на власний розсуд.

Як допомогти?

Виплавляйте хибні уявлення та надавайте дитини якомога чіткіші пояснення того, що - насправді сталося. Уникайте деталей, які можуть налякати дитину і водночас намагайтеся заспокоїти її «Я знаю, що інші діти говорять про нові торнадо, але зараз ми з тобою у цілком безпечному місці».

Продовжуйте відповідати на питання і переконувати дитину, що ваша родина у безпеці. Не дратуйтеся.

Ваші діти повинні знати, чого їм чекати у майбутньому. Розповідайте їм про плани стосовно навчання чи нового місця проживання.

Нагадайте дитині, що є спеціальні люди, які забезпечують захист і благополуччя родин, і що за необхідності ви можете звернутися до них.

Підлітки

1. Якщо ваша дитина...

**може створювати проблеми для вас і вдаватися до
самодеструктивної поведінки (алкоголь, наркотики, схильність до**

нешасних випадків тощо),

пам'ятайте, що...

навіть за кращих обставин усі підлітки переживають перехідний процес виходу з дитинства та вступу у доросле життя. І навіть у спокійні та мирні часи цей процес часто супроводжується викликами і проблемами поведінки. Ситуація може загостритися і у період кризи.

Сварки та прочухани лише погіршать самопочуття підлітка.

Як допомогти?

Продовж. дод. 7.

Допоможіть підлітку усвідомити, що кидати виклик усьому світу, аби показати свої почуття - це дуже небезпечно: «Багато твоїх ровесників і навіть дорослі втрачають контроль і гніваються через те, що сталося. Щоб прийти до тями, вони починають пити або вживати наркотики. Такі емоції - це нормально, однак вдаватися до алкоголю не варто. Це жодним чином не позбавить тебе від проблем».

Деякий час спостерігайте, чим займається і що планує робити ваша дитина. Поясніть: "У такі часи мені вкрай важливо знати, де ти знаходишся і як з тобою зв'язатися". Переконайте підлітка, що це тимчасовий захід, і ви припините своє "стеження" як тільки ситуація нормалізується.

Обмежте доступ до алкоголю та наркотиків. Розмовляйте з дитиною про безпеку незахищених статевих контактів.

2. Якщо ваша дитина...

боїться повторення та реакцій на нагадування, про трагічні події, пам'ятайте, що...

страх повторення катастрофи є цілком природним, тому відчуття безпеки повернеться до; підлітка лише через деякий час.

Як допомогти?

Допоможіть підліткові визначити нагадування, що найбільше його лякають, наприклад, окремі люди, місця, звуки, запахи відчуття, години дня тощо, і поговоріть з підлітком про відмінності між справжньою подією і спогадами, пов'язаними з нею.

Поясніть: «Коли тобі щось нагадує про катастрофу, намагайся переконати себе, страшними є лише спогади про неї, але тепер усе по-іншому. Ураган закінчився, і я у безпеці».

Поясніть, що матеріали у ЗМІ можуть відновити страх повернення біди. Поясніть: «Новини можуть засмутити тебе, тому що вони знову і знову

Продовж. дод. 7.

показують ще, що сталося. Можливо, варто на деякий час вимкнути телевізор?".

3. Якщо ваша дитина...

тривожиться про тих, хто вижив, та про інші родини,

пам'ятайте, що...

підлітків зазвичай дуже сильно непокоять долі інших людей і те, що їм не вдалося їм допомогти.

Як допомогти?

Заохочуйте вашу дитину до підтримки та допомоги, іншим, однак стежте за тим, щоб це не перетворилося на тягар. Допоможіть підліткові знайти змістовні проекти, які йому / їй під силу, наприклад, прибирання каміння та сміття з території школи, збір коштів та речей нужденним тощо.

Для батьків дітей молодшого віку

- Намагайтеся підтримувати чи відновити звичний режим дня, наприклад, приготування їжі, відвідування школи, робота по дому тощо. Ваші діти повинні брати активну участь у повсякденних справах.
- Не намагайтеся вносити якісь зміни, наприклад, запроваджувати нові правила поведінки чи стандарти. Залиште це на майбутнє.
- Вправи та інші види фізичної діяльності покращать ваше самопочуття.
- Переконайтеся, що ваші діти повноцінно відпочивають та сплять.
- Сприяйте активному залученню дітей до різних вправ та занять (наприклад, малювання), радьте їм гратися з іншими дітьми.
- Намагайтеся підтримувати контакти з іншими родичами та друзями. Це заспокоїть і втішить не тільки вас, але й вашу дитину.
- Багато дітей потребує більше фізичного контакту, наприклад, обіймів та пестощів.

Продовж. дод. 7.

- Не залишайте дитину на самоті або з малознайомими людьми.
- Говоріть про ваші почуття зрозумілою дитині мовою і заохочуйте дітей ділитися своїми почуттями.
- Створіть у дитині відчуття контролю за власним життям. Навіть найпростіші рішення - наприклад, вибір між двома різними стравами-дозволить розвинути у дитині відчуття контролю.
- Захищайте дітей від тривожних нагадувань та спогадів. Негайно втручайтеся, якщо якесь заняття викликає у дитини занепокоєння чи тривогу. Наприклад, вимкніть телевізор, якщо програма чи фільм нагадує дитині про пережиті травми або посилює відчуття страху і тривоги.
- Як батьки (чи піклувальники), ви є найважливішими людьми у житті дитини. Будьте терплячими та стриманими і завжди пам'ятайте, що дитина раніше чи пізніше обов'язково повернеться до нормального стану.

Для батьків дітей старшого віку

- Намагайтеся підтримувати чи відновити звичний режим дня, наприклад, приготування їжі, відвідування школи, робота по дому тощо. Ваші діти повинні брати активну участь у повсякденних справах.
- Заохочуйте дитину до продовження навчання чи роботи (якщо це взагалі можливо).
- Підтримуйте звичні сімейні ролі та функції. Наприклад, не намагайтеся перекласти на дитину додаткові обов'язки і не очікуйте від неї задоволення власних емоційних потреб.
- Переконайте дитину у тому, що все скінчилося, і що тепер ви у безпеці - але лише якщо це насправді так. Можливо, вам доведеться неодноразово здаватися до таких переконань.
- Дослухайтеся до дитини і сприймайте її тривоги.

Продовж. дод. 7.

- Розмовляйте. Розкажіть дитині про те, що трапилося, максимально зрозумілою для них мовою і відповідно до рівня їх розвитку, при цьому уникаючи страшних і трагічних деталей.
- Обговорюйте з дитиною те, як люди можуть реагувати на стрес.
- Описуйте відчуття, які є природними в обставинах, що склалися, та переконайте дитину, що з часом вони почуватимуть себе краще.
- Вправи та інші види фізичної діяльності покращать ваше самопочуття. Підтримуйте участь дитини у спортивних та молодіжних клубах. Переконайте дитину, що розважатися і насолоджуватися життям - це нормально. Переконайтеся, що ваші діти повноцінно відпочивають та сплять.
- Надавайте дитині достатньо часу для спілкування з родичами та друзями.
- У громаді може бути багато справ, з якими може допомогти ваша дитина. Допомога іншим є дуже корисною.
- Говоріть про ваші почуття зрозумілою дитині мовою і заохочуйте дітей ділитися своїми почуттями.

Індивідуальна картка учня, вимушеного переселенця

Дата заповнення картки _____

Прізвище _____

Ім'я та по батькові _____

Дата народження _____

Місце навчання, клас _____

Реєстраційний номер, дата реєстрації _____

Посвідка _____ вимушеного _____ мігранта

Адреса постійного місця проживання _____

Дата виїзду з постійного місця проживання _____

Адреса _____ тимчасового _____ місця _____ проживання

Попереднє місце навчання _____

Прізвище, ім'я та по батькові матері _____

Місце _____ роботи, _____ посада, _____ телефон

Прізвище, ім'я та по батькові батька _____

Місце _____ роботи, _____ посада, _____ телефон

Інші члени сім'ї _____

Стан здоров'я (вказати діагноз хвороби, якщо є) _____

Матеріальні умови (заробітна плата батьків, житло) _____

Потреби родини (житло, робота, соціальні послуги, влаштування до закладів освіти братів, сестер, медичні послуги, психологічна допомога, правова допомога) _____

Додаткові дані (приналежність до категорій сиріт, ПБП, інвалідність та інші) _____